socialno delo

letnik 34 - oktober 1995 - št. 5

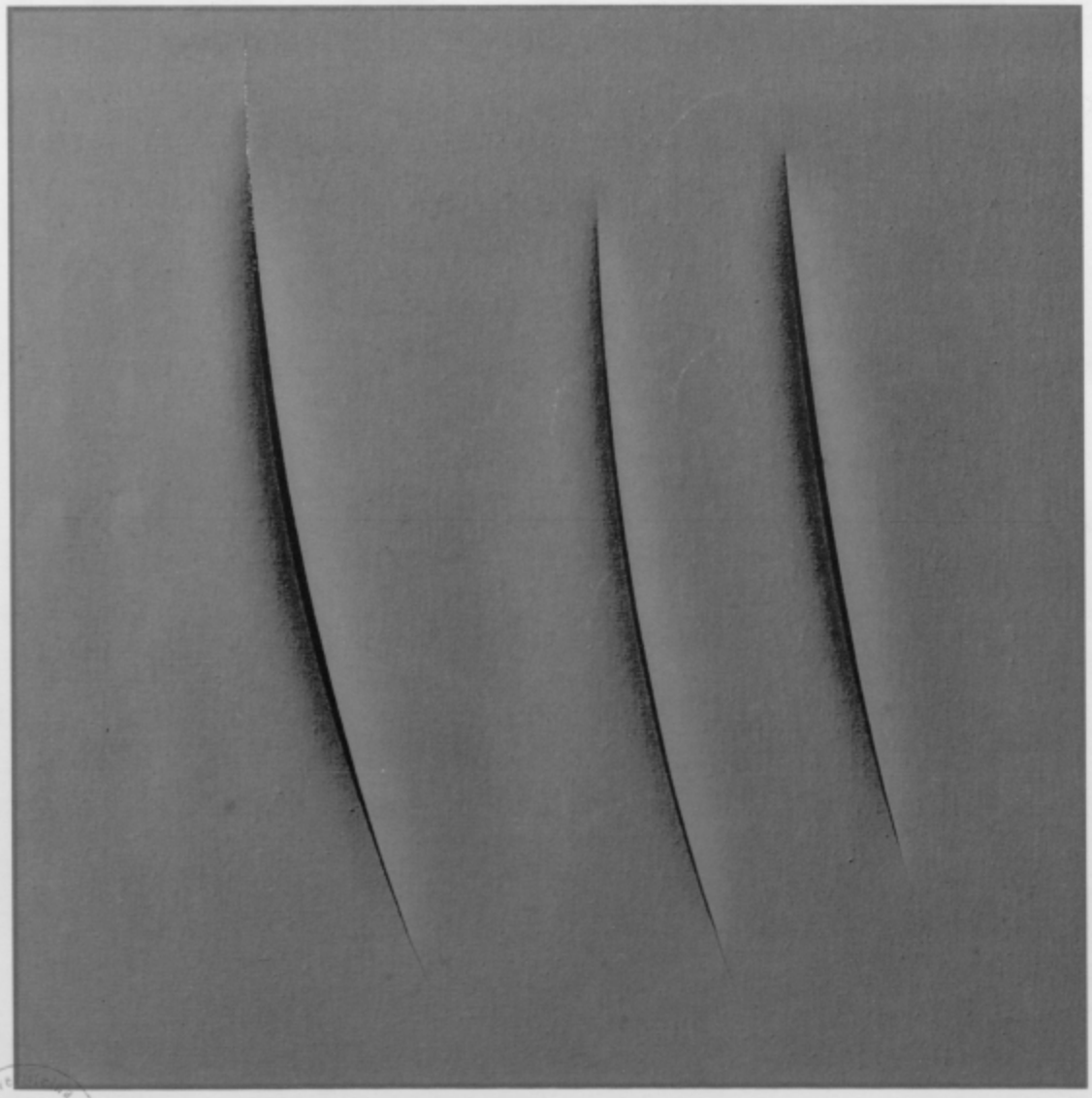

Narodna in univerzitetna knjižnica LJUBLJANA

visoka šola za socialno delo
ljubljana

socialno delo

Izdaja Visoka šola za socialno delo Univerze v Ljubljani
Vse pravice pridržane

Izdajateljski svet

Vika Bevc

Vito Flaker

Anica Kos

Blaž Mesec (predsednik)

Pavla Rapoša Tajnšek

Marta Vodeb Bonač

Marjan Vončina

Glavni in odgovorni urednik

Bogdan Lešnik

Uredništvo

Darja Zaviršek (knjižne recenzije)

Srečo Dragoš (raziskave)

Jo Campling (mednarodni stiki)

Naslov uredništva

Topniška 33, 61000 Ljubljana

tel. (061) 13-77-615

e-pošta socialno.delo@uni-lj.si

Strokovni svet

Franc Brinc

Gabi Čačinovič Vogrinčič

Bojan Dekleva

Andreja Kavar Vidmar

Zinka Kolarič

Mara Ovsenik

Jože Ramovš

Tanja Rener

Bernard Stritih

Časopis Socialno delo objavlja teoretske članke, poročila o raziskavah s področja socialnega dela, interdisciplinarne študije in prispevke z drugih znanstvenih in strokovnih področij, kritike in komentarje, poročila o strokovnih srečanjih in dogodkih, pisma, knjižne recenzije in druge prispevke, relevantne za teorijo in prakso socialnega dela. Časopis izhaja v šestih številkah na leto.

Znanstveni prispevki so recenzirani (anonimno).

Rokopisi: teoretski članki, raziskovalna poročila in druge poglobljene študije so lahko dolgi do ene avtorske pole (30.000 znakov); daljši so lahko le izjemoma in s privoljenjem uredništva. Druga besedila imajo lahko do pol avtorske pole. Kako naj bo urejeno besedilo za objavo, piše na zadnjih straneh časopisa. Rokopisi so lahko vrnjeni avtorju ali avtorici v dopolnitev ali popravek z uredniškimi in/ali recenzentskimi pripombami.

Avtorske pravice za prispevke, poslane uredništvu, pripadajo časopisu Socialno delo. Uredništvo si pridržuje pravico preurediti ali spremeniti dele v objavo sprejetega besedila, če tako zahtevata jasnost in razumljivost, ne da bi prej obvestilo avtorja ali avtorico.

Knjige za **knjižne recenzije** v Socialnem delu je treba pošiljati v dveh izvodih na naslov: Darja Zaviršek, VŠSD, Topniška 33, 61000 Ljubljana, s pripisom: Za recenzijo v Socialnem delu.

Oglasi: za podrobne informacije pokličite ali pišite na uredništvo. Oglas, ki naj bo objavljen v naslednji številki, je treba poslati uredništvu vsaj mesec dni pred napovedanim izidom številke. Če je oglas že oblikovan, ga oddajte (nezloženega) na formatu A4.

Naročnik na Socialno delo postanete, če se s pismom uredništvu naročite nanj. Na enak način sporočite morebitno spremembo naslova in druge spremembe. Študentje imajo popust, zato priložite dokazilo.

Slika na naslovnici: Lucio Fontana, *Razrezano platno* (okoli 1960).

Časopis finančno podpirata Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve in Ministrstvo za znanost in tehnologijo.

Po mnenju Ministrstva za znanost in tehnologijo (415-1/93, 28. 1. 1993)
sodi ta izdelek med tiste, za katere se plača 5% davek od prometa.

Tisk: Paco, Ljubljana

II 470094

Iz urednikove beležke

Pričujočo številko začenjamo s tekstom, ki ga je za mednarodno izdajo Socialnega dela napisal Neil Thompson o antidiskriminacijskem delovanju v socialnem delu. S tem nadaljujemo serijo besedil o socialnem delu kot »politični profesiji« in hkrati vpeljujemo naslednja besedila v tej številki, ki obravnavajo diskriminacijo, zlasti dvojno.

Esej Darje Zaviršek se ukvarja s tem, kako poimenovati ljudi, ki se jih drži nalepka »prizadeti« ali »hendikepirani«, in predlaga nekoliko daljši izraz »ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje«. Ali bo dolgo ime ljudem pomagalo, da ne bodo odpravljeni na kratko, je seveda vprašanje, vendar ima avtorica dobre razloge zanj.

Cilj diskusije Tanje Lamovec o zakonodaji na področju duševnega zdravja je vplivati na nastajajočo slovensko zakonodajo s tega področja, da bi upoštevala potrebe in tudi zahteve ljudi, ki so zanjo zaenkrat zgolj predmet obravnave – psihiatrične paciente. Zdi se samoumevno, vendar očitno vsaj pri nas še ne splošno sprejeto, da je treba vedno, v vsakih okoliščinah in morda še zlasti v stanjih duševne stiske, upoštevati, da gre za ljudi s pravicami in svoboščinami, tudi kadar jim je odvzeta svoboda.

Naslednja besedila so nekaj posebnega. Na pobudo in s strokovnim pregledom Darje Zaviršek so jih namreč napisale študentke Visoke šole za socialno delo. Ta besedila so zanimiva iz dveh razlogov: prvič, ker pokažejo razmišljanja bodočih profesionalcev v socialnem delu, in drugič, ker se ukvarjajo s temami, ki v domači literaturi niso pogosto obravnavane, čeprav praksa kar naprej zadeva obnje.

Poglejmo na kratko teme, ki jih obravnavajo. Violeta Irgl v prvem prispevku obravnava dvojno diskriminacijo starih ljudi, v drugem pa aplicira »heterološko metodo« iz antropologije na socialno delo. Suzana Kristanc obravnava dvojno diskriminacijo otrok in mladostnikov. Zelo zanimiv je prispevek Sonje Puhar o diskriminaciji žensk v priporu in zaporu. Posebne obravnave – drugačne kakor moški – so deležne tudi ženske, ki se opijajo; o tem piše Urša Ogrin.

Neil Thompson

V PODPORO ANTIDISKRIMINACIJSKI AKCIJI

UVOD

Socialno delo je po tradiciji močno vpleteno v problematiko socialne pravičnosti in odpravljanja ali zmanjševanja socialnih problemov. Ni pa vedno povsem jasno, ali so oblike zatiranja kakor rasizem in seksizem same po sebi socialni problemi, niti to, ali socialno delo v praksi kaj prispeva k reševanju takih situacij in ali jih ne morda še poslabša. V tem članku torej raziskujem tako pomen, ki ga imajo strukture zatiranja v socialni problematiki, kakor strategije razvoja take prakse socialnega dela, ki ni diskriminacijska in ne zatira.

Za predstavo o ozadju na kratko orišemo zgodovino razmerja med socialnim delom in diskriminacijo oz. zatiranjem. Sledi razprava o tem, kaj so danes skupne teme v antidiskriminacijski praksi, in osvetlitev položaja, ki smo ga dosegli. To je življenjsko pomemben vidik teorije, politike in prakse socialnega dela in nas bo pripeljal k obravnavi ovir pred nadaljnjim razvojem in na koncu k raziskavi o možnih strategijah razvoja dobre prakse.

ZGODOVINSKI PREGLED

V petdesetih in šestdesetih letih je bila teorija britanskega socialnega dela – vsaj eksplicitna teorija – usmerjena k intrapsihičnim procesom in problemom, kar je dediščina Freuda in neofreudovcev (Stevens 1983; Pearson *et al.* 1988), njihovega poudarka na nezavednem. Hopkins pripominja (1986: 15):

> Modeli socialne kazuistike, konstruirani na konceptu nezavedne motivacije, poskušajo razložiti iracionalno vedenje in držo v okviru nerazrešenih konfliktov iz otroštva. Starši zatirajo infantilne občutke, kar povzroča tesnobo. Strah, da bo zapuščen ali da bo odgnal katerega od staršev, je pri odvisnem otroku silen, naj bo realen ali imaginaren. Zmožnost staršev, da obdržijo otrokovo zaupanje in spodbujajo njegovo samozavest, je precej odvisna od njihovih čustvenih potreb. To postane ključno, saj je v naravi človeške rasti, da otrok odraste, postane samostojen in se odmakne od družinskega zavetja, pri čemer najprej razišče svet okoli sebe, potem pa si v njem ustvari svoje mesto.

Ta odlomek ilustrira psihodinamsko usmerjenost k psihičnim procesom in njihovo vlogo v problematiki, s katero se srečujejo socialni delavci. Tako ozek pristop k socialnemu delu je konec šestdesetih in v sedemdesetih hudo kritizirala šola mišljenja, ki je postala znana kot »radikalno socialno delo«. Poglavitni predmet kritike je to, da zanemarja ali minimalizira pomen širših socialnih, ekonomskih ali političnih dejavnikov. Ta kritika drži na dva načina. Prvič, opazimo lahko, da niso prepoznani vplivi takih dejavnikov, kakor so revščina, nezaposlenost, neprimerno bivališče, šibko zdravje, slaba prehrana itn. Drugič, zaradi preozke usmerjenosti k individualnim ali psihološkim vidikom ostaja ob strani, kako lahko intervencija socialnega dela prispeva k reševanju širših socialnih problemov.

Corrigan in Leonard pripominjata (1978: xi):

> Vodilne analize socialne politike ne vsebujejo razredne analize, ki bi osvetlila, kako individualizirane socialne službe odtegujejo pozornost od strukturnih napak, saj se osredotočajo na individualno ali skupnostno »patologijo«. Spregledujejo, kako se lahko profesionalizem poveže z birokracijo, kar ima učinke, ki so proti interesom stranke.

Radikalno socialno delo se potemtakem odlikuje po večjem poudarku na strukturnih socialnih dejavnikih, npr. razrednih, in po spoznanju, da je nekritičen, nesociološki pristop k intervenciji v najboljšem primeru naiven, v najslabšem pa zares nevaren.

Čeprav radikalno socialno delo ni prevladalo, je imelo pomemben vpliv na teorijo in prakso socialnega dela. Toda eden izmed problemov, povezan s to obliko radikalnega socialnega dela, je skoraj izključni poudarek na razredu in izključitev drugih socialnih razlik, npr. v rasi, spolu, starosti in telesnem stanju. V osemdesetih letih je stopil v ospredje pomen, ki ga imata pri socialnem delu v praksi rasizem in seksizem, in misleci o socialnem delu so morali predelati svojo strukturno analizo – nastala je zahteva po drugi različici radikalnega socialnega dela, taki, ki upošteva še druge socialne razlike, ne le razredne (Langan, Lee 1989). Ne gre za to, da bi bila razredna analiza »napačna«, temveč za to, da ne zadošča za razlago pomena, ki ga imajo socialni dejavniki:

> Peter Leonard v Predgovoru h knjigi Dominellijeve in McLeoda (1989) priznava, da se zgodnejšemu radikalnemu socialnemu delu, ki temelji na klasičnem marksizmu, ni posrečilo pojasniti problematike spolov in patriarhata. Podobno so bile premalo ali sploh nič upoštevane problematike ras (etnij) in rasizma. Kritika kapitalizma, ki je platforma radikalnega socialnega dela, se je nujno obešala na pojma razredni konflikt in izkoriščanje. To ni bilo zanikanje zatiranja, ki je povezano z raso in spolom; težava je v tem, da ta analiza ni imela aparata, s katerim bi zmogla zajeti te probleme. (Thompson 1993: 6.)

Širša verzija radikalnega socialnega dela, ki je nastala v osemdesetih, je temelj za tisto, kar je postalo znano kot antidiskriminacijska praksa ali praksa proti zatiranju (nekateri avtorji razlikujejo med njima, npr. Phillipson 1992, na splošno pa sta v rabi kot sinonima). Antidiskriminacijska praksa se je potemtakem razvila kot pristop k socialnemu delu, ki priznava pomen diskriminacije in zatiranja v življenju na družbeno obrobje potisnjenih družbenih skupin, od koder prihaja večina strank socialnega dela, in pristop, ki si prizadeva vplivati pozitivno, s tem da se spopada z njihovimi učinki in jih slabi.

ANTIDISKRIMINACIJSKA PRAKSA DANES

Današnja situacija še zdaleč ni stabilna, kar zadeva antidiskriminacijsko prakso, in o tem, kakšno obliko naj bi imela dobra praksa, kakšno politiko je treba sprejeti in kateri so najboljši načini učenja in razvijanja učinkovite antidiskriminacijske intervencije, je veliko sporov in debat. Toda to ne pomeni, da ni skupnih tem ali vprašanj. Pravzaprav je cilj tega dela besedila prav to, da identificira skupne niti.

V tem pogledu so dobro izhodišče Langanove pripombe (1992: 3):

> Poskus razviti antidiskriminacijsko socialno delo se je izoblikoval iz rastočega spoznanja o vse bolj pretanjenem zatiranju glede na spol, raso, razred, starost, telesno stanje in spolno usmerjenost (Langan, Lee 1989). Poudarjena je raznolikost izkušenj in veljavnost doživljanja vsakogar posebej. Bistveni pogoj za razvoj antidiskriminacijske prakse, relevantne v vseh sferah socialnega dela, je razumeti tako celovit obseg zatiranja kakor njegove posebne manifestacije.

Če pogledamo, v kakšni situaciji je danes praksa, ki nasprotuje diskriminaciji in

zatiranju, lahko identificiramo vrsto skupnih tem, med drugim naslednje.

• *Socialni kontekst.* Tradicionalne oblike socialnega dela se osredotočajo v glavnem na posameznika in ne posvečajo ustrezne pozornosti širšemu kontekstu socialnih razlik, npr. razrednih, rasnih in spolnih. So »slepe za strukturo« in zanemarjajo pomembno vlogo, ki jo imajo pri nastajanju ali naraščanju strankinih problemov socialni dejavniki kakor revščina, diskriminacija in zatiranje. To je zajeto v klasičnem argumentu C. Wrighta Millsa (1970), namreč, da »javne bolezni« pogosto vidimo kot »zasebne težave«. Antidiskriminacijska praksa prepoznava ključno vlogo socialnega konteksta in nevarnosti, ki so povezane z ozko individualistično usmerjenostjo.

• *Moč.* Poudarjanje posameznika na račun socialnega konteksta pripelje tudi do tega, da spregledamo, kako zelo je moč povezana s strankino situacijo in z razmerjem med socialnim delavcem in stranko. Hugman (1991: 6) to povezuje s profesionalizmom: »Govorica profesionalizma pogosto streže temu, da ostane prikrita problematika moči.« Ker je vloga socialnega dela prikazana kot nevtralna, filantropska, vprašanje moči – s tem pa tudi potenciala za njeno zlorabo – ni videti pomembno.

V okviru strankine situacije je moč bistven vidik medosebnih razmerij in si zasluži veliko več pozornosti, kakor je je bila deležna doslej. Podobno pomemben je problem moči v razmerju stranka-delavec, pravita Webb in Tossel (1991: ix):

> V jedru doživljanja številnih strank je nemoč, ki jih pogosto pripelje v izolacijo. Izvajalci socialne skrbi in socialni delavci so avtomatično na položaju moči, naj gre za profesionalce, delavce v rezidenčnih ali dnevnih ustanovah ali skrbnike, ki imajo opraviti s potrebami odvisnih odraslih ali otrok, saj se tisti, za katere skrbimo, zanašajo na to, da jim bomo kako pomagali.

• *Zatiranje.* Socialni delavci se ukvarjajo zlasti (čeprav ne zgolj) z ljudmi, ki pripadajo marginaliziranim socialnim skupinam in so tipično izpostavljeni različnim oblikam zatiranja, med njimi rasizmu in diskriminaciji zaradi starosti ali telesnega stanja. Ker imajo socialni delavci moč, imajo torej tudi potencial za zatiranje strank, se pravi, za zlorabo moči. To postavlja socialne delavce na ključno mesto, saj lahko bodisi prispevajo k zatiranju bodisi uporabijo svojo moč, da se spopadejo z njim ali ga oslabijo (Thompson 1993). Socialno delo, ki ni občutljivo za problematiko zatiranja, je torej potencialno zelo nevarno.

• *Opolnomočenje.* Ta izraz /*empowerment*/ je zadnja leta na veliko rabljen in je dovzeten za različne interpretacije na vsem političnem spektru (Gomm 1993). Kljub temu pa je pomemben koncept, zlasti če je rabljen v zvezi s konstruktivno vlogo socialnega delavca pri tem, da stranka prevzame nadzor nad svojim življenjem, se pravi, ko deluje proti negativnim in omejujočim učinkom zatiranja. Kot pripominja Mitchell (1989: 14):

> Britanska družba je nasičena z zatiranjem /.../. Socialnodelavska praksa opolnomočenja, ki izvira iz takega razumevanja, govori o nemoči in zgubi kot posledici tega, da belci materialno in ideološko zatirajo temnopolte, srednji razred delavski razred, moški ženske, »odrasli« otroke in starostnike, telesno »močni« telesno šibke, »heteroseksualni« homoseksualne. Ta praksa socialnega dela prepoznava zatiranje ne le v vedenju, vrednotah in drži posameznikov in skupin, temveč tudi v institucijah, strukturah in zdravorazumskih predpostavkah. (Citirano v Ward, Mullender 1993: 148.)

• *Skupen odziv.* Individualistično usmeritev tradicionalnega socialnega dela smo že komentirali, potrjuje pa jo Clarkova (1993: 16) pripomba, da ima »socialno delo težnjo, videti socialne probleme na individualiziran način: prednost daje razlagam in pomoči na ravni posameznika«. Temeljna premisa antidiskriminacijske prakse pa je, nasprotno, da imajo

ljudje potrebo delovati skupaj in razvijati skupen odziv. Rušilne socialne sile, npr. rasizem, seksizem in diskriminacija starostnikov, imajo zelo razdvajajoč učinek, tako da je ključna naloga kolikor mogoče preseči to razdvojenost in združiti ljudi k skupnemu smotru. To implicira dvoje: delo *s* stranko namesto delo *na* stranki (partnerstvo namesto paternalizma – THOMPSON 1992) in delo s podobno mislečimi kolegi, da bi ustvarili protizatiralsko koalicijo.

• *Potreba po »odučenju«.* Diskriminacijske in zatiralske drže se v procesu socializacije internalizirajo, zato se je treba, da bi se spopadli z njimi, »odučiti« precej idej, verovanj in predpostavk, ki so doslej vplivale na naše delo in na naše interakcije. To zahteva določeno stopnjo avtorefleksije in nas lahko podvrže velikim pritiskom. Točko o potrebi po skupnem delu je treba vzeti resno, da lahko ljudje pomagajo drug drugemu v konstruktivnem spopadu s temi pritiski.

> Razviti antidiskriminacijsko prakso je težaven in zahteven proces, na trenutke boleč in nadložen, še zlasti, ker pogosto vključuje opuščanje prejšnjih vrednot in socializacijskih vzorcev. Zato je bistveno, da delamo skupaj in podpiramo drug drugega. (THOMPSON *et al.* 1994a: 23.)

• *»Notranji sovražnik«.* Da bi vzpostavili resnično antidiskriminacijsko prakso, moramo ostati pozorni na nevarnost subtilnega vpliva diskriminacijskega ali zatiralskega ravnanja ali takih vrednot na našo prakso. Ker imamo opraviti z globoko zakoreninjenimi kulturnimi predpostavkami in strukturami moči, obstaja stalna nevarnost, da se tradicionalne prakse znova utrdijo. Ljudje, na primer, ki trdo delajo, da bi razvili antiseksistično prakso, se lahko, zlasti pod pritiskom, vračajo k stereotipnemu moškemu vedenju. »Notranji sovražnik« je potemtakem samozadovoljstvo, ki dopusti, da se znova pojavijo diskriminacijske predpostavke, ker se nam ne posreči obdržati kritičnega refleksivnega pristopa (THOMPSON 1995) – glej spodaj diskusijo o antiintelektualizmu.

OVIRE NAPREDKU

Antidiskriminacijska praksa je nujno zapletena v vprašanja moči in je še kako političen problem. Zato ni nobeno presenečenje, da obstajajo politične sile, ki se upirajo razvoju teh procesov in ovirajo napredek. Tudi slabo razumevanje ali nerazumevanje problematike je potencialna zavora. Ta del članka torej identificira nekatere izmed teh ovir.

• *Strah, zanikanje in projekcija.* Ljudje se socializiramo v vladajoče vrednote in verovanja, antidiskriminacijska praksa pa ima take učinke, da začnemo prevpraševati samoumevne predpostavke in opuščati negovana verovanja (npr. o vlogi ženske v družbi). To je gotovo lahko težavno in zbuja strah, zato je razumljivo, da se ji marsikdo upira. In ni presenetljivo, da bosta kot obrambna mehanizma v rabi zanikanje in projekcija. Zanikanje lahko privzame npr. obliko pripombe: »Zaradi zakonskih sprememb so ženske zdaj enakopravne.« Se pravi, zanikano je realno žensko doživljanje seksizma. Projekcija se pojavi, ko so vzroki za zatiranje projicirani na druge: »Veste, temnopolti so lahko prav taki rasisti kot mi.« Tako je problem individualiziran, osrednja vloga moči pa zanemarjena, kakor da je diskriminacija zgolj stvar osebnih predsodkov. To so torej rušilni procesi, s katerimi se je treba na trden, a občutljiv način dosledno spopadati.

• *Minimalizacija.* Tu gre za težnjo, da podcenjujemo pomen diskriminacije in zatiranja in zmanjšamo njuno relevantnost. Splošen zgled je pripomba: »Pri nas ni veliko temnopoltih, zato rasizem ni resen problem.« Kakor poudarja Thompson (1994a: 20):

> S takim odnosom se je treba spopasti zlasti iz treh razlogov:
>
> i) Je *napačen.* Število pripadnikov etničnih manjšin na področjih, kjer ni trdnih manjšinskih skupnosti, je pogosto podcenjeno.

ii) Je *irelevanten*. Profesionalno usposabljanje za socialno delo naj bi opremilo študente za učinkovito prakso po vsej deželi in ne zgolj za posamezno geografsko ali kulturno področje.

iii) Je *rasističen*. Trditi, da etnično občutljiva in antirasistična praksa na področju, kjer prevladujejo belci, nista pomembni, je reči, da so ponujene službe skrojene v glavnem po meri belcev – to pa ima očitno rasistične implikacije.

Poleg tega imajo beli delavci in učitelji odgovornost do problematike rasizma tudi tam, kjer ni temnopoltih strank, zato da se lahko z rasizmom sploh spopademo. Pri ocenjevanju in pripravi krušnih staršev, na primer, moramo biti v prvi vrsti pozorni na njihov odnos do otrok iz drugih etničnih ali rasnih skupin.

· *Egocentričnost*. Antidiskriminacijska praksa prepoznava pomen razlik in raznolikosti in se zato izogiba preozki perspektivi. Izraz »egocentričnost« torej uporabljamo za opis nezmožnosti ali nepripravljenosti posameznika, da bi presegel zgolj svojo lastno perspektivo. Da bi lahko moški priznali pomen seksizma in prispevali k antiseksizmu, morajo biti zmožni gledati skozi ženske oči. Gledati zgolj z moške perspektive lahko pripelje k preozkemu pogledu in k temu, da ne prepoznamo izkušnje zatiranja. Iz podobno ozke usmerjenosti na svoje kulturne predpostavke in vrednosti nastane etnocentrizem, ki je tudi primer egocentrične drže.

· *Hierarhija zatiranja*. Obstajajo razne vrste zatiranja, recimo, seksizem, rasizem, diskriminacija starostnikov in telesno šibkih. Pomembna ovira učinkovitemu napredku so »frakcijski boji«, kjer lažni argumenti o tem, katere oblika zatiranja je pomembnejša, zastrejo temeljno premiso, da potrebujemo protizatiralsko koalicijo. Treba je priznati, da v resnici obstajajo pomembne razlike med oblikami zatiranja – vsaka ima svojo dinamiko –, vendar se na veliko področjih tudi prekrivajo ali delujejo skupaj. Antidiskriminacijska praksa se mora vsaj spočetka osredotočiti na skupne elemente zatiranja; konfrontirati se mora z reakcionarnimi silami, ne pa da frakcijski interesi, ki se obešajo na hierarhijo zatiranja, vzpostavljajo situacijo »deli in vladaj«.

· *Redukcionizem*. Skupna in zelo pomembna nevarnost je težnja po čezmernem poenostavljanju, po reduciranju kompleksnega, večplastnega niza pojavov na enostavno razlago. Tak redukcionizem v zvezi z antidiskriminacijsko prakso je žal vse prepogost. Zgled zanj je izraz »politična korektnost« ali »PK«. Izraz je rabljen tako, da implicira enostaven seznam dopuščenih in prepovedanih ravnanj v zvezi s problematiko enakopravnosti, diskriminacije in pravic, zlasti pa zadeva rabo nediskriminacijske govorice. Ta koncept je simplicističen in izkrivlja kompleksno realnost diskriminacije. Ne potrebujemo tehničnega seznama besed, ki so tabu, ali seznama nekritično rabljenih »pravih« besed, temveč moramo postati občutljivi za rabo jezika, zlasti za njegov potencial, da razkriva ali podpira diskriminacijo (Pugh 1995).

· *Ideologija vrača udarec*. Postali smo pozorni na diskriminacijo in zatiranje, ideologija pa nam vrača koncepte politične korektnosti. Antidiskriminacijska praksa prevprašuje samoumevne predpostavke in usmerja pozornost k strukturam moči, zato ni nobeno presenečenje, da se ji tisti, ki so zainteresirani za status quo, upirajo in jo zaustavljajo. Bilo bi skrajno naivno domnevati, da bodo mirno gledali, kako se razvija. V zadnjih letih lahko med poskusi, da bi ozavrli jasnejši pogled na enakopravnost, opazimo poudarjanje viktorijanskih vrednot in zahtevo po »vrnitvi k temeljem«.

· *Defetizem*. Antidiskriminacijska praksa je velik izziv tako v tem, da moramo z njo uskladiti svojo prakso, kakor v tem, da moramo vplivati na prakso drugih in na politiko organizacije, v kateri delamo. Vrhu tega sta diskriminacija in zatiranje močno zakoreninjena v kulturnih predpostavkah in strukturah moči, zato je boj za pozitivne spremembe težaven in nevaren. Vendar nas zahtevnost in zapletenost naloge ne bi smeli zapeljati v defetizem. Vpliv posameznika je nujno

omejen, vendar tudi majhen pozitiven prispevek pomeni, da smo del rešitve in ne del problema.

• *Zgolj simbolične geste.* To se nanaša na delanje vtisa, kako sta enakopravnost in socialna pravičnost naši prioriteti, medtem ko ju v resnici onemogočamo, tako da v praksi ne pride do nobenih pomembnejših sprememb. Na primer: zamenjamo lahko terminologijo, ki jo uporabljamo, morda tako, da namesto o »invalidih« govorimo o »ljudeh s posebnimi potrebami«, pa vendar jih še naprej izključujemo iz načrtovanja služb. Zato je pomembno, da smo pozorni na zgolj simbolične geste in si prizadevamo zagotoviti, da ne bodo onesposobile pravih poskusov, da bi se približali resnični enakopravnosti.

• *Zadrževanje virov.* Obstajata dva načina, kako lahko zadrževanje virov ovira napredek – resnični in namišljeni. Priznati je treba, da je podpiranje enakopravnosti redko poceni. Nasprotno, rečemo lahko, da poskusi, najti poceni opcije, pogosto pripeljejo v diskriminacijo. Gre za to, da pomembnejši napredek v okviru obstoječih virov ni mogoč čez noč. Toda vprašanje virov je lahko tudi izgovor, sredstvo upiranja antidiskriminacijski praksi, zato moramo biti pozorni na to, ali ni trditev, da je proračun omejen, zgolj zakrinkan ideološki odpor do pobude za enakopravnost.

Očitno torej obstaja vrsta velikih in pomembnih ovir napredku, vključno z nekaterimi, ki jih tu zaradi pomanjkanja prostora ne obravnavamo. Poznavanje ovir nam vsaj do neke mere omogoči, da se učinkovito soočimo z njimi. Seveda pa samo to ne zadošča, potrebna je tudi cela vrsta pozitivnih strategij v podporo antidiskriminacijske prakse. Zato je pomembno, da orišemo nekatere izmed njih.

STRATEGIJA RAZVOJA

Pri prizadevanjih, da bi razvili antidiskriminacijsko prakso in utrdili njen položaj kot temelja dobre prakse, je treba storiti še precej, da bi zagotovili njeno rast in razcvet; v nasprotnem primeru bo postala zgolj ponižna modna muha v zgodovini socialnega dela, v njem pa se bodo spet uveljavile tradicionalne oblike prakse. Torej je pomembno vsaj v obrisih proučiti nekatere take posebne strategije.

• *Vključevanje.* Da bi antidiskriminacijska praksa obveljala kot dobra praksa, jo je treba vključiti v vse vidike tega, kar počnemo – v teorijo, politiko in prakso. Vključevati moramo teme enakopravnosti, diskriminacije in zatiranja, ne zgolj simboličnih »opcij«. V nasprotnem primeru lahko osebje enkrat deluje v okviru antidiskriminativne prakse (npr., razvija prakso, ki ne diskriminira starejših), drugič pa jo zanemari (npr. pozabi upoštevati posebne potrebe temnopoltih starostnikov; Blakemore, Boneham 1994).

• *Prevrednotenje.* Antidiskriminacijska praksa je v nekaterih pogledih močan izziv za tradicionalne pristope v socialnem delu. Vendar trdim, da je treba slednje prevrednotiti in ne kar tako zavreči. Na primer, klasično krizno intervencijo so kritizirali, da ni pozorna na diskriminacijo in zatiranje (Thompson 1991); od tod lahko revidiramo tradicionalne pristope in jih predelamo v skladu z načeli antidiskriminacijske prakse.

• *Kritika slabe prakse.* Bistveni element dobre prakse je napraviti vse, kar je potrebno, da naša praksa postane zares antidiskriminacijska. Toda ni dovolj, da se omejimo samo na svojo prakso, ker s tem prikrijemo, da obstajajo še drugi primeri slabe prakse. Ne moremo trditi, da zagovarjamo enakopravnost, hkrati pa opravičujemo zatiralsko ali diskriminacijsko prakso kolegov ali ustanove, v kateri delamo. To ne pomeni, da se lahko postavimo za razsodnike o delu kolegov. S tem je treba ravnati taktno in občutljivo, da si ne odtujimo kolegov, kljub temu pa je treba o slabi praksi govoriti.

• *Kritika antiintelektualizma.* Britansko socialno delo ima pragmatično tradicijo, ki tu in tam preraste v antiintelektualizem, to je, v zavračanje vrednosti, ki jo ima pri učenju in v praksi teorija. Izogibanje teoriji je nevarno (Thompson 1995) med drugim zato, ker namesto kritične analize in eksplicitnih temeljnih

vrednosti dobimo neproblematizirane predpostavke, ki pripadajo ideologijam zatiranja. Na ta način je diskriminacijska praksa posledica zavračanja teorije kot vodiča za prakso. Antiintelektualizem v imenu zgrešenega pragmatizma pušča socialne delavce brez moči, da bi razumeli in predelovali zapleteno prakso, ki ni diskriminacijska ali zatiralska.

• *Kritika brez groženj.* Gurnah (1984: 11) kritizira pristop k antirasizmu, kot ga uteleša »trening rasne zavesti«. Zanj je ta agresivni in konfliktni pristop dejansko škodljiv, saj v najboljšem primeru pripravi »socialno spretno nerasistično predstavo, ne pripelje pa do antirasistične prakse«. V tem se odraža teza, da se ljudje iz groženj ničesar ne naučijo, ker je v takih situacijah zanje prvo preživeti. Toda na enak način se ljudje ničesar ne naučijo, kadar jim je preudobno. Tu je treba zadeti pravo – socialne delavce je treba kritizirati, ne da bi jim grozili (Thompson *et al.* 1994a). Doseči to občutljivo ravnotežje je težko, a bistveno, saj grozeče vzdušje ne spodbuja učenja ali dobro informirane kritične prakse.

• *Skrb za osebje.* Socialno delo ima občutne stresne razsežnosti (Gibson *et al.* 1989; Jones *et al.* 1991), in v njem so poudarjene potrebe po ustrezni podpori osebju. Zato je »skrb za osebje« pomemben pojem (Thompson *et al.* 1994b), in sicer na dva načina. Prvič, kakor smo videli, je antidiskriminacijska praksa zahteven in naporen projekt, zlasti kar zadeva konflikte in dileme o zatiranju in enakopravnosti. Drugič, kakor poudarja Burnard (1991), delavci pod stresom pogosteje razčlovečijo ljudi, jih jemljejo kot predmet. Stres torej očitno ne spodbuja antidiskriminacijske prakse, zato je skrb za osebje v našem kontekstu še dodatno pomembna.

• *Podpora drug drugemu.* Omenili smo že, da je antidiskriminacijska praksa skupna odgovornost in da je mogoče s sodelovanjem veliko pridobiti. To je treba poudariti in na tem utemeljiti pomembno strategijo razvoja in utrditve antidiskriminacijske prakse. Na kritiko zatiranja ne smemo gledati kot na osamljeno aktivnost,

• ker lahko s skupno akcijo dosežemo več kot z individualno;

• ker so skupine ljudi, ki delajo skupaj, manj ranljive za kritike ali napade reakcionarnih sil;

• ker je vzajemna podpora vsesplošno koristna;

• ker se moramo vsi še veliko naučiti in se lahko pri skupnem delu učimo drug od drugega;

• ker antidiskrimacijska praksa sloni na samozavedanju, ki ga spodbuja delo s podobno mislečimi.

Strategija skupnega odziva si torej zasluži, da vanjo investiramo čas in energijo.

SKLEP

Antidiskriminacijska praksa ima v sedanji obliki razmeroma kratko zgodovino, vendar je v zadnjem desetletju močno napredovala. Kljub temu pa problematika diskriminacije in zatiranja še zdaleč ne dosega pozornosti, ki si jo zasluži, in še zdaleč ni splošno sprejeto, da mora biti dobra praksa antidiskriminacijska (Thompson 1993).

Poskusil sem podpreti antidiskriminacijsko prakso, s tem da sem pregledal splošne teme, identificiral ovire napredku in predlagal strategije razvoja. Še pomembnejše pa se mi zdi, da bi bil ta prispevek del širšega procesa, v katerem se širi zavedanje o tej pomembni problematiki in v katerem postajajo praktiki bolje opremljeni, da se lotijo velikega izziva, razviti socialno delo, ki bo temeljilo na socialni pravičnosti, enakopravnosti in vztrajnemu nasprotovanju zatiranju.

Literatura

K. BLAKEMORE, M. BONEHAM (1994), *Age, Race and Ethnicity: A Comparative Approach*. Buckingham: Open University Press.

P. BURNARD (1991), *Coping with Stress in the Health Professions*. London: Chapman and Hall.

A. CLARKE (1993), The comfort of strangers: Social work in context. V: J. CLARKE (ur.) (1993), *A Crisis in Care: Challenges to Social Care*. London: Sage.

P. CORRIGAN, P. LEONARD (1978), *Social Work Practice under Capitalism: A Marxist Approach*. London: Macmillan.

L. DOMINELLI, E. MCLEOD (1989), *Feminist Social Work*. London: Macmillan.

F. GIBSON, A. MCGRATH, N. REID (1989), Occupational stress in social work. *British Journal of Social Work*, 19.

R. GOMM (1993), Issues of power in health and welfare. V: J. WALMSLEY, J. REYNOLDS, P. SHAKESPEARE, R. WOOLFE (ur.) (1993), *Health, Welfare and Practice: Reflecting on roles and relationships*. London: Sage.

A. GURNAH (1984), The politics of racism awareness training. *Critical Social Policy*, 11.

J. HOPKINS (1986), *Caseworker*. Birmingham: Pepar.

R. HUGMAN (1991), *Power in Caring Professions*. London: Macmillan.

F. JONES, B. C. FLETCHER, K. IBBETSON (1991), Stressors and strains amongst social workers: Demands, supports, constraints and psychological health. *British Journal of Social Work*, 21.

M. LANGAN (1992), Introduction. V: M. LANGAN, L. DAY (ur.), *Women, Oppression and Social Work*. London: Routledge.

M. LANGAN, P. LEE (ur.) (1989), *Radical Social Work Today*. London: Unwin Hyman.

P. LEONARD (1989), Foreword. V: L. DOMINELLI, E. MCLEOD (1989), *Feminist Social Work*. London: Macmillan.

C. W. MILLS (1970), *The Sociological Imagination*. Harmondsworth: Penguin.

G. MITCHELL (1989), Empowerment and opportunity. *Social Work Today*, 16 March.

G. PEARSON, J. TRESEDER, M. YELLOLY (ur.) (1988), *Social Work and the Legacy of Freud*. London: Macmillan.

J. PHILLIPSON (1992), *Women, Men and Social Work*. London: CCETSW.

R. PUGH (1995), *Language for Health Professionals*. London: Chapman and Hall.

R. STEVENS (1983), *Freud and Psychoanalysis*. Milton Keynes, Open University Press.

N. THOMPSON (1991), *Crisis Intervention Revisited*. Birmingham: Pepar.

– (1992), *Existentialism and Social Work*. Aldershot: Avebury.

– (1993), *Anti-Discriminatory Practice*. London: Macmillan.

– (1995), *Theory and Practice in Health and Social Welfare*. Buckingham: Open University Press.

N. THOMPSON, M. OSADA, B. ANDERSON (1994a), *Practice Teaching in Social Work (2nd edition)*. Birmingham: Pepar.

N. THOMPSON, M. MURPHY, S. STRADLING (1994b), *Dealing with Stress*. London: Macmillan.

D. WARD, A. MULLENDER (1993), Empowerment and oppression: An indissoluble pairing for contemporary social work. V: J. WALMSLEY, J. REYNOLDS, P. SHAKESPEARE, R. WOOLFE (ur.) (1993), *Health, Welfare and Practice: Reflecting on roles and relationships*. London: Sage.

R. WEBB, D. TOSSELL (1991), *Social Issues for Carers*. London: Edward Arnold.

Darja Zaviršek

LJUDJE, KI POTREBUJEJO POMOČ ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE

Razmišljanje ob prvi Državni konferenci o zagovorništvu in pomoči za ljudi s posebnimi potrebami, njihove starše, prijatelje in strokovne delavce (Izlake, 6.in 7. april 1995).

Ko je leta 1992 izšel Praktični priročnik za osebje v službah za ljudi s posebnimi potrebami, ki sta ga napisala zakonca Brandon, je Vito Flaker v uvodu spomnil na pomen poimenovanj in na negativne nanose, ki počasi sedajo na nove pojme za opredelitev ljudi s prizadetostmi. Takrat se je sintagma »ljudje s posebnimi potrebami« zdela najmanj stigmatizirajoča, čeprav ne povsem zadovoljiva. V istem času je Jelka Škerjanc, izhajajoč iz normalizacijskega razlagalnega modela za delo z ljudmi, ki potrebujejo pomoč v vsakdanjem življenju, vprašala nekatere ljudi, opredeljene kot duševno prizadete, kako želijo biti poimenovani. Odgovorili so, da želijo, da jih strokovnjaki in drugi imenujejo *ljudje*.

Odgovor je tako logičen, da še ostreje peoblematizira klasifikacijske manire negativnega profesionalizma in raznih »strokocentrizmov«. Subtilno se približa konceptu normalizacije, ki mu David in Althea Brandon pravita »načela vsakdanjega življenja«. Vsi želimo biti za druge »ljudje«, v nekaterih kulturah pa ime za pripadnika etnične skupine tudi dejansko pomeni človek: pri Romih (Roma), Eskimih (Inuit) in še bi lahko naštevali. S stališča ljudi, o katerih govorimo, sintagma »ljudje s posebnimi potrebami« ni ustrezna. Gre za to, da se njihovo življenje s pomočjo plačane in neplačane pomoči kar najbolj približa vsakdanjemu, in ne, da kopičimo kakšne »posebne potrebe«. Iz antropološke perspektive, ki poudarja človekovo enkratnost in neponovljivost, smo »ljudje s posebnimi potrebami« vsi, saj je vsakdo edinstven in s tem poseben.

Zato bi bilo ustrezneje govoriti o *ljudeh, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje*. To poimenovanje ne vsebuje elementov razvrednotenja, saj ne gre niti za »prizadetost« niti za »posebne potrebe«, ki potrebujejo »posebno obravnavo«. Gre za delitev istega sveta in istih pravic, kot jih imajo ljudje, ki v vsakdanjem življenju ne potrebujejo pomoči. Pomoč ne pomeni niti dobrosrčnosti ali pomiritve slabe vesti niti paternalizma in nove odvisnosti, temveč pomeni spremljanje ljudi na poti k samostojnejšemu življenju. Vendar pa so vsa nova imena le za pomiritev strokovnjakov, ljudem, o katerih govorimo, pa redko prinesejo kaj novega.

Ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, so neprestano soočeni z dejstvom, da jim večina, s katero prihajajo v stik, odvzema pravico prevzemati pozitivno vrednotene družbene vloge. Koncept valorizacije družbenih vlog */social role valorization/*, ki izhaja iz teorije normalizacije in ga je razvil Wolfensberger, vsebuje zahtevo, da prizadeti opravljajo vloge, ki so v družbi cenjene, in da so poleg splošnih človekovih pravic upoštevane tudi tiste, ki izhajajo iz njihove prizadetosti (pravica do dostopa v javne prostore, pravica do zavarovanih delovnih mest, pravica do spremljevalk in spremljevalcev). Namesto tega so ljudje s posebnimi potrebami praviloma obravnavani s pomilovanjem, ki mu NiChorcora, Jenning in Lordan (1994) pravijo *pitied box mentality*. Pomilovanje, ki pogosto dobi obliko miloščine, zahteva hvaležnost. Denar, ki se zbira v kovinskih posodah, ne krepi pravic ljudi s prizadetostmi,

temveč legitimira odnosna razmerja med dajalcem miloščine, torej dobrotnikom, in sprejemnikom miloščine, torej tistim, ki mora biti hvaležen. Kolikšni so občutki krivde in nelagodja, govori izjava slovenske socialne delavke, ki je po večdnevnem druženju z osebo, ki potrebuje pomoč za samostojno življenje, pripovedovala o svojem nelagodju, zaradi katerega ni mogla vprašati mlade ženske, »kaj je z njo, zakaj je klasificirana kot oseba s posebnimi potrebami«. Pomilovanje in tudi predsodki so onemogočili človeški stik, ki bi ga lahko ti osebi vzpostavili. Novo razmerje med državnimi, prostovoljnimi, privatnimi, karitativnimi službami in ljudmi, ki potebujejo pomoč za samostojno življenje, pa zahteva tudi novo izobraževanje, ki bo temeljilo na vzajemnem učenju med uporabniki različnih služb in strokovnjaki.

Zdi se, da je *Prva državna konferenca o zagovorništvu in samopomoči za ljudi s posebnimi potrebami, njihove starše in prijatelje* za vselej pretrgala z doslejšnjo prakso, po kateri uporabniki niso bili vključeni v izobraževalne procese, temveč so v njih sodelovali samo strokovnjaki. Organizatorji iz Sklada Silva so povabili ljudi, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, pridobili zanje sredstva pri Ministrstvu za delo, družino in socialne zadeve in jim organizirali bivanje v hotelu, kot se za take konference spodobi. Staršem ljudi s posebnimi potrebami, njim samim in prijateljem je omogočil učenje v delavnicah in vsem udeleženkam in udeležencem ob koncu srečanja izdal potrdilo o udeležbi na konferenci, ki je imela naslov *Samostojno življenje*.

Delo na konferenci je potekalo v dveh skupinah. V eni so delali ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, skupaj s svojimi prijatelji in spremljevalci. Vodil jo je Andrew Holman, znan zagovornik človekovih pravic iz Velike Britanije. V drugi delavnici so bili starši ljudi, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, in nekaj strokovnih delavk in delavcev. Vodila sta jo Althea in David Brandon, ustvarjalca in vizionarja sodobnih pristopov pri načrtovanju psihosocialnih služb z Anglia University v Cambridgeu.

Cilji konference, kot so jih na začetku zapisali organizatorke in organizatorji, so bili naslednji:

1) dvig ozaveščenosti in krepitev moči uporabnikov in uporabnic socialnih služb;

2) posredovanje potreb uporabnikov in njihovih pričakovanj državi in načrtovalcem služb;

3) opredelitev vizije delovanja samopomočnih skupin;

4) harmoniziranje načrtov in njihovo uresničevanje.

Ena od udeleženk je pri poročanju o delu skupine ljudi, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, izjavila, da so bili takrat, ko so govorili v skupini o svojih željah, vsi presenečeni, koliko želja imajo. Šele zdaj, ko so jih izrazili, obstaja možnost, da pristopijo k njihovi uresničitvi. Veliko jih je zahtevalo zaposlitev in to, da jih ljudje, ki nimajo diagnoz, sprejmejo medse. Govorili so o občutku nerazumljenosti in izključenosti. Eden od udeležencev, ki dela v delavnici pod posebnimi pogoji, je dejal, da želi razvrščati prazne steklenice v različne zaboje, ki jih uporabljajo trgovine. Njegova največja želja je bila, da bi nekoč opravljal to delo v »navadni« trgovini. Za to delo ne more nihče trditi, da je za človeka, ki potrebuje pomoč za samostojno življenje, »prezahtevno«. Gre za toge predstave ljudi, ki niso prizadeti, o tem, kaj zmorejo ljudje, ki so drugačni, in kakšne so njihove pravice v družbi tistih, ki nimajo psihiatričnih diagnoz.

Nekateri so govorili o načrtih Skupine za samostojno življenje, ki bo začela izdajati časopis za obveščanje javnosti o svojih potrebah, željah in vizijah. Nekateri udeleženci in udeleženke so si pred koncem prvega dne ogledali video o spolnosti, o eni najboj tabuiziranih in bolečih tem. Sklepi, ki so jih udeleženci posredovali o vsebini videa, so bili:

1) spolnost je pomemben del življenja vsakega človeka, tudi ljudje s posebnimi potrebami imajo potrebe v zvezi s spolnostjo;

2) o spolnosti se je pogosto težko pogovarjati s starši in skrbniki, zato je pomembno, da najdemo zaupno osebo, s katero se bomo lahko o tem pogovarjali;

3) prijatelji in strokovno osebje nam lahko pomagajo tako, da se pogovarjajo z našimi starši in skrbniki o svojih strahovih. Naše izkušnje v spolnosti jim lahko posredujejo na primer tako, da zagotovijo staršem, da njihovi otroci niso v nevarnosti in da delajo tisto, kar jih osrečuje.

Nekateri so govorili o arhitektonskih in transportnih ovirah, ki jih omejujejo pri samostojnosti. Opozorili so, da ljudje na invalidskih vozičkih nimajo urejenih poti brez ovir, da ne morejo uporabljati sredstev javnega prometa kot drugi ljudje in da politiki tega ne upoštevajo. Želijo si posebne avtobuse, s katerimi bi postali mobilnejši, ne da bi za prevoz, izlete in vožnjo iz enega kraja v drugega potrebovali pomoč strokovnega osebja. Večina udeleženk je izrazila željo, da bi se o spolnosti pogovarjali sami, brez navzočnosti staršev.

Pomemben del pogovorov je bila zahteva po vrnitvi volilne pravice, ki je bila nekaterim posameznikom arbitrarno in brez njihove vednosti odvzeta. Andrew Holman je predlagal, da se izvede skupna raziskovalna naloga, ki bi vključevala prizadete posameznike in ljudi iz univerze, ki naj raziščejo, koliko ljudem je bila ta pravica odvzeta, na kakšen način in zakaj. Ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, so poudarjali naključnost tega odvzema, za katerega izve človek tako, da kratko malo ne dobi volilnega lističa.

Ljudi, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, je bilo mogoče razlikovati le po stopnji sekundarne prizadetosti. Razlikovati je bilo mogoče med tistimi, ki živijo pri starših, in peščico tistih, ki živijo v institucijah. Za slednje so bile značilne institucionalna drža, iatrogene poškodbe in številne kadilske situacije, ki so posledica dolgotrajnega bivanja v prostoru »čakajoče kulture« (*cf.* Zaviršek 1994). Ena od žensk, ki ji je bilo okoli 30 let in že nekaj let živi v domu starejših občanov, je imela na levem kotu spodnje ustnice temno liso, ki so jo pojasnjevali rumeno rjavi prsti. Ta zunanja poškodba je posledica verižnega kajenja »do filtra« in do zadnjega vlakna tobaka, ki dobesedno prežge prste in kožo ustnic, jo porjavi. Ženska je nekajkrat poudarila, da želi zapustiti institucijo, v kateri živi, in se vrniti v okolje, iz katerega so jo iztrgali po kopici izgub in diskriminacij. Želi se vrniti med prijatelje in prijateljice v delavnici pod posebnimi pogoji. Člani in članice skupine so jo podprli in poudarili, da zapiranje ljudi v institucije »ni pravično«, da je to »oblika zatiranja«.

Vidna kronifikacija kot posledica institucionalnega življenja pa je na seminarju dobila še nove obrise, saj je v sprejemajočem, vsakdanjem, nenadzorovalnem vzdušju, ki je vladalo, postala bolj zabrisana. Za nekaj dni so jo prekrili odnosi spoštovanja in sprejemanja drugačnosti kot del normalnosti. Ženska s kronično prežgano ustnico se je na koncu konference zahvalila Holmanu, da ji je omogočil izraziti potrebe in želje in da jo je poslušal. Podprli so jo tudi drugi uporabniki, njeni sodelavci v delavnici pod posebnimi pogoji. Zahtevali so, da se njihova nekdanja sodelavka vrne v okolje vsakdanjega življenja, in apelirali pri osebju institucije, da je ne bi zapirali v prostore. Bili so zgroženi, da so izhodi iz institucije dovoljeni le v dopoldanskih urah za uro ali dve. Tako kratenje človekovih pravic je bilo ljudem, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje in živijo pri starših, manj znano.

Značilnost ljudi, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, je, da so večino življenja preživeli v okolju, v katerem so dobili malo spodbud in doživeli veliko izrabljanja. Znano je, da je število otrok, ki so preživeli spolno izorabljanje, večje med skupino duševno prizadetih kot med neprizadetimi (Friedrich, Boroskin v Sinason 1992). Valerie Sinason se sprašuje, ali je to posledica pomanjkanja prvotne tesne vezi med staršem in novorojenim otrokom, ali pa posledica pomanjkanja podpore in sredstev za tiste, ki skrbijo za ljudi z resnimi problemi v obnašanju in čustvovanju (Sinason 1992: 133; Zaviršek 1994b). Včasih je vedenje,

ki ga uvrščamo v kategorijo duševnih prizadetosti, posledica fizičnega nasilja, ki ga človek preživlja v otroštvu, travmatičnih dogodkov ob rojstvu, ki pa v institucionalnem režimu povzročajo še nove in nove sekundarne prizadetosti. Pri kategoriji lažje duševne prizadetosti pa gre tako ali tako vedno za socialno deprivacijo, ki jo oseba doživlja od rojstva naprej. Valeri Sinason razlikuje med primarno (organsko) prizadetostjo in sekundarno prizadetostjo, ki je posledica socialnega okolja (Sinason 1992: 10). Terapevtka opisuje zgodbo Stevena s težjimi poškodbami možgan, ki se je tolkel s pestjo po glavi, to pa je počel zlasti takrat, ko so v njegovem življenju nastopile odločilne spremembe, in takrat, ko je institucionalno življenje preplavilo njegove individualne potrebe. Njegova primarna prizadetost je bila povezana z možganskimi poškodbami. Njegova sekundarna prizadetost, ki je dobila obliko samopoškodovanja, pa je imela obrambno funkcijo. Po dveh letih terapevtskega dela so jo začele nadomeščati manj samouničevalne oblike obnašanja in čustvovanja (jok, telesni stik, besede). V najtežjih čustvenih situacijah pa je vedno uporabil staro obliko izražanja trpljenja.

Samouničevalno vedenje, ki še poudarja prizadetost osebe, je pogosto povezano z nezavedno željo po smrti. Občutki krivde, ki se manifestirajo kot samonasilje, so povezani s tem, »koliko težav povzročajo ljudem«. Neka članica Skupine za neodvisno življenje, ki deluje v Kopru, je pred časom na vprašanje, kako se je počutila kot udeleženka asertivnega treninga za uporabnice, študentke in strokovnjakinje, zapisala: »Zelo mi je bilo všeč; ko sem se počutila slabo, me niso gledali postrani, kot sem vajena. Ta sprejem me tako preseneča, da ne morem pozabiti.« To govori o zavednih in nezavednih sporočilih, ki jih oseba dobiva iz okolja: da je »problematična«, »bolna«, »nezadostna«. Ker se »slabo počuti« (primarna prizadetost), mora biti skromna, hvaležna in brez velikih pričakovanj (sekundarna prizadetost). To lahko ponazorimo v shemi, ki kaže prepletanje in součinkovanje primarne in sekundarne prizadetosti.

V. Sinason ugotavlja, da beseda »neumen« /*stupid*/ izvorno pomeni »otrpel v žalosti« /*numbed with grief*/. To spremeni sedanje razumevanje pojma »neumen«, ki opredeljuje manko, osebno pomanjkljivost, izpusti pa izvorno žalost, ki smo ji priča. Otrpel v žalosti, torej neumen, je pogosto tudi obrambni mehanizem pred spomini na travmatične dogodke iz otroštva. Biti neumen pomeni, da osebi ni treba odgovarjati na vprašanja, ni ji treba »vedeti«, ni ji treba biti odgovorna. Postati neumen je najmočnejša oblika zanikanja travmatičnega dogodka. Šele družbena racionalizacija deprivacije in izgub transformira otrplost zaradi žalosti v slabšalni pojem »neumen«.

Če po tem znova premislimo predlagani termin *ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje*, vidimo, da vsebuje naslednje elemente:

- ohranja besedo »ljudje«, ki izhaja iz odgovora na vprašanje, kako želijo biti poimenovani, in vsebuje poudarek na človeškosti, ki si jo delimo vsi ljudje;
- govori o procesu, ki je sestavljen iz pomoči, ki pelje k samostojnejšemu življenju in ne k pokroviteljstvu in podrejenosti;
- govori o tem, da ljudje ne potrebujejo niti institucionalne varnosti niti korekcije, temveč podporo, da bi lahko čimbolj samostojno živeli;
- samostojno življenje ni sinonim za neodvisnost, temveč za soodvisnost v samostojnosti;
- samostojno življenje je življenje v »navadnih hišah na navadnih ulicah«, prevzemanje družbeno cenjenih socialnih vlog in vsakdanje druženje z ljudmi;
- pojem ne razlikuje ljudi z različnimi prizadetostmi, saj tako ločevanje ljudi razdružuje in jim s tem odvzema

moč. Skupina uporabnikov in uporabnic, ki deluje v Corku (Irska), poudarja, da je pomen povezovanja ljudi z različnimi poškodovanostmi v tem, da krepi njihovo moč v razmerju s strokovnjaki, ki jih kategorizirjo in ločujejo (*cf.* NiChorcora, Jennings, Lordan 1994).

Sintagmi bi lahko očitali, da je preveč opisna in nepraktična, ker je dolga. Prav za to gre. Kratke besede, ki se na psihosocialnem področju kitijo z lažno znanstvenostjo in eksaktnostjo, morajo zamenjati antropološko emski opisi oseb in človeških fenomenov. Gre za proces in ne za to, kaj kdo v svoji poškodovanosti je. Emsko opisovanje namesto scientistične klasifikacije omogoča, da ohranimo pred seboj osebo v vsej njeni človeškosti. Cilj znanstvenih klasifikacij pa je pri ljudeh, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje, ravno nasproten: abstrahirati, tako da ostane le logični um brez čustev in človeške ranljivosti. Tako se izognemo bolečini in krivdi v soudeleženosti.

O podobnem poimenovanju govori knjiga *Neodvisna življenja* avtorice Jenny Morris (1993), ki ima sama izkušnjo prizadetosti. Sintagma »neodvisno življenje«, ki se je začela sporadično pojavljati v 80. letih, vsebuje danes štiri temeljne predpostavke (1993: 21):

- vsako človeško življenje je vrednost;
- vsakdo, ne glede na prizadetost, se je sposoben odločati med različnimi možnostmi, če ima izbiro;
- ljudje s prizadetostmi imajo pravico nadzorovati svoje življenje;
- ljudje s prizadetostmi imajo vso pravico sodelovati v družbi.

Koncept neodvisnega življenja je pravzaprav izziv ideologiji neodvisnosti, ki je pomembna vrednota v individualističnem svetu, in hkrati njena kritika. Po logiki binarnega mišljenja stoji nasproti pozitivne »neodvisnosti« negativna »odvisnost«. Biti odvisen pomeni biti podrejen. Jenny Morris jasno pokaže negativno konotacijo besede neodvisnost: »O tistih, ki ne morejo sami opravljati določenih stvari, se sklepa, da so nesposobni nadzorovati svoje življenje« (ibid. 1993: 23).

Na neki ravni se sintagma *ljudje, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje* izogne konceptualnim nejasnostim, ki jih v evropskem kulturnem kontekstu prinaša beseda »neodvisno življenje«. Zdi se, da prinaša izraz »samostojno življenje« manj negativnih podob kot »neodvisno življenje«. Samostojno življenje pomeni življenje v skupnosti zunaj institucij in tako, ki vsebuje čimveč priložnosti za učenje. Prav konferenca, o kateri je tekla beseda, je bila zame vir navdiha za kreiranje novega poimenovanja, ki po besedah strokovnjakinje Jelke Škerjanc precizneje govori o procesih, sredi katerih smo, zdaj kot soustvarjalke, drugič kot priče.

Literatura

M. NiChorcora, E. Jennings, N. Lordan (1994), Issues of empowerment: Anti-oppresive groupwork by disabled people in Ireland. *Groupwork* 7, 1: 63-78.

J. Morris (1993), *Independent Lives: Community care and disabled people*. London: Macmillan.

V. Sinason (1992), *Mental Handicap and the Human Condition: New approaches from the Tavistock*. London: Free Association Books.

D. Zaviršek (1994a), Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo. Študija primera II. *Socialno delo 33*, 2: 99-107.

— (1994b), Ranljivejši od ranljivih. V: *O delovanju strokovnih služb pri preprečevanju zlorab otrok (Zbornik prispevkov)*. Ljubljana: Firis (60-69).

Tanja Lamovec

OB SPREMEMBI ZAKONODAJE O PRIDRŽANJU OSEB V PSIHIATRIČNIH ZDRAVSTVENIH ORGANIZACIJAH

Postopek o pridržanju oseb v psihiatričnih zdravstvenih organizacijah je določen v sedmem poglavju Zakona o nepravdnem postopku iz leta 1986. Celotno besedilo obsega eno stran in vsebuje 12 členov. Že to je podatek, nad katerim se velja zamisliti. Fizično nemogoče je, da bi na eni strani nedvoumno in poglobljeno opredelili vse bistvene vidike tega skrajnega dejanja, ki drastično posega v temeljne človekove pravice, za katere jamči ustava. Postopek s tako odločilnimi posledicami za človekovo življenje bi pač moral nekoliko bolj precizno predvideti posamezne faze njegovega izvajanja.

Za primerjavo si oglejmo angleško verzijo zakona o pridržanju oseb v psihiatričnih ustanovah. Imenuje se *Code of Practice: Mental Health Act 1983*. Besedilo ima 123 strani, pripomniti pa je treba, da je od tega nekaj strani namenjenih skrbništvu. V tej knjižici so natančno opisani vsi pregledi, ki so potrebni pred pridržanjem v bolnišnici, določeno pa je tudi, kdo naj jih izvede. Poleg psihiatrov so vključeni tudi psihiatrični socialni delavci, ki so se za to področje posebej specializirali. Sledi natančen postopek pregleda v bolnišnici, ki je dopusten samo, če so pregledi pred tem že opravljeni in so se vsi strokovnjaki, ki sodelujejo v komisiji, soglasno odločili, da je hospitalizacija zares nujno potrebna. Nato so opisani potek sprejema in minimalne zahteve o razmerah bivanja, ki morajo biti v vsakem primeru izpolnjene. Do potankosti je opisana izvršilna moč zdravnikov, medicinskih sester in tudi policije. Predviden je tudi način, kako ohraniti zaupnost dokumentov. Posebno poglavje je namenjeno zdravljenju, oskrbi v bolnišnici in možnosti, da uporabnik zahteva dodatno zdravniško mnenje, predvideni pa so tudi načini, kako lahko uporabnik uveljavlja pritožbe. Naša zakonodaja ne vsebuje ničesar od tega, do podrobnosti pa so npr. opisane osebe, ki lahko delujejo v uporabnikovem imenu, npr. »pridržana oseba, njen zakoniti zastopnik ali skrbnik, pristojni organ občinske skupnosti socialnega skrbstva, zakonec oziroma oseba, s katero pridržana oseba živi v dalj časa trajajoči življenjski skupnosti, sorodnik v ravni črti in v stranski črti do drugega kolena ter zdravstvene organizacije«. Ker se ta tirada ponovi približno v vsakem tretjem členu, je dejanskega teksta še precej manj, kot bi ga sicer spravili na eno stran.

Tudi pri tej formulaciji se velja ustaviti. Izraža namreč skrajno birokratski odnos pisca, ki je želel svoj posel čimprej opraviti, pa je nasul balasta. Povsem dovolj bi bilo napisati, da je to katerakoli oseba, ki jo uporabnik pooblasti. Tako je vsaj v drugih evropskih zakonodajah. Te upoštevajo dejstvo, da je lahko komu bližja kakšna druga oseba, tudi če ni sorodnik v nobenem kolenu. Koga danes še brigajo take krvne zveze, ki imajo neredko svoje interese in tudi približno niso v korist uporabniku. Pri nas torej uporabnik ne more izbrati osebe, ki ji sam najbolj zaupa, če ne zadosti gornjim kriterijem, ki jih nimam namena ponavljati. Hočem reči, da je naša zakonodaja strahovit anahronizem, in to se izraža že v slogu pisanja.

Pa začnimo kar na začetku dogajanja, ki bo v zadnji fazi pripeljalo posameznika do izgube prostosti. V zakonodaji najprej naletimo na veliko vrzel. O samem postopku, ki bi opredeljeval vse ukrepe, ki morajo biti storjeni, preden lahko koga prisilno hospitaliziramo, zakonodaja molči, kot da je vse povsem samoumevno. Z drugimi besedami: razen obiska sodnega izvedenca (a o tem pozneje) ne obstaja nikakršen pravno določen mehanizem, ki bi varoval posameznika pred možno napako ali izrabljanjem. Ko je ugotovljeno, da oseba potrebuje hospitalizacijo, njena beseda ne šteje več in nima sama prav nobene moči več, da kakorkoli vpliva na svojo nadaljnjo usodo. Navadno ji ne dovolijo niti telefonirati. Tudi če bi imela to možnost, ali naj po telefonskem imeniku išče advokata? Napravili smo manjšo raziskavo in pokazalo se je, da je le približno polovica odvetnikov pripravljena zastopati uporabnika psihiatrije. V angleški zakonodaji so pravice uporabnikov zapisane. V naši zakonodaji ne piše nič o kakšnih pravicah uporabnika, ne vem pa, ali zanje veljajo ista pravila kot za osebe, ki prestajajo zaporno kazen. Domnevam, da ne, saj ne velja niti to pravilo, da je mogoče odvzeti osebi prostost šele potem, ko stori kaznivo dejanje. Opravičujem se za pomanjkljivo pravno znanje in upam, da me boste opozorili na morebitne napake. Moj namen so izključno vsebinske pripombe, kakor jih lahko poda nekdo, ki ima veliko osebnih izkušenj s prisilno hospitalizacijo in je do potankosti seznanjen z vsemi točkami zapleta na poti do popolne brezpravnosti. Te izkušnje so vezni člen, ki lahko pomaga pravnim izvedencem malo bolje dojeti, kaj se v postopku prisilne hospitalizacije zares dogaja, tako da bodo lahko izdelali ustreznejšo zakonodajo. Prepričana sem namreč, da avtor obstoječe zakonodaje ni nikoli od blizu videl psihiatrične bolnišnice, niti ni govoril s kakšnim neprostovoljnim uporabnikom. Če bi to storil, ne bi mogel spregledati tako usodnih vrzeli.

Ker o teh postopkih zakonodaja molči, nekateri pravniki menijo, da morajo obstajati podzakonski, interni akti, ki podrobneje opredeljujejo postopek pridržanja. Spraševala sem naše najuglednejše psihiatre, a so mi vsi zagotavljali, da takih aktov ni. Tudi če bi bili – od aktov, ki jih nihče ne pozna in nikogar ne obvezujejo, ni nobene koristi.

Pri osebah, ki še nimajo diagnoze »duševne bolezni«, so psihiatri pri sprejemu zelo pazljivi, to jim je treba priznati. Tisti hip pa, ko ima posameznik diagnozo, ga lahko svojci praktično kadarkoli strpajo v bolnišnico. Moč, ki jo imajo svojci nad osebo s psihiatrično diagnozo, je grozljiva. Če jim kaj ni prav, če zaznamovana oseba noče ustreči njihovim željam, če se začne z njimi o čem prepirati, je pri roki grožnja, za katero ve, da jo bodo z lahkoto uresničili. Tako živi kot ujetnik svoje družine, ko pa se znajde v bolnišnici, je enako brezpraven.

V praksi je stvar videti takole. Svojci pokličejo reševalca in dva krepka strežnika pospremita osebo, osumljeno »duševne bolezni« in ogrožanja življenja (svojega ali tujega) ali povzročanja hude škode. To je namreč pravna osnova za odvzem prostosti. V praksi tega seveda nihče ne jemlje resno, a kršilci za to nikomur ne odgovarjajo. Zase vem, da nisem nikoli ogrožala nobenega življenja, pa tudi nobene škode nisem povzročala, a sem bila kljub temu prisilno hospitalizirana. Res da bolnišnica zahteva od svojcev napotnico splošnega zdravnika, a to lahko prinesejo tudi čez nekaj dni. Splošni zdravnik je pripravljen napisati napotnico na osnovi tega, kar mu povedo svojci, čeprav prizadete osebe sploh ni videl. Menda to ni nič nezakonitega, saj zakon o tem, kot sem že rekla, molči. Take so moje izkušnje več kot desetih hospitalizacij in vsakič se je zgodilo, kot opisujem. Tudi od drugih uporabnikov sem slišala podobne zgodbe, čeprav pravijo, da se najde tudi kakšen zdravnik, ki želi obiskati osebo, predvideno za hospitalizacijo. Sama takega zdravnika še nisem spoznala. A to nima z zakonodajo nič opraviti; so ljudje, ki ne bi kradli, tudi če ne bi bilo kaznivo.

Pred kratkim so me povabili v Avstrijo, v Celovec, kjer so vpeljali službo

mobilnega kriznega tima in so ob tej priložnosti priredili konferenco, kjer so predstavili svoje delo. Mobilni krizni tim sestavljajo osebe različnih profilov, zdravnik, psiholog, socialni delavec pa morda še kdo, ki na domu obiščejo vsakega kandidata za prisilno hospitalizacijo. Pogovorijo se z družino in skušajo skupaj najti način, kako bi rešili nesoglasja, po potrebi pa se oglasijo še v naslednjih dneh. Učijo svojce, kako ravnati z osebo v stiski, ter po potrebi dajo medikamentozno terapijo. V 14 dneh, kolikor je minilo od začetka njihovega delovanja, so pomirili že precej svojcev in niso imeli še nobene prisilne hopsitalizacije. Pravijo, da je prisilna hospitalizacija drastičen poseg v življenje človeka, zato naj bi jo uporabili le, ko vse drugo odpove, nikakor pa ne kot prvo možnost. Pri nas je prisilna hospitalizacija prva in zadnja možnost, saj druge ni.

V novi zakonodaji bi bilo treba torej jasno zapisati, da mora osebo pred privedbo v bolnišnico videti strokovnjak in presoditi na osnovi trenutnega stanja osebe, ne pa na osnovi dejstva, da je nekoč dobila diagnozo. Vemo namreč, da je večina »duševnih bolnikov« večino časa zdrava. Zakon, ki so ga pisali ljudje, ki se na te stvari ne spoznajo, zahteva, da gre za »duševno bolezen«. Ta izraz lahko ima dva pomena. Tega, da ima človek diagnozo katere od »duševnih bolezni«, ali pa, da je v stanju akutne psihotične krize. Mislim, da je jasno, da moramo upoštevati drugi pomen. Tako je treba napisati tudi v zakon. Strokovnjak mora torej vedno sproti ugotoviti, da gre za akutno psihotično krizo, ne pa poslati v bolnišnico človeka na podlagi diagnoze, stare morda 20 let ali več.

Drugo določilo, ki skupaj z »duševno boleznijo« opravičuje prisilno hospitalizacijo, je »ogrožanje življenja« itn. Ta formulacija je močno dvoumna, saj ne navaja nobenih kriterijev za ogrožanje življenja. V Italiji so določilo o »nevarnosti« že odpravili, saj statistični podatki kažejo, da uporabniki psihiatrije ne storijo nič več nasilnih dejanj kot drugi. »Nevarnost« je torej nekaj, kar se uporabniku preprosto pripiše, praktična posledica pa je, da pogosto hospitalizirajo ljudi »za vsak primer«. Naši psihiatri nimajo nobenih enoznačnih kriterijev za določanje »nevarnosti« in jih ta točka zakonodaje spravlja v izrazito nelagodje, saj se zavedajo, da je njihova ocena povsem arbitrarna. Namesto o »nevarnosti« raje govorijo o tem, da je oseba potrebna pomoči. Pametno bi bilo, da zakonodajo v tem pogledu uskladimo s prakso in odpravimo določilo o »nevarnosti«.

Opredeliti se moramo tudi, v katerih primerih, če sploh, je dopustno prisilno zdravljenje. O tem ima evropska zakonodaja precej različne poglede, mislim pa, da bo prisilno zdravljenje toliko manj potrebno, kolikor več alternativ bo posamezniku na voljo. Zmotno je mnenje, da se uporabniki branijo zdravljenja zato, ker jim primanjkuje vpogleda, branijo se le položaja, ki jim odvzema vse dostojanstvo in jih naredi brezpravne. Z drugimi besedami: zdravljenja se ne branijo zato, ker je nekaj narobe z njimi, temveč zato, ker je nekaj narobe z zdravljenjem. Izkušnje iz tujine kažejo, da le redkokdo odkloni zdravila, če pride zdravnik na dom in si vzame čas, da se pogovori s prizadeto osebo in njeno družino.

Ob tem bi rada opozorila na skrajno dvoličen odnos do »ogrožanja življenja drugih«, ki vlada v naši družbi. Če npr. alkoholizirani mož doma pretepa ženo in otroke, se policija navadno ni pripravljena odzvati, češ, da se ne želi vmešavati v družinske zadeve. Kazniva dejanja po mojem mnenju niso »družinske zadeve«, zato bi morali v tem smislu spremeniti zakon. O pridržanju naj bi odločalo izključno dejansko vedenje osebe, ne pa to, da ima diagnozo, ali pa domneve o tem, kaj bi utegnila storiti. Absurdno je, da lahko alkoholik nekaznovano pretepa člane svoje družine, medtem ko lahko oseba z diagnozo shizofrenije ali manično depresivne psihoze konča v bolnišnici že zato, ker je doma nekoliko povzdignila glas. Vsako nasilno osebo bi bilo treba pridržati, potem pa bi že psihiatrični in sodni izvedenci odločili, kaj bodo z njo počeli. Res je, da bi bilo s tem veliko dela,

a le na začetku, potem pa bi nasilneži ugotovili, da se jim tako početje ne splača. Prepričana sem, da se je vsaj velika večina ljudi povsem zmožna nadzorovati, če imajo za to dober razlog. Stroški za dosledno pridržanje vseh nasilnežev bi se kmalu bogato obrestovali, saj bi se zmanjšalo število telesnih in psihičnih poškodb, izostankov z dela, učnih težav otrok, pa še stroške zavetišč za pretepene ženske bi prihranili. Po drugi strani pa bi morala ista zakonodaja varovati pred nasilnim odvzemom svobode ljudem, ki nikomur ničesar nočejo.

Še vedno smo na začetku zgodbe o postopku pridržanja. Zdravnik, morda tudi psiholog in socialni delavec bi torej ob pozivu svojcev prišli na dom, kjer bi lahko razmeroma nepristransko ocenili, ali je hospitalizacija zares potrebna, se pravi, ali je oseba fizično nasilna.

Če se prvo in edino odločanje o hospitalizaciji izvaja v bolnišnici, je položaj uporabnika močno prejudiciran. Bolnišnica si je namreč s tem že naprtila stroške prevoza z reševalnim vozilom in spremstvom, zato si ne more privoščiti, da bi po vsem tem pustila večje število oseb domov. Položaj uporabnika je povsem drugačen, če se prva triaža izvaja na njegovem domu.

Večina zakonodaj razvitih evropskih dežel vsebuje zahtevo, da je poleg psihiatra dane ustanove navzoč tudi neodvisen psihiater. Vemo, da vse ustanove poskrbijo najprej zase, se pravi, da je na prvem mestu skrb, da bodo vse postelje vedno zasedene. Spomnimo se samo škandala iz ZDA, ko so predstavniki duševnih bolnišnic ljudi dobesedno ugrabljali s cest, da bi se polastili njihove zavarovalnine. Pri nas tega ne delajo, pač pa zelo radi ustrežejo svojcem, ki bi npr. radi v miru preživeli dopust.

Ponekod so v prizadevanju za varstvo pravic uporabnikov uzakonili zagovorništvo, tako da mora biti pri odločanju o hospitalizaciji obvezno navzoč tudi zagovornik. Kjer zagovorništvo ni uzakonjeno, je ustanova dolžna zagotoviti neodvisnega zagovornika vsakemu uporabniku, ki to zahteva. Zagovornik je lahko na željo uporabnika navzoč tudi pri vseh pogovorih, lahko gre kamorkoli v bolnišnici in ima dostop tudi do vse dokumentacije. Šele tako lahko zagotovimo, da bo postopek pri odločanju za pridržanje izveden korektno in natančno. V sedanji situaciji je to pri nas gola formalnost, ki se konča v nekaj minutah, vsebina pogovora pa pogosto nima nič opraviti s psihičnim stanjem in vedenjem uporabnika (saj ni kaj dosti povedati), temveč je bolj podobna klepetu ob kavi. Psihiatri pa tudi družina se namerno in soglasno izogibajo vsem ključnim točkam, uporabnik pa ni deležen niti najosnovnejših informacij, ali pa si pomagajo celo z lažmi.[1]

Pri nas še vedno premalo razmišljamo o tem, kako nezavarovan je posameznik v odnosu do ustanove, katerekoli ustanove, pri čemer je nemoč uporabnika psihiatrije skrajen primer. Morda smo še vedno tako navajeni premoči ustanov nad posameznikom, da jo jemljemo kot samoumevno in se s tem pač sprijaznimo. Če želimo, da bodo tudi naše ustanove duševnega zdravja kdaj prišle v Evropo, moramo uvesti vse potrebne varnostne ukrepe. Časi, ko smo slepo zaupali zdravnikom, so minili. Povsem drugače je namreč, če imate družinskega zdravnika, ki je zdravil že več generacij, ali pa koga, ki dolguje zvestobo predvsem instituciji. Verjamem, da tudi med slednjimi večina ne bi zavestno kršila moralnih standardov, a prisilna hospitalizacija v to kategorijo prav gotovo ne spada. Psihiatri se morda v resnici ne zavedajo, kako drastičen poseg je odvzem prostosti za osebo, ki ni ničesar zagrešila, hkrati pa naivno menijo, da ji s tem pomagajo. Človekove pravice so nekaj, s čimer se ni igrati. Žal lahko to razumejo le tisti, ki so bili sami žrtve njihovih kršitev.

Glede na specifičnost naših razmer, v katerih manjka izkušenj z demokracijo, je še toliko bolj nujno, da uzakonimo

[1] Za primer lahko navedem psihiatra, ki mi je zatrdil, da je v mojo korist, če podpišem, da sem prišla prostovoljno. Tako bom lahko tudi prostovoljno odšla. V nasprotnem primeru bi morala čakati na odobritev od sodišča. Šele veliko pozneje sem zvedela, da to ne drži.

zagovorništvo, podobno kot so storili v Avstriji. Tam deluje skupina zagovornikov različnih poklicnih profilov v vseh ustanovah, ki imajo zaprte oddelke. Seveda so od ustanove neodvisni, plačuje jih osrednje združenje zagovornikov, ki so mu tudi odgovorni. Poleg strokovne izobrazbe so za poklic zagovornika potrebni še posebni tečaji z izpiti, šele to daje pravico do opravljanja tega dela.

Pri nas že nekaj let opravljamo zagovorniške usluge v okviru društva Altra, sodelavci pa so pravniki, psihologi in socialni delavci. Mnogi so opravili dvoletni študij duševnega zdravja v skupnosti, kjer so se seznanili z delom zagovornika. Uporabnikom pomagamo uveljaviti pravice na najrazličnejših področjih življenja, največ pa je sporov s svojci, ki so pravne, psihološke ali socialne narave. Usluge smo ponudili tudi bolnišnici Polje, vendar so jih odklonili, čeprav nismo zahtevali nobenega plačila, saj nas financira Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve. Torej ne gre za denar. Med ugovori je bil tudi pomislek, zakaj bi to počela prostovoljna organizacija. S tem ugovorom se strinjam. Zagovorništvo ni stvar prostovoljnih organizacij, temveč je stvar družbe, ki mora podeliti tej službi ustrezen položaj in pooblastila.

Ker se po sistematičnih kršitvah najbolje vidi, kateri zakoni so neučinkoviti, se nameravam v nadaljevanju poglobiti v nekatere podrobnosti, ki nam bodo zelo jasno osvetlile odnos naše družbe do zakonodaje. Zakon določa, da mora bolnišnica v dveh dneh po pridržanju obvestiti sodišče, to pa mora v treh dneh poslati pooblaščeno osebo, da obišče uporabnika in potrdi ali ovrže sklep ustanove. Vemo, da pooblaščena oseba le redko pride v Polje, rokov, ki so predpisani, pa se drži samo po naključju. Razloga sta vsaj dva. Eden je v tem, da bolnišnica obvešča sodišče o vseh osebah, tudi o tistih, ki pridejo na zdravljenje prostovoljno in jih namesti na zaprt oddelek, kjer ima popolno oblast nad njimi. Na ta način krši temeljne ustavne pravice, saj odvzema prostost osebam, ki jim prostost ni bila zakonito odvzeta, zavaruje pa se tako, da obvesti sodišče.

Drug razlog je samo sodišče. Zaradi opisane prakse bolnišnice se sodišče duši v pozivih, in namesto da bi raziskalo, od kod to nenavadno veliko število »nevarnih« ljudi, se za pozive večinoma ne zmeni. Povedati je treba tudi, da edina pooblaščena oseba, ki jo sodišče za te primere premore, živi v Idriji, ki je z vidika dostopnosti precej neustrezen kraj. Glede na to, da je v Ljubljani skoraj vsak dan kdo prisilno pridržan, bi bilo res treba najti kakšno drugo rešitev. Vidim jo le v uzakonitvi zagovorništva, ki bi bilo neodvisno tako od bolnišnice kakor od sodišča, saj obe ustanovi že iz komunističnih časov gojita tesno zavezništvo, pa čeprav pripadniki ene občasno izrečejo kakšno pikro na račun druge. Vidimo torej, da sodišče svojega poslanstva ne jemlje resno in da mu ni zaupati. Če ne moreš zaupati varuhu zakona, ker ga sam krši, komu pa boš?

Zelo problematično je tudi vprašanje informacij, ki so na voljo uporabnikom. V zakonodaji večine razvitih evropskih držav je jasno zapisano, da ima posameznik pravico do vseh informacij, ki ga zadevajo, od tega, kakšna zdravila prejema in kakšni so njihovi stranski učinki, do vpogleda v dokumentacijo o sebi. Čeprav se tudi tam pritožujejo, da osebje zakona ne izvaja dosledno, pa zakon le obstaja, kar je zelo pomembno, saj daje podlago, na kateri so pritožbe in zahteve sploh mogoče.

Pri nas imamo npr. poleg zaprtih tudi odprte oddelke, ki so to v fizičnem smislu sicer samo podnevi, v pogledu socialne realnosti pa so zaprti tudi tedaj, ko so odprti. Za vsak obisk bližnje trgovine, na primer, je potrebna dovolilnica. Vodstvo bolnišnice zagovarja te ukrepe z »odgovornostjo«, ki naj bi jo imelo do teh ljudi, in s skrbjo zanje. Njihova odgovornost naj bi bila v tem, da bolje skrbijo za razmere znotraj bolnišnice. Ko sta pred letom v požaru izgubili življenje dve uporabnici, ki sta bili zaprti v sloviti »mreži«, ni kazensko odgovarjal nihče. Iz zakonodaje po mojem mnenju logično izhaja, da morajo biti vse osebe, ki so prišle prostovoljno, in tudi vse tiste, ki jim ni bil

izdan sklep sodišča, povsem svobodne oditi, kadarkoli želijo, bodisi v trgovino ali pa domov. Ta informacija ni dostopna uporabnikom in tako so povsem odvisni od volje zdravnika, kdaj jih je pripravljen odpustiti. Pri odpuščanju se dogajajo precejšnje anomalije. Zgodi se, da je na isti dan odpuščen ves oddelek, prav tako so množična odpuščanja pred prazniki, kar kaže, da na odpust vplivajo še drugi dejavniki kot posameznikovo zdravstveno stanje.

Podobnih manipulacij z informacijami je še več. Redki so zdravniki, ki so uporabniku pripravljeni povedati, kakšna zdravila dobiva (že sámo vprašanje obravnavajo kot znak nezaupanja!), s tem pa zavirajo težnje po aktivnem vključevanju v skrb za lastno zdravje, kar je pozneje tako zelo potrebno. Še redkejši so zdravniki, ki so pripravljeni pojasniti vse možne stranske učinke zdravil. Tudi to je zelo pomembno, saj uporabniki večkrat mislijo, da se jim je stanje poslabšalo, in postanejo močno zaskrbljeni, ali pa sploh ne znajo več razločiti svojih motenj od učinkov zdravil. V tujini to nalogo pogosto opravljajo zagovorniki, ki omogočijo tudi sporazumno odločanje o vrsti in količini zdravil. Znano je, da se odzivi posameznikov na različna zdravila močno razlikujejo, zato je nujno prisluhniti obveščenemu uporabniku in njegovim izkušnjam s posameznimi preparati. Le redki psihiatri resno prisluhnejo, kako zdravila delujejo na uporabnika, in v skladu s tem dozirajo zdravila.

V zakonodaji o pridržanju oseb je navedena tudi najdaljša dovoljena doba pridržanja. Predvideno je eno leto in to je odločno preveč. Nisem še videla akutne krize, ki bi trajala tako dolgo, tudi pol leta ne, razen kadar se pridružijo dodatne komplikacije, največkrat v obliki kroničnega alkoholizma. V praksi ostane večina ljudi na zdravljenju nekaj mesecev, večina tistih, ki ostanejo tam dlje, pa so ljudje s socialnimi problemi, ki nimajo kam. Za take ljudi bi morala družba predvideti razne oblike trajnih bivališč, stanovanjskih skupnosti in podobno, kakor delajo v drugih deželah. Podaljšano bivanje v duševni bolnišnici, pa čeprav iz socialnih razlogov, skrajno neugodno vpliva na resocializacijo in vrnitev v skupnost. Takih oseb je po ocenah zdravnikov v Polju od polovice do treh četrtin. Bolnišnica se tako očitno spreminja v socialno ustanovo in se nezakonito okorišča s prispevki, ki so predvideni za zdravstveno organizacijo in so kar nekajkrat večji od prispevkov, predvidenih za ustanove, ki se ukvarjajo z reševanjem socialnih problemov. V zakonu bi bilo treba torej jasno opredeliti kriterije za bivanje v bolnišnici, ki se lahko po mojem mnenju nanašajo le na akutno psihozo, vsa drugo pa je stvar rehabilitacijskih služb. Te bi bilo treba nujno vpeljati kot sestavni del zdravljenja in bi morale delovati v skupnosti. V praktičnem smislu bi to pomenilo bistveno zmanjšanje števila postelj v bolnišnicah, s prihranjenim denarjem pa bi gradili stanovanjske skupine in klube uporabnikov ter ustanovili posredovalnico za delo. Socialni problemi uporabnikov so veliko bolj pereči od medicinskih oziroma tistih, ki jih lahko rešimo z zdravili, vendar na tem področju nismo storili ničesar. O tem bi želela opozoriti na obširno raziskavo Vita Flakerja in sodelavcev z Visoke šole za socialno delo, ki je bila izvedena po naročilu Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve. V njej je med drugim prikazana tudi vizija razvoja psihosocialnih služb v Sloveniji, ki je morda še nedorečena, vendar pa si zasluži ustrezno pozornost. Bojim pa se, da bo končala v kakšnem predalu.

V zakonu bi morale biti tudi eksplicitno navedene pravice uporabnikov psihiatrije, saj prihaja do neštetih nesporazumov, katere ustavne pravice jim pripadajo in katere ne. Čeprav spisek, ki ga podajam, ni dokončen, bi morali uporabnikom zagotoviti vsaj naslednje pravice, s katerimi bi morali biti obvezno seznanjeni ob prihodu v zdravstveno organizacijo:

- pravica do zagovornika,
- pravica, da osebje z njimi spoštljivo ravna,
- pravica do podrobnih informacij o učinkih prejetih zdravil,

- pravica do svojih stališč in vrednot in do opredeljevanja svojih potreb,
- pravica do stikov z zunanjim svetom (npr. uporaba telefona),
- pravica do pritožbe brez nevarnosti maščevanja,
- pravica do sodelovanja pri verskih obredih,
- pravica do zavrnitve zdravljenja, s katerim se oseba ne strinja, oziroma, do sporazumnega odločanja o njem,
- pravica do zamenjave zdravnika, ki se teh določil ne drži.

Prepovedati bi bilo treba uporabo »mreže« (postelje s kovinskim ogrodjem, ki je povezano z mrežo in ključavnico). To ni medicinski pripomoček, temveč mučilna naprava. Podobne instrumente so uporabljali v Aziji za vojne ujetnike. Uporaba »mreže« je v nasprotju z Ženevsko konvencijo. Zaradi načina, kako te naprave uporabljajo v Polju, kjer se tudi po 10 ur ne odzovejo na klice osebe, ki tako ne more na kulturen način opravljati svojih bioloških potreb, lahko opredelim te naprave kot skrajno nehumane in nevredne človeka. V zahodnih deželah so se uveljavile oblazinjene sobe, v katerih se posameznik lahko zravna in premika, v primeru potrebe pa pritisne na gumb. Seveda je mogoče tudi to zlorabiti. Še boljša rešitev je večje število prostovoljcev in prostovoljk, kar bi omogočilo, da ima vsaka močno vznemirjena oseba ob sebi koga, s komer lahko komunicira. Ker bi bili to prostovoljci, študentje ustreznih fakultetnih smeri, družbo ne bi stali nič, sami pa bi si pridobili dragocene izkušnje.

Prav tako je treba z zakonom določiti minimalne pogoje, ki jih mora bolnišnica zadovoljiti. Na zaprtem oddelku bolnišnice Polje so razmere docela nevzdržne. Od 20 do 30 oseb se gnete v prostoru velikosti malo večje sobe, poleg tega pa so jim na voljo še hodnik in sanitarije. Posebno travmatičen je čas čiščenja, ko uporabnike naženejo v predprostor sanitarij, kjer se zaradi pomanjkanja prostora fizično dotikajo in spotikajo drug čez drugega. Vemo, kako vpliva gneča na človekovo duševnost, celo tedaj, ko niso v krizi. Število izgredov se močno poveča, problem pa osebje rešuje tako, da nekatere zapre v mrežo. Tudi v preostalem času je problem v tem, da so uporabniki prepuščeni sami sebi. Osebje se zapre v svoje prostore, da ima mir. Toliko ljudi v krizi ne bi smelo biti samih v enem prostoru. Predpisati bo treba standarde, kot jih imajo druge države, o katerih govorim; koliko kvadratnih metrov pripada posameznemu uporabniku, koliko jih je lahko v istem prostoru, koliko osebja mora biti dejansko zraven itn. Prav tako bi morali poskrbeti za zasebnost. Eno- ali dvoposteljne spalnice bi morale biti na razpolago, kadarkoli se posameznik želi umakniti v samoto, ne pa, da jih čez dan zaklepajo.

Še veliko stvari bi bilo treba spremeniti, med drugim tudi prakso, da uporabniku ob prihodu v ritualu degradacije odvzamejo civilno obleko. Argument, da je to bolniška ustanova, je dokaj birokratske narave, saj vidimo, da v nekaterih vidikih ni, razen tega se v njej ne opravljajo operativni posegi, ki bi zahtevali sterilno okolje. V Avstriji lahko posameznik obdrži svojo obleko, le v redkih primerih, ko jo oseba v krizi trga s sebe ali namerno onesnaži, se v soglasju z zagovornikom odločijo za drugačno rešitev. Obleka je izredno pomembna za samopodobo osebe, ki so ji odvzeli že vse, kar jo je spominjalo na prejšnjo identiteto. Obleka je še edino, kar jo veže na zunanji svet, zato so ob odvzemu neredki incidenti, ko se posameznik do zadnjega bori, da bi jo obdržal. Za to normalno potrebo je kaznovan z dodatno injekcijo, ki povzroči, da povsem otopi in postane nezmožen za kakršenkoli odpor, pa tudi za človeka vredno življenje.

Doslej sem opisovala predvsem nekatere konkretne vidike zakonodaje, njenih kršitev in prevladujoče prakse. S tem sem poskušala ustvariti okvir, v katerem si lahko zastavimo nekatera splošnejša vprašanja.

Načelnih vprašanj, ki se navezujejo na zakonodajo duševnega zdravja, je veliko in tu ni prostora, da bi se podrobno spuščala v njihovo razčlenjevanje. Želela

bi zlasti opozoriti na nekatera najnujnejša, ki zahtevajo poglobljno proučevanje skupine ljudi, v kateri bi bilo poleg pravnih in medicinskih strokovnjakov tudi večje število uporabnikov, saj ti najbolje poznajo pomanjkljivosti dosedanjega sistema duševnega zdravja. Naj začnem kar s tem:

1. Uveljavitev udeležbe uporabnikov pri načrtovanju in evalvaciji služb duševnega zdravja kot tudi pri izdelavi nove zakonodaje. Sem bi morda sodila tudi vpeljava permanentne edukacije osebja bolnišnice, ki bi jo za ustrezno denarno nagrado opravljali uporabniki. V razvitih deželah se je to uveljavilo že pred dobrim desetletjem. Uporabniki seznanjajo osebje o svojih potrebah in o tem, kakšne načine ravnanja si želijo.

2. Mreža evropskih združenj uporabnikov in bivših uporabnikov v duševnem zdravju je odprla vprašanje enakopravnosti psihiatričnih uporabnikov z drugimi državljani. Je sploh treba, da zanje velja posebna zakonodaja, kar jih postavlja v položaj drugorazrednih državljanov? Zakoni o duševnem zdravju so seveda potrebni, toda ti naj se nanašajo na službe duševnega zdravja – opredelijo naj usluge, ki jih izvajajo – in na pravice uporabnikov. Vse bolj se uveljavlja mnenje, da naj prisilno pridržanje velja le za tiste primere, ko je bilo izvršeno kaznivo dejanje. To pomeni popolno enakopravnost uporabnikov z drugimi državljani.

3. S tem je tesno povezano tudi v več pogledih ključno vprašanje diagnoze. Z vidika zakonodaje naj bi se odpravile za vselej dane diagnoze kot npr. »shizofrenija« in »manično depresivna psi- hoza«, ki se posameznika držijo do smrti, pa čeprav je njegovo delovanje morda že desetletja v mejah normale. »Zdravje« mu kaj dosti ne pomaga, saj je v očeh družbe še vedno »duševni bolnik«, obsojen na socialno smrt, ker delodajalci oseb s takimi diagnozami ne zaposlujejo radi. V ZDA so se odločili za kompromisno rešitev, po kateri je mogoče osebi podeliti diagnozo »shizofrenija« le v primeru, če je akutno psihotična več kot šest mesecev. Edine diagnoze, ki so z znanstvenega stališča smiselne in hkrati etično neoporečne, so diagnoze, ki se nanašajo na akutno krizo in prenehajo, ko je kriza mimo. Tako bi iskalec zaposlitve prinesel potrdilo, da je zdrav. Dejstvo, da so nekateri ljudje bolj nagnjeni k izrazitim krizam kot drugi, ne pomeni ničesar. Tudi ljudje, ki pogosto obolijo za gripo, ne nosijo potrdil o tem.

4. Dobro bo treba pretehtati pogoje za upokojevanje oseb z duševnimi motnjami, ki je postalo že prava epidemija. Vse več je oseb, ki so na tej osnovi upokojene že v dvajsetih letih starosti. V Angliji imajo poseben sistem za opisovanje psihičnega stanja oseb z dolgotrajnimi duševnimi motnjami, kjer so natančno opisane njihove preostale zmožnosti in vrste dela, ki ga lahko opravljajo, pa tudi dela, za katera niso primerne. Oseb, ki jim po končani krizi ostanejo še nekatere težave, je razmeroma malo, približno tretjina. Te osebe se navadno ne morejo v celoti preživljati same, lahko pa opravljajo manj zahtevna dela. Ljudi, ki ne bi mogli opravljati nobenega pridobitnega dela, je malo. Upokojitev je za večino ljudi potrditev popolne nezmožnosti in to postane sčasoma del njihove samopodobe. Zaradi lahke dostopnosti upokojitve in nobenih možnosti rehabilitacije marsikdo nepremišljeno izbere to rešitev; tako zapečati svojo ekonomsko situacijo in se odreče vsem poskusom osebnega razvoja.

5. Družba bi morala zagotoviti rehabilitacijo kot sestavni del pomoči pri duševnih krizah. Sem sodi izgradnja struktur duševnega zdravja v skupnosti, pa tudi omogočanje bolj fleksibilnih pogojev dela. Ustvariti bi bilo treba pogoje, da bi lahko nekateri delali le nekaj ur na dan ali pa izmenično v skupinah. V italijanskih kooperativah uporabnikov je za vsako delo predvidena ekipa, ki je zadolžena za izvedbo določenega opravila. Če se kdo ne počuti dobro, ga zamenjajo osebe, ki so v rezervi. Tako delo zahteva skrbno organizacijo in se zelo obnese pri čiščenju poslovnih prostorov, javnih površin itn. Če zakonodaja priznava zmanjšanje davkov organizacijam, ki najamejo uporabnike, ni potrebna nobena dodatna finančna pomoč, potrebna pa so določena začetna

sredstva. Tudi s tem se pri nas ukvarjajo nekatere prostovoljne organizacije, kar pa še zdaleč ni dovolj. Naša zakonodaja je neustrezna v več pogledih. Po eni strani ne priznava oprostitve davkov za delodajalce, »prisilno« upokojenim pa prepoveduje delo. Ne upošteva specifičnosti teh oseb, ki se pogosto v delo vključujejo postopno, najprej po nekaj ur na dan, pozneje pa bi nekateri zmogli tudi polni delovni čas, a tega ne smejo.

6. Razrešiti je treba tudi vprašanje »prisilnega zdravljenja«. Ali smo upravičeni prisilno zdraviti osebo, ki je že tako prisilno hospitalizirana in zato ne more nikogar več ogrožati? Morda lahko vprašanje postavimo tudi drugače: se ne bi dalo doseči sporazumnega zdravljenja? Prepričana sem, da bi ob izčrpni razlagi pozitivnih in negativnih učinkov zdravil večina uporabnikov pristala na kakšno varianto. Psihiatri in tudi splošna javnost močno podcenjujejo prištevnost uporabnikov. Že res, da je lahko njihovo dojemanje moteno na specifičnih področjih, učinke zdravil pa lahko večinoma prav dobro razumejo. Ker o tem ne dobijo informacij, še več, pogosto je ta tema prav tabu, ni čudno, da tudi v zvezi z zdravili razvijejo svoje poglede, kot je npr. prepričanje, da so neke vrste poskusni zajci. Večina »zdravih« oseb, s katerimi bi tako ravnali, bi verjetno prišla do podobnega sklepa.

V zvezi z zdravili je treba pripomniti, da vprašanje ni izključno medicinske narave. Nezaželeni učinki so pogosto zelo neprijetni, moteči in včasih nepopravljivi (diskinezija tardiva). Minimalizacija in prikrivanje teh učinkov pred uporabniki etično ni sprejemljivo. Treba je pošteno povedati, da izbiramo med zlom in zlom, in se sporazumno odločiti. Uporabnik vsekakor mora imeti pravico odločati o svojem telesu.

Po drugi strani je treba povečati aktivno udeležbo uporabnikov pri skrbi za lastno zdravje in jim dati dovolj zdravil tudi na dom, da lahko sami uravnavajo ponavljajoče se spremembe. V Angliji so izpeljali zelo uspešne programe za preprečevanje krize; naučili so uporabnike, da so pozorni na znake, ki napovedujejo njen začetek, in jo preprečijo z dodatno dozo zdravil.

7. Ker veliko vrzeli, ki jih naš sistem duševnega zdravja pušča odprte, zapolnjujejo nevladne organizacije, bi bilo treba ustrezno prerazporediti finančna sredstva, predvidena v te namene. V primerjavi z ustanovami duševnega zdravja dobivajo te organizacije le neznaten del sredstev. Pa ne le to. Ker je treba vsako leto znova zaprositi za sredstva in nikoli veš, ali bodo sploh prišla, koliko in kdaj, je vsako dolgoročno načrtovanje onemogočeno. Zato delo teh organizacij ne more biti tako sistematično, kot bi bilo treba. Vzemimo stanovanjske skupine. Recimo, da iz različnih ustanov pripeljemo nazaj v skupnost večje število ljudi in jim pomagamo, da se naučijo živeti vsakdanje življenje. Potem pa dotacije nenadoma prenehajo. Naj jih zdaj, ko so se že povsem vživeli v civilno življenje, pošljemo nazaj? To skrbi njih same, pa tudi vodje projektov, ki čutijo, da imajo zvezane roke.

8. Če želimo, da bo nova zakonodaja zares prinesla izboljšanje položaja uporabnikov, moramo seveda zagotoviti mehanizme, ki bodo uporabnikom omogočali, da bodo lahko dejansko uveljavili svoje pravice v praksi. Uzakonjeno in neodvisno zagovorništvo je zato ključno, saj edino zagotavlja, da se bodo načela nove zakonodaje zares tudi izvajala. Dosedanje izkušnje v tem pogledu namreč ne zbujajo zaupanja niti v psihiatrijo niti v sodišče.

SKLEP

Zavedam se, da je to le uvod v uvod v izdelavo ustreznejše zakonodaje o duševnem zdravju. A nekje je treba začeti. Vsaj iz zakonodaje bo treba pometati predsodke iz preteklosti in uporabnikom zagotoviti temeljne človekove pravice, hkrati z organom, ki jim bo pomagal te pravice uveljaviti. Absolutna oblast, kakršnakoli že, vedno pelje v zlorabe. To je prva lekcija demokracije, ki se je bomo morali naučiti. Druga pa je, da je vsakdo vreden

dostojanstva in spoštovanja. Če pristanemo na to, da se te pravice na kateremkoli koščku ozemlja naše države dnevno in sistematično kršijo, potem to ni pravna država. Taka bo postala šele, ko bodo človekove pravice dosledno zavarovane tudi v najbolj odročni ustanovi duševnega zdravja.

Ponekod v svetu gredo celo v drugo skrajnost. Uporabnik, ki ga je na potovanju presenetila kriza, mi je pripovedoval, da je na Nizozemskem vse skupaj bolj podobno luksuznemu hotelu kot bolnišnici. Imel je svojo sobo z vsem udobjem, izbiral je lahko med več menuji in vsi so bili z njim spoštljivi. Rekel je, da to bolnišnici povzroča probleme, ker ljudje nočejo domov. To je resno vprašanje, še zlasti, ker tudi tam uporabniki le s težavo dobijo zaposlitev.

Ne prizadevamo si za nikakršen luksuz, temveč le za zadovoljitev temeljnih potreb. Treba je prevrednotiti stališča ljudi do uporabnikov psihiatrije, treba se je otresti že davno ovrženega pojmovanja, ki enkratno krizo enači z dosmrtnim osebnostnim propadanjem, ki ga napoveduje pojem »duševne bolezni«. Za vsak primer psihosocialnega propada je kriva družba in ne kakšna nedokazana biološka entiteta. Kar je res pomembno, ni število kriz, temveč kvaliteta življenja.

V svetu se vedno bolj uveljavlja nova podoba uporabnika, ki ni več pasiven, odvisen, ubogljiv in prestrašen, temveč se aktivno bori za svoje pravice in ustanavlja svoje organizacije, da bi izboljšal svoj položaj v družbi. Na takega uporabnika moramo računati pri izdelavi nove zakonodaje. Njen poudarek naj ne bo na tem, kako zavarovati družbo pred osebami v psihični krizi, temveč na prizadevanjih, da jim zagotovimo možnosti za bolj produktivno življenje in jim omogočimo, da bodo po svojih močeh prispevali k razvoju družbe.

Literatura

P. BARHAM (1992), *Closing the asylum: The mental patient in modern society*. Penguin, London.

P. BARHAM, R. HAYWARD (1991), *From the mental patient to the person*. Tavistock/Routledge, London.

A. GALIČ (1994), Pravna ureditev postopkov za pridržanje v psihiatričnih bolnišnicah, za odvzem poslovne sposobnosti ter za podaljšanje roditeljske pravice. Seminar o pravni zaščiti duševno prizadetih. Firis, *Povzetki*. Bled, 1994.

V. FLAKER, G. ČAČINOVIĆ-VOGRINČIĆ, D. ZAVIRŠEK, B. MESEC, M. UREK, V. ŠVAB, T. LAMOVEC, B. LEŠNIK, N. TURNŠEK, N. RODE (1995), *Načrtovanje razvoja psihosocialnih služb na podlagi potreb ljudi z dolgotrajnimi psihosocialnimi stiskami na področju republike Slovenije*. Elaborat, Univerza v Ljubljani, VŠSD, januar 1995, Ljubljana.

K. JENSEN (1993), *Mental Health Legislation in Europe*. WHO, Regional Office for Europe, april 1993.

The Second European Conference of Users and Ex-users in mental Health. Elsinor, Denmark, May 26-29, 1994. Report.

Uradni list socialistične republike Slovenije, 28. julija 1986. Zakon o nepravdnem postopku.

Violeta Irgl

DISKRIMINACIJA STARIH LJUDI

OPREDELITEV DVOJNE IN VEČKRATNE DISKRIMINACIJE STARIH LJUDI

Današnja družba je izrazito potrošniško naravnana. Pripravljena je zadostiti vsaki potrebi in ustvarja nove potrebe, da bi jih bilo mogoče zadovoljevati. In četudi se na prvi pogled zdi, da je navidez vse podrejeno potrošništvu današnjih ljudi, lahko trdimo, da človek kot potrošnik postaja prej žrtev potrošništva. Potrošniška družba namreč ne povzdiguje potrošnikov, razen morda v reklamne namene, temveč proizvajalce. Ti ustvarjajo potrošniško družbo in ta na njih temelji in se razvija.

Proizvodnja je tako totalno družbeno dejstvo, kar pomeni tudi, da ima aktiven človek vse manj časa tako za svoje mlade kot za stare ljudi. Večina družbene aktivnosti tudi na socialnem in še nekaterih izrazito humanih področjih je naravnana zgolj k temu, da se ljudi usposobi za življenje v potrošniški družbi – kot proizvajalce. Vse tiste, ki to še niso, niso bili ali nikoli ne bodo, pa družba zapostavlja kot nekoristne in jih diskriminira.

Jenny Hockey in Allison James pojasnjujeta v knjigi *Growing up and Growing old* (1993) delitev življenja človeka na obdobja njegove odvisnosti (otroštvo, mladost in starost) in neodvisnosti (odraslost) od drugih ljudi. Otroci in stari so v družbi odvisni, zato je povsem razumljiva njihova težnja po neodvisnosti. Otroci želijo hitro odrasti, odrasli pa ne kmalu ostareti. Obe generaciji sta odvisni od srednje. Otroško telo namreč ni sposobno slediti potrošniškemu tempu družbe, staro telo pa tega več ne zmore.

Družbena marginalizacija starih se kaže tudi v istovetenju njih z otroki. Razlika je v tem, da bodo otroci nekoč postali proizvajalci, medtem ko bodo stari ostali samo še potrošniki, saj so se kot proizvajalci v družbi že iztrošili. Prav zato družba otroštvu in mladosti posveča nekaj več pozornosti kot starim. Ob tem pa omenjena marginalizacija starih pelje k podpiranju in vzdrževanju procesov socialne, ekonomske, politične in druge diskriminacije starih, o čemer bom še spregovorila.

Marginalizacija starih in njihova diskriminiranost tako povzročata radikalno družbeno razvrednotenje starosti (tudi v odnosu do mladosti) na temelju dejanskega zmanjšanja proizvajalne koristnosti starih za družbo.

To družbeno prevladujoče in stereotipno vrednotenje vnaprejšnje odvečnosti in nekoristnosti starosti povzroča, da se dejanske biološke spremembe ne jemljejo več kot nekaj normalnega in samoumevnega, temveč prav nasprotno. Stari ljudje so potemtakem stereotipizirano grdi, bolni, zanemarjeni, senilni in zaradi nekoristnosti predvsem v napoto.

Starost se na osnovi takega družbenega mišljenja razvrednoti in tabuizira v nekaj manjvrednega, nezaželenega in obrobnega, to pa stare potiska iz vloge aktivnih soustvarjalcev družbe v popolnoma pasivne družbene sopotnike, četudi to še zdaleč niso. Biološkemu zmanjšanju sposobnosti starih ljudi sledi na osnovi stereotipnega družbenega vrednotenja starosti diskriminacija svoje lastne podobe, saj se v luči družbenega razvrednotenja

temeljito spreminja tudi osebna samopodoba.

Dejanske biološke spremembe, ki jih prinaša starost, se tako pod pritiskom prevladujočih stereotipnov razširijo in stopnjujejo v vse večjo dejansko odvisnost starih od družbe. »Biti star, nemočen in ostale vloge, ki spremljajo starost, so veliko bolj kot naravni in neizogibni deli človekovega življenja naučene in jih morajo stari ljudje prostovoljno ali neprostovoljno prevzeti« (Hockey, James 1993: 130). Samopodoba starih se tako vse bolj približa diskriminirajoči podobi v družbi in v skladu s tem se prično obnašati tudi sami ljudje: počutijo se prazne, nekoristne, zbolijo itn.

Družba je prisiljena poskrbeti za odvisne stare ljudi, ki jih je najprej za take naredila in proizvedla. V prepričanju, da opravlja pomembno in humano nalogo, prične družba ustanavljati zanje domove. Ob tem pa pozablja, da le popravlja lastne napake, ki jih je povzročila s tem, da je naredila obdobje starosti za odvečno. S tem je začaran krog diskriminiranosti in samodiskriminiranosti starih ljudi sklenjen.

Ta začarani krog se ne samo nadaljuje, ampak tudi nadgrajuje. Domovi za stare so namreč prostor nove diskriminacije, saj kot svojevrstna geta pomenijo nenaraven način sobivanja večjega števila starih ljudi na majhnem skupnem prostoru. Domovi tako ne potrjujejo samo prvotne diskriminacije o odvečnosti starih ljudi na podlagi prevladujočih družbenih stereotipov o starosti, zaradi česar se družba čuti dolžna poskrbeti zanje, ampak jih z izločanjem iz družbe dela še bolj neaktivne in odvisne.

Na kratko povzeto, se začarani krog dvojne in večkratne diskriminacije starih ljudi začenja z izstopom iz njihovega poklicno aktivnega življenjskega obdobja, katerega meje so družbeno določene. Kot zgolj potrošniki se tako znajdejo na obrobju družbe, ki ceni zlasti popolno produkcijsko sposobnost svojih članov. Na dejansko omejeno produkcijsko sposobnost starih pa družba naveže stereotipno tudi navidezno odvisnost, nekoristnost in nemoč starih ljudi in jo obenem stopnjuje do te mere, da stare izrine na rob družbe in jih s tem diskriminira. Takemu stereotipnemu obravnavanju starih ljudi sledi samodiskriminacija oziroma izgradnja samopodobe, ki ustreza družbenim stereotipom. Ker stari ljudje sprejmejo družbeno stereotipno vlogo, se slednjič tudi prično obnašati v skladu s stereotipi in nehote s tem potrjujejo prvotno družbeno diskriminacijo starosti. Za stare, nekoristne in nemočne zgradijo domove, s čimer se veriženje diskriminacij v začaran krog vse bolj krepi in poglablja, stari ljudje pa so vse bolj nemočni, da bi ga sami presegli.

PRIKAZ RAZRAŠČANJA IN VRST DISKRIMINACIJ

Primer skrajšane sociobiografije

Jože je star 66 let in že skoraj pet let živi v domu starih. Pred 11 leti se je zaradi težkih delovnih razmer invalidsko upokojil zaradi bolezni. Odtlej prejema invalidsko pokojnino z varnostnim dodatkom.

Odhod v pokoj je bil zanj precej boleč. Z mirnim in pasivnim upokojenskim življenjem se ni in ni mogel sprijazniti. Po prehodu iz aktivnega poklicnega življenja je postopoma izgubljal vezi s prijatelji in znanci iz podjetja, v katerem je prej delal. Počutil se je vedno bolj osamljenega in odvečnega.

Pred 6 leti je Jože preživel napad možganske kapi, zaradi česar je obsedel na invalidskem vozičku. Ker sta živela sama z ženo, je ona skrbela zanj. Jože ji ni zameril, ko se je zaradi utrujenosti odločila, da ga da v dom starih. Pri visokih stroških doma, ki jih Jože s svojo pokojnino sam ni zmogel, mu je odrasla hčerka priskočila na pomoč z doplačevanjem oskrbnine. Jože je to s težavo sprejel. Najhuje pa je, da ga hčerki tako redko obiščeta in da ena izmed hčera ne dovoli njegovi vnukinji, da bi ga obiskala v domu starih.

Utemeljitev Jožetove diskriminacije zaradi starosti

Preden preidem na samo utemeljevanje razraščanja in vrst diskriminacije v zgoraj navedenem primeru, bi rada že v začetku opozorila na uvodoma omenjen začaran krog diskriminacije. Krog, za katerega se zdi, da iz njega ni izhoda.

Jožetova diskriminacija se začne nekako že v njegovem poklicnem obdobju, v katerem je zaradi težkih delovnih razmer s prihajajočo starostjo postajal delovno vse bolj nezmožen. Ko je njegova delovna nezmožnost postala obremenjujoča za podjetje, se je moral Jože invalidsko upokojiti, čeprav si sam tega ni želel.

Že kot delavec je imel nizko plačo, s katero je preživljal sebe in družino. Tako se je prebijal iz meseca v mesec in njegova revščina je ob slabih delovnih pogojih načela njegovo zdravje. Zaradi bolezni nedopolnjena predpisana delovna doba pa je še znižala osnovo za njegovo sedanjo invalidsko pokojnino.

Tukaj bi želela opozoriti na ekonomsko diskriminacijo starih ljudi, še zlasti tistih, ki že za časa poklicne aktivnosti prejemajo nizko plačo in živijo na robu eksistenčnega minimuma. Zaradi slabih življenjskih razmer in revščine so bolj dovzetni za bolezni kot ostali in tudi njihova pokojnina je pozneje še nižja.

Naslednja iz verige diskriminacij, ki je s starostjo doletela Jožeta, je bila socialna. Z upokojitvijo je izgubil stike s podjetjem in z znanci, ki so mu bili edini vir socialnih stikov. K temu so prispevali tudi nizki dohodki, zaradi katerih je večinoma ostajal doma.

Svojo upokojitev je Jože doživel na eni strani kot potrditev svoje nezmožnosti za delo, na drugi strani pa z občutkom nekoristnosti, odvečnosti, nemoči in odvisnosti od drugih.

Ta odvisnost od drugih se je še povečala, ko ga je zadela možganska kap in je obsedel na vozičku. Odtlej je bil povsem prepuščen negi drugih, zlasti žene. Po dobrem letu dni tudi ona ni več mogla skrbeti zanj, ustreznih služb, ki bi mu olajšale bivanje doma, pa ni bilo.

Ob tem je mogoče ugotoviti diskriminiranost tako starih kot tudi prizadetih ljudi, za katere svojci kljub pripravljenosti ne morejo skrbeti sami. Institucije in druge službe tega prostora namreč ne zapolnjujejo. Manjka podporna mreža tako za stare ljudi kot za svojce, ki skrbijo zanje. Edina možnost, ki jim ostaja na voljo, je odhod v različne domove, in s tem se je moral po sili razmer sprijazniti tudi Jože. Nihče ga ni vprašal, ali si to želi. Kljub želji, pomagati možu, je njegova žena nemočna in izčrpana obupala. Ostali so ji le občutki krivde, da ni zmogla poskrbeti za moža in da ju je to ločilo. Jožetova diskriminacija je tako prizadela tudi njo. Zanjo je bilo samoumevno, da bo poskrbela za moža, obenem pa ji nihče ni ponudil podpore in možnosti drugačne rešitve, kakor je odhod v dom. Občutki krivde pričajo o tem, da tega bremena ni zmogla.

Jože je povedal, da doživlja dom za stare kot kraj, od koder se ne bo več vrnil domov. Po petih letih se je že povsem prilagodil domskemu redu in življenju v domu. Sam pravi, da je utonil v zaporedju dnevnih opravil, v katerem si sledijo zajtrk, kosilo in večerja, redki obiski in še redkejši izhodi iz doma. Najbolj pa ga bolijo hčerkine besede, da ne želi pripeljati vnukinje k dedku, ki je na vozičku, saj ji želi prihraniti »grde plati življenja«.

Tabuizirana starost, stereotipno opredeljena kot grda, senilna, bolna, zanemarjena, nekoristna in v napoto, v družbi, kjer vlada ideal lepote, zagotovo posega tudi v najbolj intimne medosebne odnose. Jožetova hčerka je sprejela tako podobo o starosti in jo kljub ljubezni do očeta prenaša tudi na svojega otroka. Soočen s to stereotipno podobo pa oče na njeno diskriminacijo starosti odgovarja z lastno samodiskriminacijo in s še večjo odvisnostjo, ki ga še dodatno diskriminira.

Dom starih kot sklenitev diskriminacijskega kroga

Omenila sem že, da se veriga diskriminacij s prihodom v dom ne pretrga. Dom starih je namreč družbena institucija, ki

streže zlasti navidez humanejši skrbi za stare ljudi, hkrati pa je tudi prostor, kamor družba odlaga odvečno in nekoristno delovno silo, ki se je s starostjo iztrošila. Torej dom za stare ne odpravlja prejšnjih diskriminacij, temveč kot totalna institucija ustvarja nove, iz katerih stari ljudje zavoljo svoje odvisnosti ne morejo izstopiti.

Domovi za stare sicer navzven pogosto navidez delujejo kot nadomestilo vseh potreb, ki naj bi jih po mnenju družbe imeli stari ljudje. Toda te potrebe so na eni strani mišljene zgolj funkcionalno in materialno, na drugi strani pa starega človeka z vstopom v dom in s prevzemom skrbi za večino njegovih potreb ljub siceršnji materialni preskrbljenosti prisilijo in pahnejo v vse večjo odvisnost in nesamostojnost, ki ni več posledica kronološke starosti, temveč najprej odvisnosti od institucije.

Domskim pravilom se je treba brezpogojno prilagoditi, in tako se vsak dom razkrije kot totalna institucija, v kateri stari ljudje kot uporabniki in plačniki uslug postajajo vse bolj vodljivi in brezvoljno življenjsko odvisni od pomoči osebja, ki naj bi jim glede na izraz služba/služiti pravzaprav služilo. Posamezniku je v domu odvzeta prav vsaka skrb zase, to pa pomeni tudi razkroj odnosa do svoje identitete. Posledično se to izraža v preplavljanju posameznika z občutki nekoristnosti, odvečnosti, anonimnosti in nesmisla. Posameznik sicer v domu ohrani svoje ime, toda razčlovečen se nanj vse redkeje odziva. Oseba v domu le redko osmisli svoje bivanje. Nema zagledanost nekam v daljavo in praznina v očeh sta znak vdanosti v usodo in zanesljiva znanilca, da se je posameznik povsem prilagodil domskemu redu.

Posameznikova potreba po tem, da bi za kaj ali za koga živel, je diskriminirana. Po drugi strani pa zaradi nezadovoljenosti potrebe po samoti stari ljudje nimajo priložnosti, da bi osmislili težave, ki jih spremljajo v starosti. Vprašanje zasebnosti oziroma potreba po samoti v psihičnem smislu namreč v domu kot instituciji nista zadovoljivo upoštevani. Ljudje bivajo v dvo- ali večposteljnih sobah in se nimajo kam umakniti. Zaradi polne zasedenosti in majhnih sobic nimajo intimnega kotička, kamor bi se lahko zatekli. Temu bi lahko dodali tudi to, da oskrbovanci v domovih ne morejo izbirati niti tega, s kom bodo v sobi prebili preostanek življenja.

Diskriminacija se torej kaže tudi tako, da ljudje nimajo v domu nikakršne zasebnosti. Dom je na formalni ravni namenjen predvsem skupnemu bivanju. Tak je tudi čas, ki ne dopušča veliko zasebnosti. Čas je institucionalen. Vstajanje, zajtrk, kosilo, večerja, iz dneva v dan, enolično in formalno utapljanje v zakonitostih domskega reda. Na drugi strani pa institucionalni čas pomeni dejansko dva časa. Prvi, totalni, velja za stare ljudi (zanje je značilna pasivnost, čakanje, razosebljenost), ki vselej le ostajajo. Na drugi strani pa je čas osebja, ki je v domu zaposleno. Njihov čas je služben. V domu ne prebijejo vsega življenja, pač pa le tisti del, ki je vezan za delo. Čas osebja je zato aktiven, oseben in začasen.

Razen izjem je star človek v domu skoraj povsem ločen od domačih, družine in svojega doma. Izkoreninjen je v pretežno formalnem odnosu z osebjem, ki po osmih urah dela odide domov, medtem ko on ostaja, in sicer z veliko nemočjo in z mešanimi občutki.

Začaran krog diskriminacij zaradi starosti teče v neskončnost in se praktično pretrga šele z odhodom iz družbe oziroma s smrtjo starega človeka. Prav zato si le malo starih ljudi resnično želi v dom za stare, če le imajo kakšno drugo možnost.

NAMESTO SKLEPA: NEKATERE MISLI STARIH IN POTI K PRESEKANJU ZAČARANEGA KROGA

Poglobljeni intervjuji, ki smo jih naredile študentke 4. letnika VŠSD, govorijo o vseh omenjenih diskriminacijah, ki jih doživljajo stari. Navajam nekaj citatov iz pogovorov:

Angela: Nad strežnicami se ne pritožujem in zato nimam z njimi nobenih težav.

Avgust: Toda prosim vas, da tega ne poveste naprej, ker se bojim, da bo potem še slabše.

Ana: Dom je tako velik. Dobila sem voziček, toda nihče me ni naučil ravnati z njim. Včasih celo uro čakam, da bo kdo prišel in me premaknil.

Marija: Odkar sem prišla v dom, so mi začeli dajati plenice. Kljub temu, da lahko grem sama na stranišče, mi strežnica na prošnjo, da me pospremi na stranišče, odgovori, da naj se polulam kar v plenico.

Danica: Sedaj je bolje, ko so me premestili v drugo sobo. S prejšnjo sostanovalko se zares nisva razumeli. Pogosto je bila pijana, toda jaz tega nisem želela povedati nikomur.

Jožica: V dom me bodo lahko spet pripeljali le nepokretno, drugače ne.

Vse te izjave odražajo različne vidike diskriminiranosti in samodiskriminiranosti starih ljudi ter hkrati izpostavljajo izkušnjo, da je bolje, če se človek ne pritožuje, ker bi se s tem diskriminacija le še povečala. V odnosu do osebja pa bi se neformalno njihov odnos samo še poslabšal. Stari ljudje ne znajo in se zaradi dejanske in navidezne odvisnosti in nemoči bojijo zahtevati tisto, kar jim pripada in sodi med njihove osnovne pravice. Bojijo se, saj se zavedajo lastne nemoči, ki jih samodiskriminira.

Iz navedenih primerov je tudi razvidno, da odrasle stare ljudi, kot sem že večkrat omenila, primerjajo z otroki. Tako jih obravnavajo in se do njih obnašajo. Z njimi ravnajo tako, kakor da stari ljudje niso več sposobni sami odločati o svojih potrebah in željah. Po drugi strani pa stari ljudje nimajo druge izbire. Ne želijo v dom, toda na koncu nimajo drugega, kot da nanj pristanejo.

Za stare ljudi je torej značilna družbena nemoč, ki se s kronološko starostjo le še povečuje in tako onemogoča vplivanje na spremembe njihovega položaja. Nemočni so, ker so stari in ker jih za onemogle naredi še družba. Hkrati pa se jim življenje izteka in zaradi izoliranosti in osamljenosti nimajo priložnosti z nikomer deliti izkušenj iz življenja v starosti, še zlasti če so v domu. Ker dojemajo dom kot zadnjo »postajo«, se tudi ne trudijo česa spremeniti.

Dodatni razlogi za njihovo pasivnost in ravnodušnost izhajajo iz občutkov strahu, ki diskriminiranost starih ljudi le še poglablja. Zaradi stereotipne podobe družbe o starih se stari ljudje ne trudijo spreminjati razmer in s tem svojega osebnega položaja, ali pa pri tem kaj hitro odnehajo. Obstoječe razmere sprejmejo kot danost. Sebe doživljajo kot stare, nekoristne in nevredne. Kot take torej, ki ne znajo in niti nimajo pravice karkoli zahtevati od družbe, ki naj bi zanje po svojih močeh poskrbela.

In v čem je mogoče zaslutiti poti k presekanju začaranega kroga diskriminacij v starosti?

Dolga pot se imenuje detabuizacija starosti. Ozaveščanje družbe o enakovrednosti vseh življenjskih obdobij in izpolnjevanju edinstvenih nalog za vsakega posameznika v njih bo pripeljalo tudi do ozaveščanja o starosti in problemih, ki jih to obdobje prinaša. Da bi se začaran krog diskriminacij v starosti presekal, bi morali člani aktivne generacije »posoditi« svojo moč starim ljudem. Rešitev je tudi v zagovorništvu. Zagovorništvo pomeni govoriti za ljudi, ki ne morejo govoriti zase. Govoriti za ljudi, ki imajo manj socialne moči, znanja in sposobnosti. Govoriti za ljudi, ki so v položaju nemoči ali vsaj neenake socialne moči. Pa naj bo to laično zagovorništvo prostovoljcev, družinsko zagovorništvo svojcev, kolektivno ali profesionalno itn.

Po drugi strani pa je treba stare ljudi spodbuditi k samozagovorništvu. K zavedanju o lastni moči, ki v sedanjih okvirih ostaja neizražena. Življenjske izkušnje starih ljudi in njihovo naraščajoče število so

potencialna moč in možnost, da na organiziran način, demokratično in s političnimi sredstvi razbijejo začaran krog diskriminacij, ki pritiskajo nanje v starosti.

Da to ni nemogoča naloga, sem se lahko prepričala med strokovnim obiskom v ZDA, kjer so po podatkih Centra za raziskovanje revščine pri Case Western Reserve v Clevelandu ugotovili, da se je zaradi samoorganiziranosti starih ljudi in njihovega političnega delovanja v zadnjih desetih letih revščina zmanjšala prav pri starih ljudeh.

Literatura

T. LAMOVEC (1993), Oblike in razvoj zagovorništva v svetu. *Socialno delo 32*, 3-4.

– Zagovorništvo v akciji – proces emancipacije. *Socialno delo 32*, 3-4.

– Ali Slovenija potrebuje zagovorništvo. *Socialno delo 32*, 3-4.

J. HOCKEY, A. JAMES (1993), *Growing up and Growing old*. Teesside: Sage publications.

N. HOOYMAN, A. KIYAK (1988), *Social Gerontology*. Needham Heights/Massachusetts: Allyn and Bacon Inc.

MINISTER OF SUPPLY AND SERVICES CANADA (1979); *Retirement Without Tears*. Hull, Quebeck: Canadian Government Publishing Centre.

P. MANOJLOVIĆ (ur.) (1984), *Izazovi starosti* (zbornik dokumenata Svetske skupštine UN o starenju). Beograd: Institut za socialnu politiku.

D. BRANDON, A. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za osebje v službah za ljudi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Pedagoška fakulteta.

– (1993), Veselje in žalost pri normalizaciji. *Socialno delo 32*, 1-2.

Suzana Kristanc

LJUDJE S POSEBNIMI POTREBAMI IN DVOJNA DISKRIMINACIJA

Lahko bi rekli, da je prizadetost tisto, kar se ljudje dogovorijo, da je.

Različni izrazi, ki so se skozi zgodovino že večkrat spremenili, nakazujejo, da gre za ciklično pojavljanje novih besed za označevanje enega in istega družbenega položaja in vloge (Flaker 1992).

Izrazi kot bebci, idioti, degeni, defektni, prizadeti kažejo, kako znamo biti ljudje ne-humani in nesprejemljivi do tistih, ki so drugačni, prav zaradi drugačnosti pa se take ljudi prepogosto obravnava kot manjvredne oz. kot podljudi. Osebe, ki jih drugi zaradi njihovih posebnosti opredelijo kot drugačne, so pogosto drugače obravnavani in se ljudje do njih drugače obnašajo. Enostavneje lahko rečemo, da jih diskriminirajo.

> Žrtev diskriminacije poleg tega, da razvije manjvrednostne občutke, začne ravnati v skladu s predsodki, to pomeni, da drugim ljudem s svojimi znaki daje idealno možnost opravičila, da diskriminiranje nadaljujejo (Nastran Ule 1992).

Predsodki v večini primerov delujejo kot pričakovanje, tako da oseba, ki potrebuje pomoč, postane odvisna od tistega, ki pomaga. Neredko se zgodi, da stisko pomoči potrebnega človeka izrabimo na ta način, da se do njega obnašamo pokroviteljsko, vzvišeno, s tem pa ga postavimo v popolno odvisnost od nas samih.

Že zaradi svoje drugačnosti, bodisi duševne, telesne ali druge vrste, so ti ljudje pogosto diskriminirani, toliko huje pa je, če se prizadetosti pridruži še kakšna druga posebnost, zaradi katere so potem popolnoma izločeni in postavljeni na dno družbe. Zaradi pretresenosti, groze in usmiljenja, ki se včasih porajajo ljudem ob pogledu na prizadetega človeka, se zastavlja vprašanje: Zakaj ne-prizadeti tako težko gledajo te ljudi? Kaj je na splošno tako groznega pri duševno prizadetih ljudeh oz. pri vseh, ki so kako drugačni?

J. Holt (1974: 55) zastavlja vprašanje:

> Ali gre za nasprotje med tem, kar imamo za človeške lastnosti, in pomanjkanje teh lastnosti pri kom s človeško podobo?
>
> V navadi ljudi je, da razvrščajo drug drugega in da se na določen način odzivajo na vsako vrsto prizadetosti. Kadar pa koga ne moremo zlahka uvrstiti v nobeno znano kategorijo, smo moteni v naših pričakovanjih in se počutimo v stikih s prizadetim neprijetno. Ta težnja po kategorizaciji ljudi in težnja po ustreznih odzivih nanje se pokažeta že zgodaj in postaneta osrednji pojav vseh medosebnih odnosov (Neuman 1984).

Neuman naprej pravi, da je tako razlikovanje naučena težnja po zavračanju vseh tistih, ki so drugačni, in da je to korenina predsodkov.

Med nami je na žalost veliko ljudi, ki so dvojno diskriminirani že zelo zgodaj v otroštvu. Ne-prizadeti otroci se lahko na osnovi različnega gradiva, slikanic, risank in celo reklam, naučijo razlikovati in zavračati drugačnost. Pravljica o grdem račku, ki ga nihče ni maral in kjer je bila vsa pozornost usmerjena v občudovanje

njegovih prelepih »bratcev in sestric«, je dober primer tega, kako se že zelo zgodaj privaja otroke na drugačnost in se jih uči zaničevati tisto, kar ni lepo in običajno.

Navajam primer prizadete deklice, ki ima v okolju, kjer živi, zaradi svoje prizadetosti in zaradi tega, ker obiskuje osnovno šolo s prilagojenim programom (OŠPP), velike težave. V tem primeru je otroke o drugačnosti želel prosvetliti duhovnik, a je dosegel ravno narobe:

> Zafrkavajo jo, ko gre k verouku. Če ne vidiš, ne veš, kako je. Drugi otroci si mislijo: »Jaz sem vse, ti pa ne.« Župnik je rekel, da se to ne bi smelo dogajati. Povedal jim je, da so nekateri drugačni, to pa se je spremenilo v še bolj negativno smer.

Stalno poudarjanje lepega, zdravega in mladega v družbi povečuje pri ljudeh željo po telesni privlačnosti, s tem pa postavlja v vedno težji položaj prizadete osebe. Literatura primerja prizadete ljudi z manjšinskimi skupinami, saj so v marsikaterem pogledu v neenakovrednem položaju. Kot poudarja Neuman (1984: 106):

> Ti ljudje veljajo za nesrečneže, ker trpe, ker jih je zadela nesreča, zaradi česar bo njihovo življenje ves čas moteno, porušeno in trajno oškodovano.

Podobnost z manjšinami je v tem, da so tudi stiki s prizadeto osebo omejeni, manj pogosti, tako pa neprizadeti ljudje nimajo priložnosti spoznati pravega doživljanja in stanja pri prizadeti osebi.

Kako gledajo ljudje na duševno, telesno ali kako drugače prizadetega človeka, je odvisno tudi od tega, v kateri kulturi in času živi posameznik.

Že zelo zgodaj so ugotovili, da je v kapitalizmu naraslo število pohabljenih ljudi, ki so jih integrirali znotraj njihovih skupnosti in jim postavili številna pravila. Že vse 20. stoletje v tisku, na televiziji in v filmih opisujejo pohabljene ljudi kot človeške ali manj človeške, redko pa kot povprečne. Izrazit primer odklonilnega odnosa do prizadete osebe, obravnavanega kot manj človeškega, je g. Clifford v knjigi *Ljubimec Lady Chatterley*. Po teh opisih so pohabljeni ljudje patetične žrtve neke tragedije, ali pa heroji, ki se bojujejo z velikim bremenom.

Kako gledajo različne kulture na človekovo drugačnost, lepo pokaže stavek M. Oliverja (1990: 15), ki pravi:

> Najrelevantnejša obrazložitev ni to, kaj je vzrok duševni zaostalosti, slepoti, ali drugim nesposobnostim, ampak kaj imajo posamezne kulture za resno težavo, druge pa ne.

Primer raziskave o slepoti v neki mehiški vasi pokaže, da je mogoče razumeti, kako je imeti koga za slepega, le v mejah lastne kulture in ne v domnevah o naravi slepih. Raziskava je pokazala tudi, da tam živeči slepi ljudje niso sprejeli svoje slepote kot tragedije, ampak kot del vsakdanjosti, s katero živijo. Slepota je problem skupnosti in ne posameznika.

Mnogi prizadeti ljudje so pogosto diskriminirani tudi zaradi tega, ker so alkoholiki, ker so revni, ker so druge narodnosti in vere, skratka zato, ker niso po meri in pravilih, ki jih je družba in kultura oblikovala kot dobre in vredne. Naj bodo ti primeri dvojne diskriminiranosti neke vrste dokaz, da spoznamo, s kako različnimi stiskami se ubadajo ljudje s posebnimi potrebami, zakaj so nekateri bolj diskriminirani in drugi manj, kako govorijo o svojih težavah in kaj bi si želeli, da bi bilo drugače.

Navajam primer deklice, ki obiskuje osnovno šolo s prilagojenim programom in katere oče je iz nekdanje Jugoslavije. Zaradi tega je deklica hudo izločena:

> Večkrat mi vržejo naprej, da je moj oče Črnogorec. Oče ne mara te šole. Mislim, da mu je nerodno pred drugimi. Tudi mene je sram pred drugimi. Prijateljic imam manj. Vse prejšnje sem izgubila.

Očetova narodnost in otrokova lažja prizadetost nekako izključujeta družino, da bi v okolju normalno zaživela. Dejstvo, da je oče že izločen zaradi druge narodnosti,

je tako hudo, da družina nikakor ne more sprejeti še otrokove drugačnosti.

Druga deklica, ki obiskuje osnovno šolo s prilagojenim programom in je Romkinja, je tako opisala svojo težavo:

> Tisti, ki hodijo v OŠ, zafrkavajo. Pravijo, da smo »pomožnčki«. Če bi morala še enkrat v šolo, bi šla spet v to.

Mama pa je k temu dodala slednje:

> V tej šoli A. ne zafrkavajo, če bi šla v OŠ, pa bi jo. Sin je hodil na začetku v OŠ, pa so ga zmerjali s Ciganom.

V tem primeru je deklica dvojno diskriminirana zaradi svoje drugačnosti oz. zaradi tega, ker obiskuje drugačno šolo, in zaradi tega, ker je Romkinja. Ljudje jo bolj izločajo zaradi same »pomožne šole« kot zaradi njenega romskega porekla.

> Okolica veliko bolj opazi človekovo vpletenost v institucijo kot pa dejansko stanje človeka. Odnos okolice do tebe se spremeni, ko poveš, kje si bil (Završek 1994).

Sledovi nekdanje vpetosti v »drugačno stavbo« ostanejo v spominu drugih ljudi, četudi je oseba, ki je bila tam, nanjo že skoraj pozabila. Pripombe drugih ljudi pa dajejo vedeti, da se na to, kar se je zgodilo, »ne sme pozabiti«.

Tretja deklica, ki prav tako obiskuje osnovno šolo s prilagojenim programom, izhaja iz revne družine, v kateri je bil tudi alkoholizem:

> Prej sem se slabše počutila, ker mi niso pomagali /v OŠ/. Učitelji so že tako naredili, da so še učenci nate gledali, kot da si manjvreden. Že oče je imel v tej šoli težave. Okolica oziroma ljudje me sedaj ne žalijo.

Oče:

> Že pri meni so v OŠ gledali, kaj si, kaj imaš. Poniževali so te, češ da si iz ničvredne družine. Zato, ker nas je bilo v družini toliko in nismo imeli kaj obleči.

Ljudje so diskriminirani tudi zaradi revščine, pomanjkanja, v katerem živijo. Namesto pomoči drugih doživljajo ponižanje in odklanjanje. Zato, ker si reven, si po mnenju drugih ne zaslužiš enake šole, kot jo obiskujejo tisti, ki niso revni. Prav tako si ne zaslužiš enakih pravic, temveč zgolj to, da moraš biti odvisen od njih in v življenju ubrati pot, ki ti jo odmerijo drugi. To pogosto pomeni, da se marsikdo sprijazni s preostankom tistega, kar ni po meri »normalnih«.

Kot zapiše M. Oliver (1990: 13):

> Ne samo, da prizadetost navadno jamči revščino pri žrtvi, še pomembneje je, da je revščina sama na sebi generalni vzrok prizadetosti.

Tomaž, ki je nekoč obiskoval osnovno šolo s prilagojenim programom in je romskega porekla, je tako opisal svoje želje in možnosti:

> V življenju sem imel več želja, pokazale pa so se tudi priložnosti, da bi jih uresničil. Mnoge se mi niso uresničile prav zaradi bolezni in porekla. Verjetno bi moral biti bolj vztrajen, toda v svojem položaju tega nisem zmogel.

Učenca 8. razreda osnovne šole s prilagojenim programom sta povedala, kako vidita možnosti, ki jih imata v bodočnosti.

Peter, ki je bil posvojen:

> Ker hodim v to šolo, imam bolj malo izbire. Rad bi bil avtomehanik, pa ne morem biti, ker na tej šoli nimamo tujega jezika.

Maja živi v družini, kjer je bil še pred kratkim problem tudi očetov alkoholizem:

> Če bi naredila OŠ, bi šla mogoče na drugo šolo. Od tam imaš več možnosti zaradi jezikov.

Tako ljudje, ki so diskriminirani zaradi drugačnosti, kakor otroci, ki obiskujejo

drugačno šolo, čutijo, da bi lahko imeli v življenju več možnosti. Tudi oni gojijo želje, ki bi jih lahko uresničili s pomočjo drugih.

Biti duševno prizadet, ne glede na to, za kakšno vrsto prizadetosti gre, biti telesno prizadet oz. imeti kakšno drugo hibo, zaradi katere te okolica diskriminira in izloči, povsem zamaje človekovo samospoštovanje. Biti dvojno diskriminiran, kot prizadet človek in kot alkoholik, pripadnik druge narodnosti ali kako drugače, človekov položaj še dodatno poslabša.

Navajam žensko, ki je lažje duševno prizadeta in Romkinja:

> Zdi se mi, da se me povsod bojijo. Povsod gredo stran od mene. Sem drugačna. To se mi vidi na zunaj. Povrh vsega pa sem še Ciganka. Zaradi tega, kar sem, me ni sram, rada pa bi bila vseeno človek kot drugi. Ko bi vsaj ljudje ne bili taki.

Ne-prizadeti ljudje se do duševno prizadetih, še zlasti do otrok, pogosto obnašajo grobo in neprimerno. Namesto običajne komunikacije in izmenjave informacij prizadeti pogosto doživljajo namerno nagajanje, s katerimi jih hočejo še bolj žaliti. Svoje prizadetosti in drugačnosti se dobro zavedajo in se zato počutijo manjvredne in nesposobne. To dobro opiše David Brandon v enem izmed primerov v svoji knjigi *Vzajemno spoštovanje* (1990: 6):

> Mi nismo uporabni ljudje. Sosedje ravnajo z nami slabo. Mladi mečejo v naša okna kamenje, v poštne nabiralnike pa nam postavljajo smeti.

Brandon je s tem primerom želel pokazati način komunikacije, ki ga uporabljajo ne-prizadeti ljudje za komuniciranje s prizadeto osebo.

Navajam tudi primer deklice, ki obiskuje osnovno šolo s prilagojenim programom in ji je zaradi njene zunanjosti zelo hudo:

> Kaj vse so mi rekli ljudje samo zato, ker imam tak iznakažen obraz. Le kaj je delala tvoja mami takrat? Boli me, ker ljudje gledajo samo mojo zunanjost. Hoditi moram v osnovno šolo s prilagojenim programom. Ljudje me zmerjajo tudi zaradi tega, ker hodim v to šolo. Rada bi, da bi bilo vsaj malo drugače.

D. Brandon pravi, da ljudje pogosto dobijo informacije o ljudjeh, ki imajo učne težave, iz negativnih in vsakdanjih predstav. Tako npr. duševno prizadete otroke pogosto oblačijo v »za bolne primerna oblačila«, kot pravi Brandon, čeprav ni jasno, zakaj ne bi teh otrok oblekli tako, da bi jim pristajalo. Ljudje z učnimi težavami tako zrastejo v potrpežljive ljudi z nizkimi pričakovanji, v nasprotju z relativno močnimi drugimi. Brandon nadaljuje, da so ti ljudje drugačni zaradi svojega bistveno negativnega počutja.

Svojo diskriminiranost najbolj občutijo v okolju, kjer živijo. Okolica jih pogosto zmerja z različnimi izrazi, se jih izogiba, neredki pa so tudi primeri, ko je bila prizadeta oseba celo pretepena. D. Brandon pravi, da se do mnogih obnašajo kot do objektov. Izolacija je eden izmed največjih življenjskih problemov ljudi s posebnimi potrebami v skupnosti. Izjave, kot so »Sem nihče«, »Sem nekdo zase«, »Nimam nobenih obiskovalcev«, »Sem osamljen«, nakazujejo prav to. Ti ljudje večinoma ne rečejo naravnost, da se počutijo manjvredne, marveč, »da bi bilo lahko drugače«. Večinoma s svojim moralnim jezikom dobro nakazujejo, kako se morajo stalno podrejati vladajoči kulturi, človeškim prepričanjem, normam, ki jih priznava družba. Zaradi prizadetosti večinoma že kot otroci nimajo veliko izbire in tudi priložnosti ne, da bi v življenju postali, kar si želijo. Svoje drugačnosti se še predobro zavedajo. O njej govorijo bolj zadržano. Zelo veliko jim v življenju pomeni družina oz. starši. Razumevanje, podporo in varnost dobijo prav v njej. Žal pa tega niso deležni vsi otroci. Brandon o tem pravi takole:

> Tudi tisti, ki jih imajo radi, njihove družine, bratje in sestre, jih potiskajo v

negativno kulturo, jih »napravijo za nekulturo«.

O socialni službi imajo ljudje s posebnimi potrebami različno mnenje:

> Socialna služba mi je vedno pomagala. Z njimi nisem imel težav. Ko sem bil brez denarja, so mi radi pomagali. Prej je bilo tudi v teh službah drugače. Nisi imel toliko pravic kot danes.
>
> Zabolelo me je, ker so različni strokovnjaki prehitro, v petih minutah, odločili o otrokovi usodi. To se mi zdi brutalno. Ti otroci so poskusni zajci. Finančno jih ne potrebujem. Sedaj je nekako v redu, fant hodi v šolo, potem pa ti starši ostanejo s problemi sami.

Pomembno je, da se ljudem s posebnimi potrebami zveča izbira, da se jim zagotovijo usluge, ki so jih kot ljudje vredni, spoštovati pa je treba tudi njihovo voljo in želje, ko se odloča o pomembnih stvareh, ki bodo odločilne za prihodnost njih samih in njihovih najbližjih.

Službe, ki se ukvarjajo s temi ljudmi, pogosto nimajo dovolj znanja, temveč »seštevajo« njihovo nesposobnost, pravi D. Brandon. Ivan Illich to imenuje »iatrogena motnja«, kar pomeni, da škoda nastane paradoksno prav zaradi naših pričakovanj, da bi pomagali in zdravili. Prestavijo jih med druge invalidne ljudi in jih ločijo od vsakdanjih služb, knjižnic, šol, akademij in delovnih mest. Ločene službe so po tem opisu navadno paternalistične in prezaščitniške, včasih celo destruktivne.

Pri tem se postavlja vprašanje, kako delati z otroki, ki imajo učne oz. posebne težave. Že pred 15 leti se je izkazalo, da so tradicionalni načini pomoči za te otroke neučinkoviti. Danes je vse bolj v ospredju t. i. nežno učenje, ki temelji na petih pomembnih vrednotah:

1. spoštovanje (cilj ne opravičuje sredstva),
2. enakopravnost-enakost (med učiteljem in učencem; oba sta učenca, saj vsak v situacijo nekaj prinese),
3. skupne vrednote (presojata oba skupaj),
4. skupno angažiranje (delati skupaj),
5. vzajemno spreminjanje (oba skupaj se spreminjata).

Po Brandonovem mnenju (1990: 11) je za to skupino ljudi zelo pomemben tudi razvoj samozagovorništva. O njem pravi takole:

> Ta naj bi pomagal oviranim ljudem, da bi govorili zase in da bi lahko izrazili svoje potrebe. S tem bi ti ljudje dobili tudi več nadzora nad svojim življenjem. Včasih to pomeni, da se ovirani ljudje zberejo in formirajo samozagovorniške skupine, kakršna je npr. People First.

Naj sklenem z mislijo Zdravka Neumana:

> Smisel življenja je tudi v tem, da drugim dajemo priložnost. Ponuditi jim moramo enake priložnosti, možnosti, okoliščine, ugodne razmere za usposabljanje in delo. Okolje lahko tudi zavrnemo in ga spremenimo. Življenje je sestavljeno iz samih začetkov, brez konca. Nazadnje sicer pride smrt, vendar so do takrat sami začetki.

Literatura

D. & A. BRANDON (1992), *Praktični priročnik za osebje v službah za ljudi s posebnimi potrebami*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo, Pedagoška fakulteta.

D. BRANDON (1989), *Mutual Respect: Therapeutic approaches to working with people who have learning difficulties*. London: Good Impressions Publishing Limited.

J. HOLT (1974), *Otroci in neuspeh*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

M. NASTRAN ULE (1992), *Socialna psihologija*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.

Z. NEUMAN (1984), *Ljudje z zlomljeno hrbtenico*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

M. OLIVER (1990), *The Politics of Disablement*. London: The Macmillan press Limited.

D. ZAVIRŠEK (1994), Psihiatrični oddelek med boleznijo in njeno kulturno manifestacijo - Študija primera (1). *Socialno delo 33*, 1: 39-49.

Sonja Puhar

DISKRIMINACIJA ŽENSK V KAZENSKEM POSTOPKU IN PRI IZVRŠEVANJU ZAPORNE KAZNI

UVOD

Pričujoči prispevek vsebinsko povzemam po diplomski nalogi z naslovom »Položaj obsojenk – žensk v zaporu«, ki sem jo zagovarjala marca 1995 na Visoki šoli za socialno delo. V njem poskušam opozoriti na diskriminacijo žensk v primerjavi z moškimi, ko se znajdejo v kazenskem postopku, v priporu, zlasti pa pri prestajanju zaporne kazni. Gre namreč za diskriminacijo na področju zakonske ureditve področja odrejanja pripora in izvrševanja zaporne kazni, saj je razen manjših izjem zakonodaja pisana na kožo moškim. Ženske so v pogledu statusa in pravic v zaporu obravnavane skoraj enako kot moški, zanemarjene pa so specifične lastnosti žensk in njihove socialne vloge. Diskriminacijo opazimo tudi pri izvajanju pripora in zaporne kazni, ko gre za uresničevanje pravic žensk ali nalaganje dolžnosti, in celo pri postopkih in pri obravnavi v kazenskem zavodu.

ANALIZA PREDPISOV, KI UREJAJO IZVRŠEVANJE ZAPORNE KAZNI IN PRIPORA, Z VIDIKA ŽENSKE POPULACIJE V SLOVENIJI

Kazenskopravna materialna, postopkovna in izvršilna zakonodaja praviloma obravnava ženske vzporedno z moškimi, zato jim daje, razen redkih izjem, v kazenskem postopku, v priporu in med izvrševanjem zaporne kazni enak status. To pa pomeni, da se kaže ignorantski pristop do žensk še na enem zelo občutljivem področju, kjer se z represivnimi ukrepi posega v osebnost žensk. Nezanemarljivo je namreč že dejstvo, da so vsi predpisi, ki urejajo izvrševanje zaporne kazni in pripora, napisani tako, kot da se nanašajo le na obsojence oziroma pripornike, saj so norme pisane v moškem spolu. Najvišji zakonodajni organ – parlament, ki sprejema zakone s tako oblikovanimi normativnimi akti – morda nehote dopušča neenkost moških in žensk, čeprav se takoj zastavi vprašanje, ali ne bi kazalo zaradi številčne premoči žensk v primerjavi z moškimi v večini držav na svetu pisati predpise tudi v ženskem spolu.

Za obsojeniško žensko populacijo je v praksi v celoti neuresničljiva že določba prvega odstavka 108. člena Kazenskega zakona Republike Slovenije, ki določa, da je treba z obsojenci ravnati človeško, spoštovati njihovo osebno dostojanstvo ter varovati njihovo telesno in duševno celovitost. Status žensk v zaporu je namreč v tem pogledu v primerjavi s statusom moških neprimerno slabši že zaradi bioloških razlik med spoloma. Zakonsko je povsem legitimno in dopustno, da mora v zapor tudi ženska, ki je noseča, ter da med prestajanjem zaporne kazni celo rodi. Odvzem prostosti nosečo žensko gotovo veliko bolj prizadene in tudi bolj poniža kot moškega. Znano je, da je ženska med nosečnostjo zaradi sprememb biološkega in duševnega stanja v hujši duševni stiski. Ženska v obdobju nosečnosti gotovo potrebuje večjo varnost, duševno stabilnost in ustrezne pogoje za življenje, česar pa v zaporu praviloma ni. Darja Zaviršek (1994: 144) poudarja, da medicinski nasveti temeljijo na biomedicinskih znanjih, ki ne upoštevajo socialnih

dimenzij vsakdanjega življenja, in na stereotipih prepričanjih o ženski vlogi v družini in družbi. Iz teh razlogov je mogoče utemeljeno postaviti pod vprašaj določbo 201. člena Zakona o kazenskem postopku, po katerem se odreja pripor pod enakimi pogoji za ženske in moške. Spričo take zakonske ureditve mora praksa vselej računati na posledice, ki gotovo nastanejo z izvrševanjem pripora pri noseči ženski. V zvezi s tem je treba še toliko bolj upoštevati človeške in socialne vidike in realno predvideti posledice odreditve oziroma opustitve odreditve pripora. Vprašati se je namreč treba, kaj je hujše zlo: to, da ženska, ki je noseča, ni kaznovana, ker se je zaradi opustitve pripora izognila kazni, ali to, da zaradi posledic pripora ženska in morda tudi otrok pretrpita hude posledice, ki jih ni mogoče popraviti. Teresa Bernardez (1985) ugotavlja, da so dejavniki, ki sprožijo pri ženski psihični zlom, njena socializacija, njen socialni status, diskriminacija in predsodki, ki spremljajo neenakost spolov. Restrikcijo pri odrejanju pripora za ženske gotovo opravičuje relativno majhno tveganje kriminalnega delovanja žensk, ki v Sloveniji storijo povprečno le 12,4% vseh storjenih kaznivih dejanj. Ženske izvršujejo v glavnem lažja kazniva dejanja; več kot tretjina teh so verbalna kazniva dejanja zoper čast in dobro ime. Situacija na področju odrejanja pripora za ženske terja specifično zakonodajo, ki naj ne bi dopuščala uporabe pripora zoper nosečo žensko.

Podobna kritika velja tudi za določbo 8. točke prvega odstavka 37. člena Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij. Ta omogoča odlog izvršitve kazni zapora le obsojenki, ki je noseča, vendar do poroda ni več kot pet mesecev, oziroma obsojenki, ki ima otroka, ki še ni star leto oziroma dve. Ostale noseče ženske morajo na prestajanje zaporne kazni. Vprašljivo je, zakaj mora na prestajanje zaporne kazni ženska, ki je noseča, pa do poroda manjka več kot pet mesecev, če vemo, da na prostosti družbi ni nevarna. Če rodi v kazenskem zavodu, je torej poleg matere tudi otrok »obsojen« na zaporno kazen in jo prestaja skupaj z materjo v kazenskem zavodu.

Čeprav so materi in otroku v slovenskih kazenskih zavodih zagotovljeni ustrezni pogoji za varstvo in nego otrok, živita mati in otrok v okolju, ki je povsem drugačno od domačega okolja. Zaporniški režim nujno pusti pri otrokovi materi in tudi pri otroku negativne posledice. To tezo potrjuje tudi Frances Heidensohn (1990: 72), ki ugotavlja, da pravila dovoljujejo, da ima ženska v zaporu otroka do dveh mesecev starosti, v odprtem domu pa celo do dveh let in pol.

ORGANIZACIJA PRESTAJANJA ZAPORNE KAZNI ZA OBSOJENKE V SLOVENIJI

Ženske so v Sloveniji do neke mere v primerjavi z moškimi diskriminirane tudi v pogledu organizacije prestajanja zaporne kazni, ker je zakonsko urejena podobno kot za moške. Temeljne določbe Kazenskega zakonika Republike Slovenije, ki regulirajo temelje izvrševanja kazenskih sankcij, določajo le to, da moški in ženske prestajajo kazen ločeno. Zanimivo je, da ponekod v svetu popolno izolacijo moških od žensk že opuščajo in eksperimentalno vpeljujejo mešane zavode. Danski zapor Ringe je vpeljal enega najbolj radikalnih pristopov. V štirih manjših blokih s celicami se mladi zaporniki in zapornice lahko prosto srečujejo, pri čemer so dovoljeni spolni odnosi. Ta eksperiment se je po guvernerjevem mnenju posrečil. Kljub temu pa mnogi menijo, da se s tem najbolj poskuša pomagati moškim zapornikom. Mešani zapor torej najbolj koristi moškim, medtem ko ženske doživljajo tudi v takem zaporu ekstremne reakcije, stres, obup in spolno nadlegovanje.

Po veljavnih predpisih je v Republiki Sloveniji en zavod za prestajanje zaporne kazni za ženske, v katerem je razen redkih izjem koncentrirana celotna ženska obsojeniška populacija. V Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig, ki je formalno še vedno zaprt, vendar z minimalnim omejevanjem gibanja obsojenk, prestajajo zaporno kazen vse kategorije obsojenk, vključno s tistimi, ki so storile

kaznivo dejanje ogrožanja javnega prometa. V tem zavodu je stacioniran celo pripor iz območja sodnega okrožja Ljubljana. To pa postavlja ženske obsojenke v slabši položaj v primerjavi z moškimi glede možnosti stikov z domačim okoljem in s svojci. Moškim obsojencem namreč organizacija prestajanja zaporne kazni omogoča, da zaporno kazen, ki ne presega leto in šest mesecev zapora, prestajajo po regionalnem načelu, torej v bližini doma.

Na neenakost med žensko in moško kriminalno populacijo kažejo tudi statistični podatki o institucionalni represiji zoper ženske, čeprav po kriminalni aktivnosti ostajajo daleč za moškimi. Delež sprejetih pripornic je bil v letu 1993 4,5%, kar je v primerjavi z vrsto in težo kaznivih dejanj, ki so jih storile ženske, izredno veliko. Udeleženost storilk pri kaznivih dejanjih in težo teh dejanj nedvoumno izraža podatek, da je bil na primer v letu 1988 v vzorčnem pregledu vpisnika za vsa kazniva dejanja, za katero je zagrožena kazen 5 let zapora, odrejen pripor ženskam le v štirih primerih. Poleg odrejenega pripora že v opisani kazenski zadevi je bil pripor odrejen le še za tri storilke, in sicer zaradi kaznivega dejanja iz poglavja zoper družbeno in zasebno premoženje, pri čemer je šlo za najtežje pojavne oblike tovrstnih kaznivih dejanj. Navedeni podatek o odreditvi pripora zaradi storitve najtežjih kaznivih dejanj zoper peščico žensk nazorno kažejo, da se je pripor zoper ostale ženske odrejal zaradi storitve lažjih kaznivih dejanj pogosteje kot za moške.

Organizacija prestajanja zaporne kazni za ženske v Sloveniji torej onemogoča izvajanje klasifikacije glede na vrsto storjenih kaznivih dejanj, ker vse prestajajo zaporno kazen v formalno zaprtem zavodu. Pri tem imam v mislih zlasti obsojenke, ki so storile kaznivo dejanje s področja varnosti cestnega prometa in morajo prestajati zaporno kazen z obsojenkami, obsojenimi za klasična kazniva dejanja, neredko s povratnicami, ki so bile že večkrat na prestajanju zaporne kazni. Po drugi strani pa so v primerjavi z moškimi diskriminirane, ker je storilcem kaznivega dejanja s področja ogrožanja javnega prometa dana možnost, da zaporno kazen prestajajo v posebnem odprtem zavodu. Pričujoča organizacija prestajanja zaporne kazni ženske torej prikrajša za zakonsko določeno pravico, da prestajajo zaporno kazen v odprtem zavodu.

DISKRIMINACIJA ŽENSK MED IZVRŠEVANJEM ZAPORNE KAZNI

STATUSNE RAZLIKE OBSOJENK V PRIMERJAVI Z OBSOJENCI

Primerjava podatkov o statusu, ki ga imajo obsojenke med prestajanjem zaporne kazni v primerjavi s statusom obsojencev, kaže, da so ženske na številnih področjih v slabšem položaju: pri pošiljanju na delo zunaj kazenskega zavoda, pri razporejanju na delovna mesta, pri uporabi kriterijev za predčasno odpuščanje s prestajanja zaporne kazni, pri upoštevanju in nagrajevanju za korektno obnašanje med prestajanjem zaporne kazni in podobno.

Kljub temu, da se poleg Zavoda za prestajanje kazni zapora Ig še nekaj manjših zavodov v Sloveniji srečuje z izvrševanjem krajših zapornih kazni za ženske, v letnih poročilih teh zavodov niti z besedico ni omenjena ženska obsojeniška populacija oziroma njihova problematika, čeprav vemo, da gre pri kaznovanih z nekajdnevno zaporno kaznijo v postopku za prekrške največkrat za revnejše ženske, ki še kako potrebujejo socialno in drugo pomoč. Ta kategorija žensk, ki pride v zapor tudi zaradi revščine in ekonomske odvisnosti, povezane s spolno delitvijo dela in z njihovim položajem na trgu delovne sile, je še zlasti izpostavljena raznim boleznim. Po navedbah Darje Zaviršek (1994: 46) so te ženske ranljivejše za to, da postanejo uporabnice psihiatričnih storitev, socialnih služb in drugih psihosocialnih ustanov, tudi kazenskih institucij. Na drugi strani pa so ti zavodi posvetili kar precej pozornosti podobni kategoriji moških zapornikov. O tem govori tudi Elisabeth Fry (1978), ki poudarja, da potrebujejo ženske v zaporu specifično in posebno obravnavo.

Podobno so bile obsojenke v primerjavi z obsojenci silno redko deležne ugodnosti dela zunaj zavoda, bodisi na delovnih mestih, kjer so bile zaposlene pred nastopom zaporne kazni, ali pri drugih delodajalcih. Tako delo ima namreč velike prednosti pred delom v kazenskem zavodu, saj blaži izkušnjo prestajanja zaporne kazni. Zaprtim omogoča, da dobršen del časa prebijejo zunaj kazenskega zavoda ter ohranjajo stike z zunanjim okoljem in delovnim mestom.

Čeprav je delež žensk na prestajanju zaporne kazni majhen v primerjavi z moškimi, zaposlovanje obsojenk ni v sorazmerju s številom obsojencev in obsojenk na prestajanju zaporne kazni. V zavodih, razen v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig, so obsojenke in tiste, ki so kaznovane z zaporom po postopku o prekršku, med prestajanjem zaporne kazni zaposlovali pri najslabših in najmanj cenjenih delih, zlasti pri čiščenju v zaporih. To kaže na slabši položaj v primerjavi z moškimi tudi zato, ker je to delo slabše plačano ali pa sploh ne. Obsojenci imajo v slovenskih kazenskih zavodih bistveno več priložnosti, da si delo izberejo. Pa ne gre le za možnost izbire med različnimi panogami, temveč so mnogim dostopna tudi delovna mesta s sodobnimi sredstvi za proizvodnjo. V mislih imamo Zavod za prestajanje kazni Dob pri Mirni, ki ima moderno tovarno za proizvodnjo specializiranih gasilskih naprav, medtem ko lahko obsojenke v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig izbirajo le med delom v šivalnici, knjigoveznici (katere tehnologija je močno zastarela), pri hišnih delih in v proizvodnji povrtnin. Podobno ugotovlja tudi Frances Heidensohn (1990: 65), ki pravi, da so zapori zaradi majhnega števila žensk, ki so obsojene na kratke zaporne kazni, videti kot »prehodna taborišča«.

NEENAKOST OBSOJENK PRI PREDČASNEM ODPUŠČANJU S PRESTAJANJA ZAPORNE KAZNI

Na opazno zapostavljanje žensk v primerjavi z moškimi opozarjajo tudi statistični podatki o številu obsojenk, ki morajo prestati zaporno kazen v celoti, ter o predčasnem pogojnem odpustu s prestajanja zaporne kazni.

V obdobju zadnjih dveh let je okoli 14% več žensk kot moških moralo v celoti prestati zaporno kazen. Podobno so bile obsojenke povratnice v primerjavi s povratniki redkeje deležne pogojnega odpusta, saj je bilo pogojno odpuščenih obsojencev povratnikov kar za 26% več kot obsojenk povratnic. Obsojenke so prikrajšane tudi glede tega, kdaj pred iztekom zaporne kazni so deležne pogojnega odpusta. V omenjenih letih je bilo kar 15% obsojencev deležnih izjemnega pogojnega odpusta pred polovico prestane zaporne kazni, medtem ko v istem obdobju izjemnega pogojnega odpusta ni dobila niti ena obsojenka v Sloveniji.

Ženske, ki so prvič obsojene, so bile v preteklem obdobju v primerjavi z moškimi, obsojenimi prvič, pogosteje deležne pogojnega odpusta s sklepom upravnika zavoda. To pa pomeni, da so bile prikrajšane pri dobi trajanja pogojnega odpusta, saj je ta mogoč največ en mesec pred iztekom zaporne kazni. Nasprotno pa je pogojni odpust s sklepom komisije za pogojni odpust, ki so ga bili pogosteje deležni obsojenci, mogoč že po polovici prestane zaporne kazni.

OBNAŠANJE OBSOJENK IN OBSOJENCEV MED PRESTAJANJEM ZAPORNE KAZNI

Čeprav pravila vedenja in obnašanja med prestajanjem zaporne kazni obvezujejo in nalagajo obveznosti enako za obsojenke in obsojence, je v praksi pri spoštovanju teh pravil in izvajanju dolžnosti med obema kategorijama zaprtih oseb bistvena razlika.

Podatki namreč kažejo, da so, kar zadeva zlorabe ugodnosti, obsojenke neprimerno bolj disciplinirane kot obsojenci. Nekatere raziskave v svetu trdijo drugače, češ, da so ženske, storilke kaznivih dejanj, duševno in telesno problematične, zaradi česar naj bi bilo težko voditi zapore za ženske. Nekateri trdijo, da je v njih dosti več disciplinskih prekrškov kot v moških zaporih. Ženske, ki pridejo v zapor, naj bi

bile »duševno motene«, zato naj bi bile manj »popravljive«, hudobnejše, bolj divje in bolj nemoralne kot moški. Te teze naša raziskava ni potrdila. Podobno stališče zavzema tudi Darja Zaviršek (1994), ko trdi, da se podoba »ženske-kriminalke« ne ujema s predstavo o ženski, zato se jih, da bi se ohranil stereotip ženskosti, naredi »duševno bolne«. Na veliko disciplineranost obsojenk med prestajanjem zaporne kazni v primerjavi z obsojenci kažejo tudi podatki o relativno velikem številu izrečenih disciplinskih ukrepov obsojencem, medtem ko obsojenkam disciplinskih ukrepov v zadnjih letih zavodi niso izrekali.

Obstajajo tudi očitne razlike pri izjemnem pogojnem odpustu s prestajanja zaporne kazni po tretjini prestane zaporne kazni. V letu 1993 niti v enem primeru pogojno odpuščenim obsojenkam pogojni odpust ni bil preklican, medtem ko so pogojno odpuščenim moškim sodišča kar v 38 primerih preklicala pogojni odpust.

Čeprav je očitno, da so bile obsojenke v pogledu obnašanja in spoštovanja reda ter discipline med prestajanjem zaporne kazni precej korektnejše od obsojencev, to ni bilo upoštevano in zato niso bile primerno nagrajene. Ravno narobe, pri marsičem so ostale celo prikrajšane. Tudi tu vidimo, da gre za diskriminacijo, ki je ni mogoče opravičiti.

Podobno so bile prikrajšane tudi ženske, kaznovane z zaporom po postopku o prekršku, saj podatki kažejo, da v zadnjem obdobju v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig nobena ženska, kaznovana z zaporom po postopku o prekršku, ni bila predčasno pogojno odpuščena, medtem ko je bilo v istem obdobju pogojno odpuščenih kar 21% kaznovanih moških.

Podatki kažejo, da odgovorni kazenski zavodi uporabljajo za ženske hujše oblike institucionalnega nasilja in nadzorovanja kot za moške. Ženske se torej v zaporu znajdejo v podobnem položaju kot otroci, so bolj varovane, a tudi bolj odvisne. Tak pristop je »pokroviteljski« in ponovno ogroža njihovo enakopravnost.

Sklepati je torej mogoče, da so obsojenke v primerjavi z obsojenci prikrajšane za pogojni odpust oziroma dobo trajanja pogojnega odpusta zlasti zato, ker jih je po številu relativno malo in so pri delu v kazenskem zavodu težje nadomestljive kot moški. To še zlasti velja za Zavod za prestajanje kazni zapora Ig, ki ima organizirano gospodarsko dejavnost, ki mora funkcionirati, čeprav je to v nasprotju s prvim odstavkom 10. člena Zakona o izvrševanju kazenskih sankcij. Po tem členu gospodarska korist, ki je dosežena z delom obsojencev, ne sme biti v škodo prevzgojnemu namenu zaporne kazni.

OSREDNJI KAZENSKI ZAVOD ZA ŽENSKE V SLOVENIJI

SPLOŠNA PODOBA ZAVODA ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

V pričujočem tekstu je treba zaradi predstavitve celotne slike izvrševanja zaporne kazni za ženske v Sloveniji pobliže predstaviti tudi osrednji Zavod za prestajanje kazni zapora Ig. Po eni strani zato, ker je v njem skoncentrirana polnoletna, lahko pa tudi mladoletna ženska obsojeniška populacija iz vse Republike Slovenije, če zaporna kazen vštevši s priporom presega dva meseca zapora, po drugi strani pa zato, ker so bile v raziskavo pritegnjene vse obsojenke iz tega zavoda in je bil z njimi opravljen pisni in ustni intervju. V tem zavodu se že od leta 1989 izvršuje tudi zaporna kazen, izrečena ženskam v postopku o prekršku z območij občin Ljubljana, Dol pri Ljubljani, Medvode, Vodice, Brezovica, Ig, Škofljica, Velike Lašče, Dobrava-Horjul-Polhov Gradec, Cerknica, Loška dolina, Domžale, Lukovica, Mengeš, Moravče, Grosuplje, Dobropolje, Ivančna Gorica, Hrastnik, Kamnik, Kočevje, Osilnica, Litija, Logatec, Ribnica, Loški potok, Trbovlje, Vrhnika, Brezovica in Zagorje ob Savi. V Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig se izvršuje od leta 1990 tudi pripor za ženske z območja sodnega okrožja Ljubljana.

Bivalni, delovni in drugi prostori ustanove so locirani v gradu. Kljub stari zgradbi so prostori urejeni, zato obsojenke živijo in delajo vsaj na videz v

higiensko in funkcionalno ustreznih prostorih. Bivalna kapaciteta je 120 obsojenk, vendar je v zadnjih letih v zavodu povprečno po 25 oseb.

Zavod je vrsto let po drugi svetovni vojni deloval na klasičen in zastarel način. Kljub velikemu številu obsojenk, ki so v tistih časih prestajale zaporno kazen, v njem ni bil organiziran diferenciran sistem izvrševanja zaporne kazni. Šlo je za maksimalno zaprt zavod. Kljub nekaterim sistemskim spremembam na področju izvrševanja kazenskih sankcij, kot je bil leta 1968 prenos pristojnosti izvrševanja kazenskih sankcij z organov za notranje zadeve na organe, pristojne za pravosodje, oziroma leta 1973 prenos pristojnosti izvrševanja kazenskih sankcij s federacije na republike in avtonomni pokrajini, se v zavodu na Igu niso zgodile bistvene spremembe na področju reorganizacije izvrševanja kazenskih sankcij v smeri humanizacije, sproščanja režima prestajanja zapora in širjenja spoštovanja pravic obsojenk in spoštovanja njihovega človeškega dostojanstva. Zavod za prestajanje kazni zapora Ig je vse do obdobja, ko je na čelo tega zavoda prišla Dunja Košir (prva ženska v Sloveniji, ki je prišla na tak položaj), deloval kot klasičen zaprt zavod, ki se ni razlikoval od moškega, pa čeprav je šlo za ženski zavod.

Nekdanja upravnica KPD Ig pri Ljubljani piše:

> Prišlo je leto 1975. Republiški sekretariat za pravosodje in upravo me je imenoval za upravnico KPD Ig. Vse lepo in prav, a delavci so bili z majhnimi spremembami isti kot v letu 1963, torej tisti, ki so me takrat porinili na ono stran ključavnice. Vendar, bila je razlika, bila sem v drugi vlogi (kar je povzročilo še več prikrite agresije). Nenadoma sem se zavedela, da lahko z veliko mero previdnosti in potrpežljivosti začnem realizirati tisto, za kar sem mislila, da je prava vsebine prevzgojnega dela v penalni instituciji» (*Penološki bilten*, Glasilo Slovenskega penološkega društva, letnik 7, št. 1, Ljubljana 1989, str. 89)

Po začetnem spreminjanju razmer v tedanjem KPD Ig, ki je bil znan po trdoti in porušenih medsebojnih odnosih, se je novemu vodstvu posrečilo premostiti stroge hierarhične odnose med osebjem zavoda in obsojenkami, česar dotlej ni poskušal noben slovenski kazenski zavod. Uveljavljanje svobodnejšega režima in pristnejših medčloveških odnosov tudi z obsojenkami je začelo počasi spreminjati podobo tega zavoda. Situacija v zavodu se je izboljšala celo med obsojenkami. Disciplina kljub sproščenosti ni popuščala. Nekateri delavci zavoda so v sproščanju režima videli anarhijo in se zgražali, češ, vse se bo zrušilo. Tako vzdušje so nekateri delavci prenašali tudi na obsojenke, ki so morale prenesti marsikatero neprijetno doživetje.

Kljub nasprotovanju določenih delavcev, ki so le s težavo dojemali uvajanje prevzgojnega dela, ki ga do zamenjave vodstva v KPD Ig ni bilo, je zavod kmalu napravil še korak naprej. Prvi med slovenskimi kazenskimi zavodi je vpeljal skupinsko delo. Delo s skupino, ki ima sedaj v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig že tradicijo, se je izkazalo kot koristen model tretmana v kazenski instituciji, saj so se z njim sproščale napetosti med obsojenkami in delavci zavoda.

Očitno je torej, da je po letu 1975 KPD Ig poskušal slediti modernim, naprednim znanstvenim izsledkom na področju penologije. Po pisnih virih se je zavzemal tudi za humanizacijo izvrševanja zaporne kazni, spoštovanje človeka kot subjekta in uveljevljanje pravic obsojenk.

Tedanjo dolgoletno upravnico KPD Ig Dunjo Košir, ki je slovela kot uspešna reformatorka starega okorelega režima izvrševanja zaporne kazni v ženskem zavodu, je nasledila Irena Križnik, ki ima podobne strokovne in druge reference kot njena predhodnica.

NOTRANJA ORGANIZACIJA ZAVODA ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

Zavod za prestajanje kazni zapora ima v skladu z veljavnimi predpisi za izvrševanje svojih nalog ustrezno število

strokovnih in drugih delavcev, ki so organizirani v posameznih notranjih organizacijskih enotah. Gre za službo za vzgojo, prevzgojo in pokazensko pomoč obsojenkam, gospodarsko enoto, v okviru katere poteka proizvodno delo, ki ga obsojenke opravljajo pod strokovnim vodstvom delavcev te enote. Tretja organizacijska enota je enota paznikov oziroma paznic, ki skrbi za zavarovanje in varnost zavoda in za red in disciplino. Splošni sektor, kamor sodijo računovodske, administrativne in tehnične zadeve, sestavljajo delavci z ustreznimi sposobnostmi in znanjem.

Trenutno je v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig zaposlenih 26 delavk in delavcev. Ob obeh vodilnih delavcih so v sektorju za prevzgojo in pokazensko pomoč 3 delavci, enako v gospodarski enoti, v enoti paznikov in paznic je 14 delavcev, administrativne in druge tehnične posle pa opravlja 7 delavcev.

Zavod za prestajanje kazni zapora Ig ima poleg oddelka za polnoletne obsojenke in mladoletnice, obsojene na mladoletniški zapor, oziroma mlajše polnoletnice, še oddelek za osebe, kaznovane z zaporom po postopku o prekršku, in oddelek za pripornice.

Zakonodaja zahteva, da se v ženskem zavodu omogoči pogoje za rojstvo in nego otrok. Zato ima zavod organiziran porodniški oddelek, ki je v neposredni bližini zavoda in ima status odprtega oddelka, v katerem ni stalnega nadzorstva. V tem oddeleku bivajo obsojenke nosečnice nekaj časa pred porodom, porodnice in matere z otrokom. Prostorsko je prilagojen tako, da imajo obsojenke nosečnice, porodnice in matere z otrokom dobre pogoje za osebno higieno in nego, pa tudi za nego novorojenčkov in otrok. Podatki kažejo, da porodniški oddelek skoraj nikoli ni prazen, saj v njem skoraj vedno prebiva vsaj ena nosečnica, porodnica ali mati z otrokom. Udobno urejeni prostori porodniškega oddelka sicer dajejo občutek, da zavod v materialnem pogledu posveča veliko pozornost obsojenkam nosečnicam, porodnicam in materam z otrokom, vprašanje pa je, ali tako udobje na drugi strani ne odvrača tako obsojenk kakor tudi delavcev zavoda od tega, da bi obsojenke v večjem številu rojevale otroke zunaj kazenske institucije, kakor predpisujejo mednarodni pravni akti. Na negativne posledice bivanja otrok v kazenski instituciji opozarja Frances Heidensohn (1990), ki ob tem navaja dva razloga:

1. Zapor je najmanj primeren prostor za vzgojo otrok, ker gre za izolacijo od realnega sveta – otroci ne vidijo ne moških ne prometa in se ne družijo z drugimi.

2. Matere želijo imeti otroke pri sebi in vsi se strinjajo, da bi jih morale imeti, vendar obstaja dilema, ali je to dobro za otroka. Nosečnice, porodnice in matere, ki morajo roditi v zaporu in v njem negovati otroka ter ga vzgajati v neobičajnih razmerah, so očitno diskriminirane v primerjavi z drugimi ženskami.

TRETMANSKE AKTIVNOSTI ZAVODA ZA PRESTAJANJE KAZNI ZAPORA IG

Ob statusnem primerjanju obsojenk z moško obsojeniško populacijo se je zdelo potrebno opraviti tudi primerjavo v pogledu organiziranosti tretmana in prevzgojnih oblik dela, še zlasti zato, ker je zavod na Igu po letu 1975 začel vpeljevati nove oblike socialne rehabilitacije z upoštevanjem obsojenk kot enakopravnih subjektov v procesu resocializacije. Naloge strokovnega tima izvajajo strokovni delavci na nekoliko specifičen način. Prvi kontakti se začnejo z izvajanjem triaže in diagnostike na sprejemnem oddelku, ki sicer ni organiziran po klasičnih kriterjih kot v drugih zavodih v Sloveniji. Posebno pozornost posvečajo razbremenjevanju obsojenk in odstranjevanju negotovosti in strahu. Na podlagi poglobljenega individualnega razgovora se pri obsojenkah po trditvah strokovnega tima odkrivajo pozitivne in negativne lastnosti. V tem kontekstu poskuša strokovni tim ugotoviti obsojenkino podobo o sebi ter kako obsojenka doživlja izrek kazni. V zavodu trdijo, da je pomembno ugotoviti obsojenkine lastnosti, interese in sposobnosti, na katerih je mogoče graditi individualni

prevzgojni program. To poudarja tudi Darja Zaviršek (1994), ki pravi, da je za socialne delavke in delavce pomembno najprej slišati, o čem in kako govorijo posameznice o sebi. Videti vsakdanjo realnost teh žensk je pogoj, da se realneje in konstruktivneje razmišlja o temah, ki občasno privrejo na površje pri ženskah, ki imajo v življenju malo alternativ. V tem smislu zatrjujejo, da je pomembno spoznati, koliko je obsojenka motivirana za sodelovanje v prevzgojnem procesu in kakšni sta njena splošna razgledanost in dejanska izobrazba.

Po izdelavi individualnega prevzgojnega programa, ki vsebuje razporeditev obsojenke v skupino, bivalni prostor, na delo ter v tretmansko skupino, strokovni tim sklene sprejemno fazo, od katere je odvisno, kako bo potekal nadaljni proces prevzgoje in resocializacije. Od diagnostike se namreč pričakuje, da pokaže, kje so vzroki kriminalne dejavnosti ter s kakšnimi metodami in sredstvi jih je treba odstranjevati.

Z oblikovanjem terapevtskih skupin so v zavodu vpeljali skupinske oblike dela. Skupine so oblikovane po načelu heterogenosti, saj so v vsaki skupini obsojenke različnih starosti, iz različnih kulturnih okolij, obsojene za različna kaznivа dejanja in podobno. Skupinsko delo je usmerjeno v razumevanje lastnih problemov in slabosti in v pomoč posameznim obsojenkam. Skupinsko delo naj bi pomagalo razvijati občutek varnosti, kar je pogoj za dobro počutje in sproščanje na skupinskih sestankih.

Čeprav vsebina pogovorov v skupini obsojenk formalno ni nikjer opredeljena, kar pomeni, da je mogoče razpravljati o vseh mogočih zadevah in problemih, se v praksi na skupini obravnavajo teme, ki se nanašajo na vedenje posameznih obsojenk, njihove ugodnosti, problematika v zvezi z življenjem in delom v zavodu in problematika vključevanja obsojenk v življenje in delo po prestani kazni. Praksa kaže, da se lahko v okviru skupine razrešujejo medsebojni konflikti obsojenk. Poleg majhnih skupin so v zavodu še terapevtska-domska skupnost, kjer gre za občasne skupne sestanke vseh malih skupin ali obsojenk in penalnega osebja. Glavni cilj terapevtskih skupin je, da se s pomočjo te metode dela premosti prepad v medsebojni komunikaciji med obsojenkami in osebjem zavoda in omogoči reševanje medsebojnih konfliktov, ki se porajajo na malih skupinah.

Skupinsko delo po trditvah zavoda razvija medsebojno komunikacijo, zmanjšuje razkol med avtoriteto in osebjem in hkrati izboljšuje klimo in splošno emocionalno stanje v zavodu. S tem naj bi se spremenila ali izboljšala že oblikovana osebnost. Če prisluhnemo obsojenkam, lahko dvomimo o resničnih uspehih prevzgoje obsojenk, ki jih zagovarja zavod z novimi metodami skupinskega dela. Nekdanja obsojenka tega zavoda Slava Rakova (1971: 221) v svojem dnevniku razmišlja o dejstvu, da je bilo nekoč veliko manj ljudi v zaporih, manj pa se jih je tudi vračalo. Sprašuje se, kakšna je danes kazen, če se več kot dve tretjini obsojencev vrača v zapore.

Zavod za prestajanje kazni zapora Ig kljub vsemu vztraja, da sta skupinsko delo in obravnava obvezni dejavnosti, za ostale oblike prevzgojnega dela pa se odločajo obsojenke same na podlagi svojih interesov. Dejavnosti, ki jih ta in tudi drugi kazenski zavodi izvajajo skozi skupinsko delo, so ozke in praviloma naravnane h krepitvi samodiscipline v kazenski instituciji. Zastavlja se vprašanje, ali tako skupinsko delo v resnici dosega zaželen namen. Lea Š. Bohinc (1994: 322) v članku Socialno kulturno delo pravi: «Sklep srečanja je tudi prehod iz ustvarjalno zgoščenega v bolj vsakdanje življenje, pri tem pa je važno, da nihče ne odhaja z odprtimi, žgočimi problemi.» Zavod za prestajanje kazni zapora Ig se zaveda, da so možnosti za uspehe na področju prevzgoje v kazenskem zavodu majhne, zato zastopa naslednjo tezo: če že ni mogoče obsojenke prevzgojiti, je treba za vsako ceno preprečiti, da zavoda ne zapusti slabša, kot je vanj prišla. To pa je mogoče po mnenju tega zavoda doseči z dobro organiziranim ter strokovno izpeljanim skupinskim delom z obsojenkami.

Iz koncepta prevzgojnega dela zavoda, v katerem je poudarjena prednost skupinske terapije z bolj ali manj enakopravnim položajem obsojenk pri komuniciranju z delavci zavoda, torej izstopa težnja po horizontalnem urejanju odnosov s čim manj represivnimi ukrepi. Kljub temu ostajajo obsojenke še vedno objekt skupinske obravnave, kot ugotavljata Tanja Lamovec in Vito Flaker (1993: 42), ko pravita: «Vsi uporabniki totalne institucije imajo skupno značilnost, da so objekt za druge. Subjektivni pol, ki spoznava in deluje, pa je potisnjen v ozadje.» Ta teza se je še kako potrdila v pričujoči raziskavi, saj obsojenke, ki smo jih pritegnili v obravnavo, bistveno drugače doživljajo kazensko institucijo in osebje, ki dela in komunicira z njimi.

POČUTJE OBSOJENK V ZAVODU ZA PRESTAJANJE KAZNI IG IN DOŽIVLJANJE KAZENSKE INSTITUCIJE

V Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig sem zbirala podatke z vnaprej pripravljenim anonimnim vprašalnikom in nestrukturiranim intervjujem. V zavodu je bilo ob zbiranju podatkov registriranih 33 obsojenk, v intervjuje pa jih je bilo vključenih 23. Razlog, da ni bilo mogoče zajeti vseh obsojenk, je, da jih je bilo nekaj odsotnih zaradi pobega, prostega izhoda, nekatere pa zaradi skorajšnega odpusta, starosti ali bolezni niso hotele sodelovati. Intervju je potekal v zavodskem vzdušju. Prvi vtis je bil, da obsojenke niso bile sproščene, na eni strani zaradi statusa, kakršnega kot obsojenke imajo, na drugi strani pa zaradi delovnih obveznosti čiščenja, ki jih je čakalo pred intervjujem in po njem. Tiste, ki so prostovoljno privolile v intervju, so bile sicer zainteresirane, vendar so s strahom odgovarjale na vprašanja. Pomirile so se takrat, ko sem jih prepričala, da jim zbrani podatki ne bodo škodovali. Kljub občutku, da se mi jim je posrečilo približati, v skupini niso bile preveč zgovorne. Pripravljene so se bile pogovarjati na samem, celo na hodniku, in ugotovila sem, da so take individualne stike prav želele navezati. Do podobne ugotovitve je prišla tudi Darja Zaviršek (1994: 47) pri raziskavi v psihiatričnem oddelku bolnice Polje. Zanimivo je, da je bila vsebina pogovora domala pri vseh obsojenkah usmerjena na njihove življenske zgodbe zunaj zavoda, bolj redkobesedne pa so bile pri vprašanjih o počutju in razmerah v zavodu.

Iz razgovorov je bilo zaznati, da o razmerah v zavodu, zlasti o slabih izkušnjah, niso hotele govoriti zaradi strahu pred morebitnimi posledicami. Očitno je šlo za bojazen, da utegnejo izgubiti ugodnosti, npr. proste izhode. Zdi se, da se zavedajo, da so te ugodnosti močno odvisno od tega, v kakšni luči jih vidi zavod. Ni torej naključje, da so mi nekatere zaupale svoj občutek, da morajo «biti všeč» določenim delavcem zavoda, če hočejo v zaporu bolje preživeti. Gre torej za posebno obnašanje in ravnanje, ki ga od obsojenk zahteva zavodsko osebje. Vse obsojenke so pogumneje izražale nezadovoljstvo, da so preobremenjene s hišnim delom, zlasti z delovnimi obveznostmi v proizvodnji. Poudarjale so, da so norme previsoke, zato jih kljub temu, da rade delajo, ne morejo dosegati. Kritizirale so dejstvo, da je zaradi skupnih in velikih bivalnih prostorov, v katerih so skupne spalnice, onemogočena intimnost, saj skupne prostore uporablja včasih tudi večja skupina obsojenk. Neugodno se počutijo zavoljo tega, ker nimajo pogojev za zasebnost. Obsojenke si morajo deliti prostore za osebno nego in higieno in preživljanje prostega časa tudi tedaj, ko so v stiski in bi želele biti čisto same.

Če počutje žensk v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig primerjamo s počutjem žensk v Zavodu za prestajanje kazni zapora Koper (v tem zavodu delam kot socialna delavka), kjer včasih prestaja kazen zapora ali pripor manjše število žensk, je opazna velika razlika v pogledu počutja teh zaprtih žensk z obsojenkami na Igu. Čeprav je režim za ženske v koprskem zavodu v primerjavi z zavodom na Igu strožji, saj jih na vsakem koraku spremljajo paznice, je njihovo počutje boljše. Morda je tako, ker je ženskam v zavodu Koper zagotovljena večja intimnost,

saj v glavnem bivajo v samskih sobah. V te prostore dobivajo tudi obroke hrane, delo pa opravljajo v delovni sobi, ki je v neposredni bližini bivalnih prostorov.

Pričujoča raziskava tudi kaže, da so ženske v primerjavi z moškimi v kazenskih zavodih neprimerno bolj izpostavljene spolnemu nadlegovanju. Po drugi strani pa so glede spolnega življenja v bistveno slabšem položaju kakor obsojenci. V manjšem slovenskem zaporu (podobno pa se verjetno dogaja tudi v zaporih po svetu) sta pred kratkim dva moška uslužbenca v nočnem času nekaj večerov zapored hodila v sobo dveh pripornic, s katerima sta, sicer z njuno «privolitvijo», spolno občevala. Ena od njiju je pri tem zanosila in rodila otroka. Omenjena uslužbenca sta bila sicer disciplinsko obravnavana, vendar sta ostala v delovnem razmerju. Leta 1994 pa je na drugem koncu Slovenije v manjšem zaporu eden od uniformiranih uslužbencev zapora poskusil posiliti pripornico, a se mu ni posrečilo. Ta uslužbenec je pozneje sam odpovedal delovno razmerje, ker je bil v kazenskem postopku. Spričo dejstva, da so občasno v vseh zaporih in njihovih oddelkih v Sloveniji v priporu ali na prestajanju zaporne kazni tudi ženske, je mogoče zanesljivo sklepati, da je podobnih nadlegovanj in spolnega izrabljanja še več, kar pa seveda ostane v večini primerov prikrito. Kazenski zavod, v katerem so ženske, je podobno kot psihiatrična ustanova priložnost za spolno izrabljanje nemočnih in podrejenih žensk. Darja Zaviršek (1994) je zapisala, da je oseba, ki je kaznovana, lahko kaznovana še enkrat, in sicer kot objekt spolnega izrabljanja. Storilec v opravičilo za svoje dejanje pogosto uporabi «nemoralnost»« obsojenk. V odnosu do njih ne veljajo prepovedi in pravila, ki veljajo zunaj ustanove. Med slabo socialno in psihološko izobraženim osebjem obstaja včasih stališče, da tak človek tako ali tako ničesar ne občuti.

Če analiziramo pogoje za normalno spolno življenje obsojenk v zaporu v primerjavi z obsojenci, ugotovimo, da so obsojenke v neenakem položaju. Čeprav je res, da je število obsojenk, ki nimajo ugodnosti izhoda iz zavoda, v primerjavi z obsojenci neprimerno manjše, kar pomeni, da je pretežnemu delu obsojenk le zagotovljeno spolno življenje, po drugi strani obsojenkam celo v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig niso zagotovljeni prosti obiski moža ali partnerja v garsonjeri čez noč kot obsojencem v Zavodu za prestajanje kazni zapora Dob pri Mirni. Zavod na Igu ima za ta namen sicer v bližini zavoda hišico, vendar v zimskem času ni primerna za bivanje, ker ni ogrevana in v njej ni tople vode. Zavod Dob pri Mirni pa ima za ta namen celo več garsonjer, ki so ustrezno opremljene in primerne za bivanje tudi za daljšo dobo. Še slabše možnosti za zadovoljevanje spolnih potreb imajo ženske v zaporih in oddelkih zaporov drugod po Sloveniji. To je najbrž povezano s prepričanjem, da je moška spolnost aktivnejša od ženske ter da moški potrebuje spolnost, medtem ko dobi ženska, ki zahteva enake pogoje za spolno življenje, kot jih imajo moški, prizvok moralne vprašljivosti.

Morda je prav zato, ker dvojna morala tudi danes obsoja promiskuiteto žensk, hkrati pa dovoljuje promiskuiteto moških, to prisotno tudi v zaporih. Obsojenci namreč mnogo pogosteje kot obsojenke navezujejo stike z osebami drugega spola zunaj zavoda. Po eni strani jih navezujejo zaradi ohranjanja spolnih odnosov, saj jih te ženske po določenem času tudi obiskujejo v garsonjeri, na drugi strani pa tako dokažejo zavodskemu osebju, da so navezali tesnejše stike z žensko, s katero bodo na prostosti morda sklenili zakonsko zvezo. S tem želijo doseči ugodnejši status, kar zadeva omejitev svobode gibanja. Ženske praviloma tega ne počnejo, celo v osrednjem Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig ne, verjetno tudi zavoljo tega, ker je promiskuiteta žensk, kot že rečeno, moralni prekršek.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Razlike v statusu in položaju med ženskami in moškimi so v kazenskem postopku, odrejanju in izvrševanju pripora, še zlasti pa med prestajanjem zaporne

kazni v korist slednjih. Na diskriminacijo žensk v zaporu opozarja že samo dejstvo, da v preteklosti ženskam ni bila posvečena vidna pozornost v znanstvenih raziskavah, ki se nanašajo na te probleme.

Kazenska zakonodaja, zlasti predpisi s področja izvrševanja kazenskih sankcij, so prilagojeni moški obsojeniški populaciji, medtem ko so posebnosti, ki zadevajo ženske, v predpisih zelo skope in neprilagojene potrebam in statusu zapornic. Ženska obsojeniška populacija je v primerjavi z moško v kazenskih zavodih v veliki manjšini, zaradi česar ji zakonodaja in praksa ne posvečata specifične pozornosti. Uporabljajo se isti priporni razlogi, kar ženske potiska v manj ugoden položaj, čeprav je njihova kriminalna ogroženost v primerjavi z moškimi veliko manjša. Obsojenka-mati v zaporu veliko težje uresničuje roditeljske pravice kot obsojenec-oče.

Organizacija prestajanja zaporne kazni v Sloveniji spravlja ženske obsojenke v slabši položaj, ker morajo zaporno kazen prestajati v enem samem, za večino oddaljenem zavodu, v katerem ni priložnosti za ustrezno klasifikacijo glede na vrsto storjenega kaznivega dejanja in povratništvo. Spričo koncentracije ženske populacije v enem zavodu so v slabšem položaju kakor moški tudi glede priložnosti za ohranjanje stikov z domačim okoljem in družinskimi člani.

Obsojenke so, če jih primerjamo z obsojenci, prikrajšane za ugodnost dela zunaj kazenskega zavoda in za možnost, da bi izbirale delo. Opravljati morajo manj cenjena in slabše plačana dela. Pogosto so izpostavljene spolnemu nadlegovanju in možnosti za posilstvo so v primerjavi z obsojenci veliko večje. V slabšem položaju kakor moški pa so tudi pri zadovoljevanju svojih spolnih potreb med prestajanjem kazni zapora.

Obsojenke so prikrajšane pri dodeljevanju pogojnega odpusta. Še zlasti to velja za povratnice v primerjavi s povratniki. Krajša je tudi doba prestane zaporne kazni, ki je niso preživele v zaporu, čeprav so preklici pogojnega odpusta (zaradi storitve kaznivega dejanja med pogojnim odpustom) redkejši kot pri moških.

Spoštovanje reda in discipline v zavodu in zunaj njega, ki je pri obsojenkah na višji ravni kakor pri obsojencih, se pri ugodnostih za obsojenke ne upošteva dovolj in so v primerjavi z obsojenci neredko prikrajšane. Nad obsojenkami se torej izvaja večje institucionalno nasilje kakor nad moškimi. Intenzivna obravnava obsojenk in spoznavanje njihove preteklosti, zlasti v osrednjem kazenskem zavodu za ženske, kažeta, da se v njihovo osebnost posega bolj kakor pri obsojencih. Vprašanje je, ali tematika, ki se obravnava v skupinskih pogovorih, zares ustreza specifičnim problemom in potrebam žensk.

Literatura

F. BRINC (1979), Nekatere značilnosti izvrševanja kazni odvzema prostosti v Franciji in Jugoslaviji. Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani. Raziskava št. 51, Ljubljana.

F. HEIDENSOHN (1990), *Women and Crime*. The Open University/Macmillan.

V. JALUŠIČ (1992), *Dokler se ne vmešajo ženske...: Ženske, revolucija in ostalo*. Ljubljana: Krt.

Kazenski zakon Republike Slovenije (1995), Uradni list RS, št. 63/1194.

T. LAMOVEC, V. FLAKER (1993), Ali v Sloveniji potrebujemo zagovorništvo? *Socialno delo 32*, 3-4.

Libro bianco Direzione generale per gli istituti di prevenzione della pena (1987). Rim.

Minimalna pravila o ravnanju z zaporniki (1991). Izvrševanje kazenskih sankcij in pripora. Zbirka dokumentov OZN in Sveta Evrope. *Penološki bilten*, posebna izdaja, 1/91.

Navodilo o razporejanju in pošiljanju obsojencev na prestajanje kazni (1995). *Uradni list RS* 3/95.

D. PETROVEC (1990), Zamenjevanje vloge – od žrtve do storilca kaznivega dejanja (Nasilje nad ženskami kot kriminogeni element). Seminar Nasilje nad ženskami – zlasti v družini (Lovran, 22.-24. 3. 1990), Inštitut za kriminologijo pri Pravni fakulteti v Ljubljani.

Poročilo o delu KPD Ig za leto 1994.

S. RAKOVA (1971) *Soba št. 184: Dnevnik zločinke*. Murska Sobota: Pomurska založba.

Rezultati raziskovanj – Pravosodje (1992). Zavod Republike Slovenije za statistiko, št. 560/1992.

Statistika Ministrstva za pravosodje za leto 1993.

Zakon o kazenskem postopku, *Uradni list RS*, 63/1994.

D. ZAVIRŠEK (1994), *Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.

Zbirka predpisov o izvrševanju kazenskih sankcij (1979). ČP Uradni list SRS.

Urša Ogrin

ŽENSKE IN ALKOHOLIZEM

UVOD

V zahodnem svetu je alkoholizem velik problem. Komaj 12% svetovnega prebivalstva, ki ga sestavljajo Evropejci, popijejo 50% vsega alkohola, ki ga vsako leto pridelajo na svetu. Kar pa zadeva pijansko vedenje, kažejo razlicne kulture različne vzorce. Kot pravi Dwight Heath, profesor na univerzi Banon na Rhode Islandu in vodilni strokovnjak za antropologijo alkohola, pozna alkoholne pijače večina družb, le malo pa jih ima težave z alkoholizmom ali vsaj s pogostim opijanjem, četudi sta pitje in pijanost običajna (Vines 1995).

Vzrok za to je najverjetneje v verovanjih o alkoholu. V zahodni kulturi smo vajeni gledati nase kot na živali, alkohol pa naj bi bil uničevalec zadržkov, ki nas delajo civilizirane. Ko smo pijani, lahko postanemo nasilni, promiskuitetni, blebetavi ali preplavljeni s čustvi, izgubimo torej nadzor nad seboj. To prepričanje zagovarjajo zlasti tisti, ki zatrjujejo, da vse vedenjske spremembe povzroča kemično delovanje alkohola na možgane. Če pa si ogledamo pitje v drugih kulturah, vidimo, da alkohol v telesu ne pomeni nujno, da bodo »popustile zavore«. Dejstvo je, da v številnih evropskih družbah ne povezujejo pijanosti z izgubo nadzora.

Ljudje se velikokrat počutijo ali vedejo, kot bi bili pijani, četudi so popili zelo malo. Tako sta že pred več kot 20 leti sociologa C. MacAndrow in K. Edgeston zapisala, da ima družba tako pijansko vedenje, kakršno si zasluži; kajti ljudje se naučijo, kako se morajo vesti, kadar so pijani (*ibid.*). Zato se vedenje od alkohola omamljenih ljudi močno razlikuje od ene do druge kulture, od ene zgodovinske dobe do druge.

Ljudje živijo in odraščajo v določeni kulturi, se naučijo, kar družba ve o pitju in pijanosti, ter vsrkajo mnogovrstne socialne pomene tega počutja. Ker ravnajo v skladu s tem znanjem, kot ustreza njihovemu občutku za identiteto in vrednote, postanejo živ dokaz za implicitno vedenje družbe o alkoholu.

Seveda se ljudje razlikujejo po dovzetnosti za alkohol. Stari pivci prenesejo več kot novinci, moški občutijo posledice pozneje kot ženske. Morda obstajajo tudi etnične razlike, čeprav ni zanesljivih podatkov. Zanimiva pa je univerzalna percepcija, ki je značilna za pitje. Medicinska razlaga skrči to na biokemično odvisnost, vendar gre pri tem najbrž za kaj več. Nekateri strokovnjaki menijo, da je pijanost premor, v katerem se normalne zahteve po odgovornosti začasno umaknejo. Pitje omogoča premor in imunost pred vsakdanjimi omejitvami družbenega življenja. Profesor sociologije J. Gustfield iz Kalifornije pravi, da pomeni pitje v Severni Ameriki prehod iz dela v prosti čas (*ibid.*).

Alkohol je v mnogih kulturah tudi pomembna družabna priložnost. To velja v veliki meri npr. za Rome. Antropolog Vines pravi, da je na Madžarskem alkohol središče družabnega življenja (*ibid.*). Prav delitev pijače naj bi spodbujala občutek pripadnosti v ohlapno stkani skupini romskih družin.

Skupno popivanje je za romske moške način, kako redno potrjujejo dobre

namene in privrženost romski identiteti, v precejšnjo nejevoljo madžarske države.

Antropološke raziskave so v številnih skupnostih pokazale, da skupno pitje moških utrjuje identiteto moških kot moških in ustvari občutke tovarištva in enotnosti. Zato je pitje žensk v taki kulturi toliko bolj nesprejemljivo in dvojno diskriminirano. S pitjem ženske vstopajo v moški svet in podirajo obrambe, ki so jih zgradili moški. Za ženske je po vsej podeželski in polmestni Evropi pitje alkohola na splošno omejeno na dom ali družinska praznovanja.

Celo madžarski Romi, ki veliko pijejo, pričakujejo od žensk, da ne bodo pile preveč, tiste pa, ki rade zvrnejo kozarček, si morajo zato izmišljati razna opravičila; da tako preženejo bolečine, se ogrejejo na mrzel dan ipd. Še hujše omejitve veljajo za ženske pred menopavzo. Ob tem pravijo, da se bo tista, ki se nenadzorovano in preveč odkrito predaja pijači, enako brez zadržkov spolno prepustila drugemu moškemu (*ibid.*).

Od žensk se namreč ne pričakuje, da bodo v pijači iskale transcendenco, niti da bodo kdaj izstopile iz utesnjujoče vsakdanje vloge. Ženske v tradicionalnih evropskih družbah si občutek družabništva in tovarištva ustvarijo na ženskih srečanjih. Gre za produktiven čas, drugačen od tistega, ki ga moški preživijo v pivnicah. Kadar se ženske zberejo in kaj popijejo, so hkrati zaposlene z ročnimi deli, pripravljenjem ali prodajanjem hrane, kmetijskih in drugih izdelkov (*ibid.*). Njihova identiteta je povezana z družino.

V socialni stroki praktično niso govorili o ženskah, ki pijejo alkohol, do okoli leta 1970. K različnemu obravnavanju žensk in moških je prispevalo zlasti feministično gibanje. Diagnozo alkoholizem so začeli uporabljati sredi 19. st. v pomenu bolezni, ki jo povzroča alkohol. Povezovali so jo s psihozo in drugimi psihiatričnimi diagnozami. Alkoholizem je tako postal pomembna paradigma v sklopu duševnih bolezni. Pomembna je zlasti beseda odvisnost, ki so jo začeli množično uporabljati šele v 19. st. Ideja o odvisnosti se je začela razvijati v ZDA in je bila povezana zlasti s protestantsko idejo o samoobvladovanju. Po tej teoriji naj bi imeli odvisneži bolezen volje, saj se ne morejo obvladati, izgubili naj bi kontrolo nad svojim vedenjem in obnašanjem. Odvisnost so povezovali z nečim, kar je del zla.

V 19. st. je obstajalo v ZDA močno gibanje z imenom *Temperence Movement*, ki je ustvarilo pojmovanje o alkoholu kot o močni substanci, ki lahko povzroči najrazličnejše negativne socialne posledice. V ospredju ni bil več sam alkohol kot droga, temveč posamezniki, ki so postali odvisni. Tudi v Veliki Britaniji in v drugih delih Evrope so pijance diagnosticirali kot alkoholike in odvisneže. Proti koncu 19. stoletja in na začetku 20. stoletja se je razširila ideologija zdrave družbe, ki je obsojala vsakršne odklone. Poudarjali so duševno higieno in odstranitev vseh, ki se niso obnašali v skladu s pravili, ki jih je zahtevala ekonomska učinkovitost. Alkoholizem je bil skupaj z nekaterimi boleznimi (npr. tuberkulozo) obravnavan kot sinonim za rasne degeneracije in narodne odklone. Vse te bolezni so strokovnjaki pripisovali zlasti nižjim razredom in revnejšim ljudem. Na splošno bi lahko rekli, da je postalo pitje problem, ko je začelo uživati alkohol vedno več ljudi iz delavskega razreda. Ko pa je tudi srednji razred začel pogosteje uživati alkohol, je postalo pitje nemoralno. Tako je postal alkoholizem kulturno in zgodovinsko specifičen moralni problem.

KULTURNA RAZNOVRSTNOST IN ZGODOVINSKI PREGLED ALKOHOLIZMA PRI ŽENSKAH

Razumevanje alkohola se je spremenilo, ko so ga začeli gledati v kontekstu kulture. K temu so pripomogli zlasti antropologi. Eno najboljših antropoloških ugotovitev o alkoholu je v 60. letih zapisal Mandebann (1994: 10):

> Ko človek dvigne čašo, niso pomembne le njena vsebina, količina ali okoliščine, ki so ga navedle, da je dvignil čašo, temveč zlasti to, ali ga bo vsebina razvedrila ali omamila, ali bo povzročila naklonje-

nost ali agresijo, ali ga bo pomirila ali povzročila vznesenost. Te in še druge kulturne oznake se dotaknejo človeka, še preden pride čaša do ustnic.

Antropologija dokazuje, da ni ničesar, kar ne bi bilo povezano s kulturo. Tako tudi o alkoholizmu ne moremo govoriti, če ga ne obravnavamo v konteksu kulture, kjer ga raziskujemo. Tudi stanje opitosti je v različnih kulturah različno definirano. Kar v eni kulturi že velja za opitost, lahko v drugi velja za nekaj vsakdanjega. Enako velja tudi za pivsko vedenje. Ponekod bo določeno vedenje obravnavano kot posledica alkohola in bo opredeljeno kot nemoralno, v drugi kulturi pa bo to vedenje povsem v skladu s pravili družbe. Pivsko vedenje je torej naučeno vedenje. Veliko ljudi povezuje alkohol in agresivno vedenje. Vendar pa ta povezava velja le v kulturah, kjer je agresivno vedenje izraz moškosti, ne pa v kulturah, kjer ni.

Poglejmo nekaj kulturnih vzorcev pri uživanju alkoholizma po svetu. Ženske v zahodni Franciji do druge 2. svetovne vojne niso smele zahajati v gostilne. O ženskem pitju se sploh ni govorilo. Ženske so morale skrbeti za dom in za to, da njihovi možje niso preveč pili. Bile so odgovorne za pitje svojih mož. Če je mož pil in razgrajal po gostilni, je bila zato v glavnem kriva njegova žena, ker ni poskrbela, da bi pil zmerno. Šele po 2. svetovni vojni, še bolj pa po letu 1960, so začele tudi ženske zahajati v »boljše lokale«. V navadne vaške gostilne se ženskam ni spodobilo zahajati. Ti lokali so bili klubi, v katerih so se zadrževali zlasti mladi ljudje. Pile so lahko le lahko pivo in eksotične koktaile ter kadile uvožene cigarete. Vaške gostilne pa so ostale še naprej rezervirane le za moške. V njih so moški razpravljali o svojih težavah. Bile so središče njihovega družabnega življenja.

Škotska je znana po pitju whiskyja, ki je tudi njihova narodna pijača. Moški je pravi moški, če pije. Pitje sodi k videzu moža in potrjuje njegovo možatost. Pijana ženska je nekaj povsem nesprejemljivega, nespodobna in podla. V raziskavi je 90% respondentov navedlo, da je pijana ženska veliko hujša zadeva kot pijan moški (McDonald 1994). Ženske, ki pijejo, to počnejo navadno doma ali na skritih krajih, saj je pitje zanje sramota. Moški zaradi pitja velikokrat izgubijo službo ali vozniško dovoljenje, kar ogrozi že tako slabo ekonomsko stanje, ki je značilno za to področje. Moški alkoholizem je tudi eden glavnih razlogov za ločitev. Moški in ženske sedijo v gostilnah navadno ločeno. Na eni strani moški, na drugi ženske, vmes pa so mladi pari. Moški in ženske se razlikujejo tudi po vrsti pijače, moški pijejo whisky, ženske pa sherry in druge »ženske pijače«.

Na Japonskem je navada, da gredo moški v mestu po koncu službe v lokal. Kdor se ne udeležuje teh družabnih srečanj, povezanih s pitjem alkohola (saki), ne pripada sodelavcem. To je ustaljena obveznost. V lokalih prihaja do sklepanja poslov in navezovanja trajnejših poslovnih sodelovanj. Tisti, ki ne pijejo in se ne udeležujejo družabnih srečanj, veljajo za stigmatizirane. Pitje sodi k pozitivnemu socialnemu statusu. V lokalih se moški sprostijo od vsakodnevnega stresa, ki ga doživljajo pri delu. Žensk v takih lokalih navadno ni, razen natakaric in gejš, ki dodatno razbremenijo moške. Gejše morajo skrbeti za dobro počutje gostov. Ob tem velikokrat tudi pijejo, kar je razlog za njihov alkoholizem. Na deželi pa je med moškimi in ženskami velika ločnica. Poleg nekaterih skupnih slovesnosti, kot je poroka, obstajajo posebne ženske skupine, sestavljene iz mladih poročenih žensk, ki se občasno dobijo in gredo v lokal. Na deželi je znano »kuhinjsko pitje« — gre za ženske, ki pijejo same doma, lahko tudi več žensk skupaj. Pitje je na Japonskem sprejemljivo in o njem ne govorijo kot o problemu. V večini primerov tudi zdravniki ne uporabljajo diagnoze alkoholik. Človeka, ki je odvisen od alkohola, največkrat opredelijo kot psihotika in ga pošljejo v psihiatrično bolnico, kjer ga zdravijo s psihofarmaki. Alkoholizem je na Japonskem bolj moralna kot medicinska obsodba. To še zlasti velja za ženske, v glavnem gospodinje, ki se vdajajo omenjenemu »kuhinjskemu pitju«. Med njimi

so pogosti samomori: leta 1985, na primer, je bil razlog za samomor v 27,6% primerih alkoholizem.

V publikaciji, ki jo je leta 1990 izdala Svetovna zdravstvena organizacija, je poudarjeno, da sestavljajo ženske močno rizično skupino, kar zadeva alkoholizem. Zadnja mednarodna poročila pa so zavrnila teorijo, po kateri bi bile ženske tako zelo rizična skupina glede alkohola in sklenila, da se porast alkohola pri ženskah v zadnjih 20. letih ni veliko spremenil. To so dokazale tudi raziskave v različnih državah (Thom 1994: 33).

Konec 19. in v začetku 20. stoletja je bilo zelo razširjeno gibanje za evgeniko; razlog je bil velika smrtnost otrok in naraščanje bolezni v delavskem razredu, vse to pa bi lahko ogrozilo gospodarstvo. Zato so se pri iskanju krivca osredotočili zlasti na ženske, ki naj bi povzročale degeneracijo rase. Glavni cilj reforme je bil opredelitev, da je žensko pitje povezano z nemoralnim obnašanjem (prostitucijo) in da gre za način življenja delavskega razreda. Pri tem so sodelovali zdravniki, razne zdravstvene organizacije, dobrodelne ustanove in organizacije, ki so jih vodile ugledne dame. Poudarjali so, da mora biti ženska dobra gospodinja in mati, zato so zanje organizirali razne tečaje o vzgoji otrok, higieni, gospodinjstvu, čistem mleku itn.

Na začetku 20. stoletja so bila napisana številna poročila o zanesljivih dokazih, da se med ženskami širi alkoholizem. Veliko strokovnjakov je menilo, da ženske sodijo v bolj rizično skupino kot moški, kar zadeva alkoholizem, zaradi dveh razlogov: ker so bolj občutljive in hitreje zapadejo v razna živčna duševna stanja in ker jim v dnevih, ko so bolj živčne, pomaga prav alkohol.

To pa je spet eden od kazalcev dvojne morale. Ženske naj bi bile že po naravi občutljivejše, ne vodi jih razum kot moške in niso sposobne samokontrole. Če veljajo za moške razum, kultura, obvladovanje, delo, veljajo za ženske narava, čustva, neobvladanje, družina.

Pretirano poudarjanje porasta alkoholizma pri ženskah je bilo ob koncu 19. in začetku 20. st. zlasti posledica političnih in ekonomskih vplivov. Ti so prispevali tudi k oblikovanju ideologije materinstva, pri čemer so povsem zanemarili vplive okolja in socialnih dejavnikov, maksimalizirali pa so idejo o nemoralnem ženskem obnašanjem, ki ustvarja socialne probleme.

V poznih 50. letih tega stoletja so se spet v splošnem bolj osredotočili na moške in zlasti na skupino moških, ki veljajo za alkoholike. Ženske so pri tem spet stopile v ozadje, tako pri raziskavah kakor kot uporabnice raznih zdravstvenih uslug.

Šele sredi 70. let so znova začeli več proučevati alkoholizem pri ženskah. K temu je prispeval feminizem. Novi feminizem se je začel sredi 60. let zelo zanimati za žensko zdravje in je kritiziral ortodoksni medicinski način obravnavanja žensk. Poudarjali so pravico svobodnega ravnanja žensk s svojim telesom. Ženska gibanja so pregledala razne ustanove, ki so bile namenjene zdravljenju in »urejanju« alkoholičark, ter kritizirale neustrezne oblike pomoči socialnih služb, ki niso upoštevale specifičnih potreb žensk. »Ženska ni samo moški brez penisa«. Zato potrebuje tudi v primeru alkoholizma specifične službe in usluge, ki bodo upoštevale potrebe žensk (*ibid.*: 37). Feministično gibanje je pripomoglo, da so začeli na alkoholizem gledati kot na splošen zdravstveni problem, ki zadeva tako moške kot ženske.

Tako so v Londonu okoli leta 1960 ustanovili *Camberwell Council on Alkoholium*. Zavedali so se, da je zelo malo pravih informacij in znanja o alkoholizmu pri ženskah. Začeli so organizirati razne seminarje in ustanavljati skupine, ki so zbirale podatke o alkoholizmu pri ženskah, ga analizirale in o ugotovitvah obveščale širši krog ljudi. Njihovo delo je bilo zelo uspešno, dobili so tudi razna priznanja, člane skupine pa so vabili na konference. Informacije, ki so jih zbrali, so objavljali v časopisih, po radiu in tudi v obliki raznih odrskih del, da bi jih razumel čim širši krog ljudi. Leta 1960 so organizirali tudi mednarodni simpozij.

Ko so začeli več pisati in govoriti o alkoholizmu pri ženskah, so v raznih socialnih službah opazili, da za pomoč zaproša vse več žensk. V nekem zavetišču v Angliji so opazili, da je bilo okoli leta 1960 razmerje med moškimi in ženskami, ki imajo težave z alkoholom, 7:1, od leta 1976 pa je bilo razmerje ena ženska na tri moške (*ibid.*: 41). Tudi pri anonimnih alkoholikih so poročali, da se je v njihovih skupinah zelo povečalo članstvo žensk, tako da se je razmerje od dveh žensk na sedem moških premaknilo na 1:1.

Pri tem pa je vedno bolj prišla v ospredje tudi neučinkovitost in neustreznost služb, ki dajejo pomoč. Službe niso upoštevale specifičnih potreb, ki jih imajo ženske. Pri tem je pomembno feministično načelo, da je treba ženskam pomagati, da se vrednotijo tako, kot same hočejo, in ne tako, kot jih vrednoti tradicionalni pogled. Organizirali so nove službe in poseben centre za ženske, ki imajo težave z alkoholom. Ti centri so dajali ženskam razne usluge, informacije in tudi možnost nastanitve za čas zdravljenja.

Če na kratko povzamemo zgodovinski pregled, lahko rečemo, da so ob koncu 19. in na začetku 20. st. razni teoretiki poudarjali zlasti zdravje naroda v celoti. Ženske so bile odgovorne za narodno blagostanje in vzgojo zdravih otrok, njihov morebitni alkoholizem pa je bil obravnavan kot odklonilno vedenje, ki onemogoča ustvarjanje zdravega naroda. Šele v 70. letih so začeli pod vplivom feminističnega gibanja govoriti o alkoholizmu pri ženskah predvsem v povezavi z zdravjem samih žensk in njihovim počutjem, ne le v povezavi z narodovim zdravjem. Poudarjali so tudi pomen socialnih in ekonomskih okoliščin, v katerih se nahaja ženska, ki pije. Začeli so podpirati ženske pri reševanju njihovih težav in pri spremembi zanje neugodnih okoliščin in jih niso silili, da se prilagodijo. Saj je eden od načinov prilagajanja na neustrezne okoliščine tudi alkoholizem, ki olajšuje preživetje.

Pri obravnavanju alkoholizma žensk prihaja tudi do razmišljanja o ženskem položaju v družbi, o njeni vlogi. Gre za spreminjanje njenega statusa. Ženska ni le mati in gospodinja, temveč opravlja se veliko drugih nalog. Ob tem se zastavlja vprašanje o njenih pravicah in enakopravnosti z moškim na vseh ravneh življenja. Zato je povsem neustrezno opredeljevati ženske za »močno rizično skupino«, kar zadeva alkoholizem. Moški in ženske so zanj enako dovzetni.

Obravnavanje žensk kot dovzetnejših za alkoholizem je le kazalec dvojne diskriminacije, ki jo doživljajo ženske, ki pijejo. Zaradi te dvojne diskriminacije odvisnost žensk v naspotju z odvisnostjo moških velja za socialni problem. Čeprav je odvisnost žensk lahka odvisnost, saj je praviloma neopazna in nemoteča. Gre za odgovor na vsakdanje stiske z molkom.

ZNAČILNOSTI IN POSLEDICE ALKOHOLIZMA PRI ŽENSKAH

Vsakdanja realnost žensk že vsebuje odvisnost, saj posameznice zaradi socializacije ne prepoznavajo priložnosti za življenske spremembe, ali pa zares nimajo takih priložnosti (Zaviršek 1994: 181). Ženska odvisnost postane ne le vprašanje legalnosti in medicinske sprejemljivosti, temveč moralno vprašanje, ki reproducira dvojno diskriminacijo. Razlog, da je alkoholizem pri ženskah iz povsem zasebnega problema postal socialni problem, je mogoče iskati zlasti v povezavi s političnimi in socialnimi okoliščanimi in z idejami, povezanimi s spolom in ženskim položajem v družbi.

Socializacijski vzorci, ki lahko pripeljejo ženske v alkoholizem in jih je Martin Selingman opredelil s skupnim pojmom »naučena nemoč«, so naslednji:

1. Šibka samozavest onemogoča ženski, da bi iskala prostore, v katerih bi zadovoljila svoje potrebe, in jih spodbuja, da iščejo krivdo v svoji notranjosti.

2. Posameznica prepoznava sebe v odnosih z drugimi.

3. Ženska postavlja potrebe drugih ljudi pred svoje potrebe.

4. Prepoved izražanja jeze povzroča, da se ženske ne naučijo odkrito izraziti jeze; namesto tega se pogosto obrnejo

vase in razvijejo občutek nesposobnosti, ki je povezan s strahom pred odkrito izraženim konfliktom (*ibid.*: 181).

Ženske so bile včasih odrinjene iz javnega življenja. Niso smele same zahajati v gostilne, kaj šele piti in kaditi. Kljub temu, da je danes ženska v naši družbi formalno enakopravna, ljudje alkoholičarke navadno bolj obsojajo kot alkoholike. Alkohol, ki stigmatizira moškega kot odvisneža in v simbolnem smislu okuženega, stigmatizira žensko poleg tega tudi kot tisto, ki zaradi svoje spolne vloge okuži ne le sebe, temveč tudi otroke in okolico. Ženska odvisnost ni le vprašanje legitimnosti, gre za dvojno diskriminacijo prizadete.

/Mlada brezposelna ženska:/ Sicer pa, če bi bila moški, ne bi nobenega soseda motilo, da kaj popijem.

/Mlada brezposelna ženska:/ Moški in ženske rečejo, da je pijana ženska veliko bolj grozna od pijanega moškega.

Nagnjenost k popivanju in alkoholizmu je pri obeh spolih enaka. Različne teorije pa govorijo o večji fiziološki ranljivosti žensk za alkoholizem (telo ženske hitreje reagira na alkohol, toleranca pri ženskah je nižja, okvara organov pri ženskah je večja kot pri moških). V Sloveniji pride na 9 zdravljenih alkoholikov ena ženska (Razboršek, Krištof 1968: 20). To razmerje je v nekaterih državah še nižje (npr. Škotska 1:3). Leta 1989 je bil alkoholizem pri moških v 81,2% primerov vzrok za sprejem na psihiatrično kliniko v Polju. Pri ženskah je bil vzrok v 18,8% (Zaviršek 1993). Na alkohološkem oddelku Centra za mentalno zdravje v Ljubljani je bilo istega leta prvič sprejetih štirikrat več moških kakor žensk.

Zadnje raziskave kažejo porast alkoholizma tudi med ženskami. Najverjetneje je v Sloveniji 80.000 oseb, ki jih medicinska klasifikacija uvršča med ljudi, odvisne od alkohola (*ibid.*). Eden od razlogov za alkoholizem žensk je najti v dejstvu, da je formalna enakopravnost prinesla ženski dvojne obremenitve.

V gospodinjstvu mora večino dela opraviti sama, kar jo lahko spravi v stisko in si poišče pomoč v alkoholu.

/Ženska, stara 40 let:/ Tolažba mi je bila pijača.

/Mlada brezposelna ženska:/ Prijatelj je živel pri meni, hotel je, da mu kuham in perem. Sam pa je kar naprej hodil s prijatelji po gostilnah in velikokrat je prišel pijan domov. Če pa sem šla v gostilno jaz, se je jezil, da ne zgleda dobro, če hodi ženska po gostilnah.

Že Elizabeth Ettore je zapisala, da je alkoholizem odgovor žensk na psihološki stres, ki je povezan z odnosi, z občutki napetosti in s stresi iz vsakdanjega življenja. Zato ženske v raziskavah najpogosteje navajajo, da pijejo zato, da bi se sprostile in pozabile na napetosti, povezane s skrbjo za druge. Pitje jim velikokrat pomeni nekaj, kar daje občutek samostojnosti v odločitvi, občutek avtonomnosti, saj je odvisnost povsem individualno dejanje.

/Ženska, stara 40 let:/ Kozarček pijače, ki sem ga popila, mi je dajal pogum.

/Ženska, stara 46 let:/ Vsak dan, vsako uro nikoli nisem vedela, kaj bo, ko bo prišel. Hodila sem po stanovanju zaradi strahu sem tudi veliko pila, da bi lahko prenesla njegovo zajebavanje.

Razvoj alkoholizma v menopavzi je povezan z duševnimi spremembami ženske v tem obdobju. Odnos s partnerjem je lahko slab, otroci se osamosvojijo, ženske se izločijo iz prejšnjega angažiranega življenja. Zaradi tega se počutijo razočarane, osamljene in pozabljene. Uteho iščejo v alkoholu.

/Ženska, stara 40 let:/ Prepiri so bili že za vsako malenkost. Stvar se je še zaostrila, ko je udaril. Odtlej tudi spal ni več doma. Sumila sem, da ima drugo, saj ga ni bilo domov tudi po tri dni in več. Postala sva si tujca. Službe nisem več zdržala brez kozarca.

Ženske vrednotijo same sebe zlasti prek odnosov z drugimi.

Če v odnosu (družina, partner) niso uspešne, se doživljajo kot slabe, nevredne in se zatečejo k pitju alkohola.

/Ženska, stara 40 let:/ Fant, s katerim sem bila noseča, me je zapustil. Bila sem sama. Nikogar nisem imela in obup je postajal vse večji. Pogum sem iskala v tem, da sem si pri šanku natočila šilček likerja, kasneje pa dva. To mi je dajalo moč in tolažbo hkrati.

Pogosto začne žena piti ob možu alkoholiku.

/Ženska, stara 32 let, brezposelna:/ Tudi mož je pil.

/Ženska, stara 42 let:/ Včasih sem si prizadevala, da bi prenehala piti, vendar nisem bila dovolj močna in lahko me je bilo pregovoriti s strani mame in moža.

/Ženska, stara 46 let:/ Mož me je na začetku silil, da sem pila skupaj z njim.

Velikokrat se alkohlizem žensk prenaša iz generacije v generacijo.

/Ženska, stara 42 let:/ Otroštvo in mladost sem preživela pri starših, ki so se vdajali alkoholu. Piti sem začela že kot otrok. Zaradi tega sem imela probleme v šoli in sem nazadovala.

/Ženska, stara 34 let:/ Mož je bil iz družine, kjer je oče pil. Z ženo sta se velikokrat tudi prepirala. Pa tudi pretepal jo je. Mož je prevzel od njiju vzorec in stil življenja.

/Ženska, stara 32 let, brezposelna:/ Moj oče je bil alkoholik. Zaradi tega je tudi umrl. Prav tako njegovi starši in starši moje mame. Alkoholizem se v naši družini vleče že skozi generacije.

Ženske navadno pijejo žgane piječe in ponavadi same:

/Mlada ženska, brezposelna:/ Zopet sem bila povsem sama. Tolažbo mi je delala pijača. Imela sem jo vedno doma. Pila sem na skrivaj.

/Mlada ženska, brezposelna:/ Še naprej sem bila sama doma, poslušala sem glasbo in uživala ob kozarcu.

/Ženska, stara 32 let, brezposelna:/ Nikoli nisem pila po gostilnah. Če sem si že kupila kaj za pit, sem spila doma.

Zdravstvene komplikacije so pri alkoholičarkah pogostejše, zlasti psihične. Za zdravljenje se težje odločijo, ker se bojijo reakcij okolice.

/Ženska, stara 46 let:/ Nisem hotela, da bi drugi vedeli. Mislila sem, da je to stvar družine, hotela sem skriti pred drugimi.

Zakoni, v katerih je ženska alkoholičarka, prej razpadejo, ker možje niso pripravljeni toliko pomagati pri zdravljenju kot žene.

/Ženska, stara 40 let:/ Pila sem na žalost, veselje, jezo, glavobol. Vložil je prošnjo za ločitev. To me je popolnoma vrglo iz tira. Začela sem se bolj piti. Sledila je uradna ločitev, spakiral je in odšel.

Pri alkoholičarkah gre pogosto za kombinirano odvisnost, skoraj vsaka druga je odvisna tudi od tablet. Zelo značilna je popolna socialna izolacija in osamitev, kar ženske najhujše prenašajo.

/Mlada ženska, brezposelna:/ Ostala sem brez službe. Denarja ni bilo več, jaz pa sem ga potrebovala za pijačo. Socialna mi je vzela otroke. Ostala sem čisto sama. Pila sem in pila.

/Ženska, stara 42 let:/ Ostala sem brez prijateljev, sorodniki se me sramujejo, mati pa živi v domu za stare.

Posledice alkoholizma se velikokrat kažejo tudi na delovnem mestu in lahko nazadnje vplivajo tudi na izgubo službe.

/Ženska, stara 40 let:/ V službi sem začela izkoriščati vso bolniško, saj mi je postala služba odvečno breme. Ostala sem brez službe.

/Ženska, stara 42 let:/ Pila sem na skrivaj, za gospodinjstvo nisem skrbela, in po 18 letih delovne dobe sem zapustila službo.

Alkoholizem pri ženskah večkrat vpliva tudi na odvzem otroka in tako postane povsem razvrednotena. V družbi je vrednost materinstva tako poudarjena, da je odvzem otroka za žensko eden najbolj bolečih dogodkov.

/Mlada ženska, brezposelna:/ Denarja ni bilo več, jaz pa sem ga potrebovala za pijačo. Socialna mi je otroka kmalu po tem vzela.

V nasprotju z moralno etiketo, ki se pripenja »pijanki«, je alkoholizem moških manj odvisen od moralnih etiket in je tudi neodvisen od vprašanj moške promiskuitete. Ženska, ki uživa alkohol, je pogosto opredeljena kot nemoralna in »lahka«, kakor se je izrazila neka ženska v intervjuju. To pa je zopet kazalec dvojne diskriminacije.

V nasprotju z ženskami, ki pijejo, prihaja pri moških tudi do agresivnega vedenja. Moško izražanje jeze se lahko pod vplivom alkohola manifestira v obliki fizičnega in spolnega nasilja nad osebami, ki so mu najbližje:

/Mlada ženska:/ Ko je mož trezen, se kar razumeva. Ko pa kaj spije, je hudo. Takrat se včasih tudi spreva. Ko je pijan, kriči name brez pravega vzroka. Pravi, da nič ne delam, samo poležavam.

/Ženska, stara 46 let:/ Ko je bil pijan, me je udaril. Najprej me je vlekel za lase, nato pa še mahnil.

/Ženska, stara 46 let:/ Pri zdravniku sem bila večkrat, že zato, ker v službo nisem mogla iti, ker sem bila cela plava, po obrazu, po vratu, vsepovsod. Dvakrat so me peljali v bolnico, ker sem bila v nezavesti, imela sem razbito glavo.

/Ženska, stara 46 let:/ Kadar je bil pijan, me je posilil. Če ni šlo drugače, me je najprej udaril.

Večina legalnih in ilegalnih drog spremeni status ali status tistega, ki jih uporablja, v skladu s tem, ali jih uporablja moški ali ženska, in s tem, kakšne socialne definicije se v določenem času in v določeni kulturi pripenjajo na biološke razlike med spoloma. V naši kulturi je ženska odvisnost ne le vprašanje legalnosti in medicinske sprejemljivosti, temveč tudi moralno vprašanje, ki reproducira dvojno diskriminacijo prizadetih.

Literatura

M. McDonald (1994): *Gender Drink and Drugs*. Oxford: Berg.

J. Hendry (1994), Drinking and Gender in Japan. V: M. McDonald, *Gender Drink and Drugs*. Oxford: Berg (175-187).

B. Thom (1994), Women and Alchohol – The Eurgence of a Risk Group. V: M. McDonald, *Gender Drink and Drugs*. Oxford: Berg (33-49).

V. Razboršek, M. Krištof (1988), *Kaj vem o alkoholizmu in drugih zasvojenostih?* Ljubljana: Delavska enotnost.

G. Vines (1995), *Jaz sem pijan ti si pijan*. Ljubljana: Zdravje.

D. Zaviršek (1993), Ženske in duševno zdravje v feministični antropologiji. *Socialno delo 32*, 1/2.

– (1994), *Ženske in duševno zdravje*. Ljubljana: VŠSD.

Violeta Irgl

HETEROLOŠKA MISELNA METODA V SOCIALNEM DELU

OPREDELITEV HETEROLOGIJE

Heterološka miselna metoda izvira iz heterologije, tj., »znanosti o drugačnem« (JUŽNIČ 1987: 33).

Beseda heterologija je grškega izvora. Heteros pomeni drugačno, posebno, raznolično, tudi nasprotno. Heteros je na splošno predpona v sestavljankah in pomeni tuj in drugačen. Nekaj primerov:

- heterodoksen: drugače verujoč, heretičen;
- heterogen: raznoroden, raznoter, raznolik (*Leksikon CZ* 1988: 368).

Pri heterologiji gre potemtakem za vedenje o drugačnem, tujem in za prevajanje te tujosti v našo običajnost. Definicija, ki jo strnjeno podajam na podlagi sinteze Južničevih in Lévi-Straussovih ugotovitev, namreč omenja, da je heterologija »preučevanje vsega, kar zadeva emanacijo (raznolikosti in raznoterosti – op. V. I.) človeškosti, pa našemu kulturnemu, družbenemu, političnemu ali pa zato osebnemu izkustvu ni znano /.../ niti ni dostopno« (JUŽNIČ, 1987: 33).

To pa pomeni, da heterologija ni samo vedenje o tem, kar je drugačno in morda celo v vrednostnem smislu nasprotno, marveč omogoča prevajanje te nenavadnosti v svojo navadnost, z namenom, približati izrazito tujost svojemu izkustvu.

Ker je torej heterologija vedenje o drugačnem, tujem in to tujost prevaja v nam razumljivo, ni čudno, da je kot prva izmed znanosti prav antropologija odkrila v heterologiji osnovne smernice svojega delovanja.

Prav zaradi vpliva antropologije danes v preučevanje heterologije uvrščamo naslednje:

- proučevanje prvobitnih družb (da bi na podlagi tega bolje razumeli lastno družbo),
- proučevanje drugačnih sodobnih družb oziroma načinov bivanja človeka v sodobnih družbah, ki so nam tuji (druge kulture znotraj okvira lastne družbe, npr. Romi),
- preučevanje tistega, kar (obstaja znotraj naše družbe, vendar pa) našemu osebnemu izkustvu ni znano, ali pa niti ni dostopno (preučevanje drugega spola, doživljanja starosti, smrti in bolezni; vživljanje v neznano – aids, duševna in telesna prizadetost).

Heterologija je torej poskus vživljanja v tuje oziroma drugačno. Vendar pa njena naloga ni v ocenjevanju in vrednotenju te drugačnosti v smislu večvrednosti ali manjvrednosti. To pomeni, da se heterološko preučevanje ograjuje od razvrščanja oziroma hierarhiziranja razlik.

Naloga heterologije je potemtakem iskanje opornih točk, s pomočjo katerih je mogoče pojasniti drugačno človeškost. Ker pa jo opazuje brez predsodkov, na podlagi tega pomembno prispeva k oblikovanju in razvoju takega vrednostnega sistema, kjer so enakovredne vse družbe, v socialnem delu pa vsi posamezniki v vseh pogledih, v katerih jih primerjamo oziroma spoznavamo. Prav v tem pa se pomembno razkriva tudi njeno humanistično poslanstvo.

ZNAČILNOSTI IN POSEBNOSTI HETEROLOGIJE IN IZ NJE IZHAJAJOČE HETEROLOŠKE MISELNE METODE

Če smo opredelili heterologijo kot znanost o drugačnem, morda v vrednostnem smislu celo nasprotnem, pa heterološka miselna metoda to drugačnost približa. Je namreč pot k razumevanju drugačnega, s tem da nenavadnost drugačnega prevaja v našo lastno navadnost.

Konkretno prevajanjete nenavadnosti v svojo navadnost pa je zlasti in v svoji osnovi sprememba v načinu dojemanja drugačnega in razmišljanja o njem. To je lastnost, ki je univerzalna in tudi vsesplošno uporabna, kjer se srečujemo z drugačnostjo, in je miselni premik temelj vsakršnemu nadaljnemu delovanju.

Heterološka miselna metoda je torej preskok k objektivnejšemu dojemanju in razumevanju drugačnosti, zaradi česar jo opredeljujemo kot temeljno miselno metodo. Še zlasti, ker na podlagi razumevanja drugačnosti spoznavamo in bolje razumemo tudi sebe. Nekatere značilnosti heterologije in iz nje izhajajoče heterološke miselne metode sem že omenila. Velja pa še enkrat poudariti njene glavne značilnosti, ki so povzete po Južniču:

- proučuje drugačnost in prevaja to drugačnost v nam razumljivo navadnost in s tem omogoča relativizacijo drugačnega oziroma vzpostavitev objektivnejšega odnosa tako do drugačnega kot na tej osnovi tudi do lastnega,
- je temeljna metoda, saj je kot najpomembnejša miselna metoda načrtna osnova drugih metod, ki izhajajo iz nje kot tehnike,
- je univerzalna metoda, zaradi svoje temeljnosti načrtno interdisciplinarno uporabna, zato zlasti primerna in nujna v humanističnih vedah. Njena načrtnost se kaže tudi tako, da je odvisna ne le od posameznikovih nagnjenj, temveč tudi od zavestnega, sistematiziranega vživljanja v drugačno in njegovega prevajanja.

Na te značilnosti lahko navežemo tudi nekatere posebnosti, ki spremljajo heterologijo in iz nje izhajajočo heterološko miselno metodo.

1. Med najpomembnejšimi je gotovo njeno izrazito humanistično poslanstvo, ki ga je treba negovati in razvijati kot osnovno obliko pozitivnega odnosa do drugačnosti.

Humanistično poslanstvo heterološke miselne metode se kaže v tem, da spodbuja:

- razumevanje,
- sprejemanje,
- spoštovanje,
- nevrednotenje opazovane drugačnosti,

kar v svoji končni obliki pripelje do

- relativizacije lastnega in
- tolerantnosti do drugačnega nasploh.

2. Ob tem pa je treba omeniti tudi posebnosti, ki se vežejo na možnost spoznavanja drugačnega kot takega.

a) Na podlagi heterološkega preučevanja je mogoče spoznati drugačne oblike oz. načine bivanja, čeprav je ta možnost odvisna tudi od empatije. Vsak posameznik (ne glede na socializacijo) lahko opazuje posameznike iz svoje ali druge kulture brez predsodkov do drugačnosti in pride pri tem do precej objektivnih rezultatov.

b) To je nujno

- za razbijanje egocentrizma, etnocentrizma, »strokocentrizma«, rasizma, seksizma in vseh drugih izmov, ki so v osnovi netolerantni do drugačnosti,
- za spoznavanje sebe, ker je osnova zanj prav naše vedenje o drugem in drugačnem.

c) Človek je subjekt in objekt znanstveno-spoznavnega procesa, kar pomeni, da spoznavalec (subjekt) nikoli ne more povsem do konca spoznati spoznavanega (objekta), saj je spoznavani človek navadno precej različen od svojega spoznavalca, razen v primeru, ko sta spoznavalec in spoznavani ena in ista oseba. Če sta namreč spoznavalec in spoznavani različni osebi, spoznavalec nikoli ne more popolnoma prestopiti v spoznavano osebo, četudi naj bi se v spoznavnem procesu oba kar najbolj približala. To velja tudi v povsem specifičnih primerih (smrt, spol, bolezen, starost).

NAČIN UPORABE HETEROLOŠKE MISELNE METODE

Omenila sem že, da je heterološka miselna metoda znanstvena takrat, ko je načrtna. Vendar tudi v vsakdanjem življenju v stiku z drugačnim povsem intuitivno, če se tega zavedamo ali ne, uporabljamo nekaj podobnega heterološki metodi. Zato humanistične znanosti, pri katerih gre za delo z ljudmi, kar je pogosto prepleteno z dojemanjem in razumevanjem drugačnosti, ne bi smele temeljiti zgolj na intuitivnem razumevanju. Humanistične znanosti so naravnane na znanstveno objektivnost, ki zagotavlja preverljivost drugačnosti, s tem da omogoča načrten dostop do nje vsem, ki se želijo z njo seznaniti. Načrtnost namreč ne pomeni zgolj ponovljivosti, temveč širšo dostopnost v rabi omenjene metode tudi vsem tistim, ki nimajo enakih intuitivnih zmožnosti dojemanja drugačnega, pa se hkrati pri svojem delu s to drugačnostjo vsakič znova srečujejo.

1. Da bi lahko načrtno uporabljali heterološko miselno metodo v znanstvene namene, morajo biti torej najprej izpolnjeni določeni pogoji.

Mednje uvrščamo zlasti naslednje:

- seznanjenost z obstoječo metodo; to pomeni, da smo v njej sposobni odkriti oporne točke, ki so nam v pomoč pri dojemanju in razumevanju drugačnosti, ter da v tem nismo prepuščeni zgolj svojemu, večkrat tudi s predsodki obremenjenemu lastnemu in osebnemu stališču v ravnanju z drugačnostjo;
- sistematičnost uporabe; to pomeni doslednost uporabe v vsakem stiku z drugačnostjo v smislu nevrednotenja in nerazvrščanja te drugačnosti;
- osvojeno znanje in pridobljene izkušnje so nujen predpogoj načrtne uporabe heterološke miselne metode, ki je torej v tem smislu njuna kvalitativna nadgradnja, in brez zadostnega znanja in izkušenj le s težavo načrtno in znanstveno uporabljamo to metodo.

2. Heterološka miselna metoda preučuje drugačnost. V svojem odnosu do drugačnosti pa upošteva zlasti naslednje pravilo, ki ga sestavljajo tri ključne oporne točke:

- Vsak posameznik je neponovljiv individuum s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo. V tem se razlikuje od drugih individuumov, četudi je kot izrazito družbeno bitje nekako obsojen živeti skupaj z drugimi, da lahko preživi.
- Ljudje smo torej različni, ker smo se taki rodili, zlasti pa, ker smo zrastli v različnem okolju, ki poudari prirojene razlike, na kar heterološka miselna metoda tudi opozarja. Različne variante človeškosti so potemtakem dejavnik, v katerem heterološka znanstvena usmerjenost odkriva bistvo etnoloških, prehranjevalnih, spolnih, religioznih in nasploh vsakršnih družbeno-kulturnih razlik.
- Ljudje nismo le bitja razuma. Vse tisto smo, kar smo v življenju doživeli in kar pogosto nezavedno nosimo s seboj. Izoblikovale so nas prisile in travme, nagrade in kazni, uspehi in neuspehi, vzponi in padci. Naše enkratnosti torej ne oblikuje samo razum. Oblikujejo jo tudi naša dejanja in naše vedenje. Pogosto ravnamo nelogično in neracionalno. Marsikdaj smo podloženi nerazumljivim čustvom, ki nas znajo v trenutku preplaviti in v katerih se naša individualnost še izdatneje izrazi. Tudi v tem se razlikujemo drug od drugega.

3. Sam postopek heterološke miselne metode pri proučevanju drugačnosti pa lahko konkretno razgradimo na naslednje ključne elemente, ki se med seboj prepletajo in dopolnjujejo:

- Vživljanje (empatija) in z njo povezana introspekcija pomeni vživljanje opazovalca v opazovano in približa opazovalca opazovanemu. Bližina olajša empatijo, vendar se opazovalec ne sme docela identificirati z opazovanim, saj v tem primeru njegovo proučevanje opazovanega izgublja objektivnost. Na področju socialnega dela pa to hkrati pomeni, da lahko identificiranje z ljudmi in njihovimi težavami pelje v izgorevanje opazovalca.
- Inverzija pomeni preskok v razumevanju opazovanega oz. prevajanje drugačnega in nenavadnega v našo lastno navadnost oziroma v jezik opazovalca. V

nasprotju z vživljanjem na eni in distančno držo na drugi strani, ki sta stalnici v heterološkem procesu, pa je inverzija tisti element, ki je navidez predvsem trenutnega značaja, četudi je sam še kako povezan z vživljanjem in z distančno držo.

• Distančna drža je najpomembnejša pri vživljanju v drugačno, saj omogoča ohraniti objektivnost opazovanja, ki je za vsako znanstveno metodo nujna in potrebna. Omogoča celovit vpogled v opazovano; tako je sposobnost za distanco sposobnost iz različnih zornih kotov videti celoto, pa tudi njene posamezne segmente skupaj in posebej, ter iz tega izluščiti nov vzorec, ki se ustvarja. Distančna drža potemtakem ne omogoča samo drugačnega in s tem objektivnejšega pogleda na celovito problematiko, temveč hkrati onemogoči identifikacijo z enim samim zornim kotom. Kljub temu pa je distančna drža pomembno povezana z empatijo. Preveč poudarjena distančna drža namreč onemogoči vživljanje v opazovano in s tem zmanjša objektivnost, podobno kot premalo poudarjena distančna drža, v kateri objektivnost izginja v procesu izgorevanja preveč vživetega opazovalca. Pravo mero med empatijo in distančno držo mora kljub načrtnosti heterološke metode najti vsakdo sam.

4. Ob koncu velja opozoriti tudi na element opazovanja in samoopazovanja. Oba navedena elementa se pomembno navezujeta na uporabo heterološke miselne metode in sta različna, dopolnjujoča se pristopa v dojemanju in preučevanju drugačnega. Opazovanje je na splošno namreč pogoj vživljanja in je torej pomembno povezano z vzpostavitvijo distančne drže. Razlika med opazovanjem in samoopazovanjem je v tem, da pri opazovanju opazovalec ni ista oseba kot opazovani, medtem ko sta pri samoopazovanju opazovalec in opazovani ista oseba. Razlika med opazovanjem in samoopazovanjem potemtakem nastopi pri inverziji oziroma pri prevajanju razumevanja drugačnega. Pri opazovanju približujemo in prevajamo drugo sebi, pri samoopazovanju pa se približamo lastni drugačnosti in tujosti in ju prevajamo. Samoopazovanje omogoča opazovanje lastnih reakcij na opazovano in s tem boljše poznavanje sebe, prav v tem pa se kaže največja vrednost samoopazovanja in hkrati opazovanja. Samoopazovanje in opazovanje z boljšim razumevanjem drugega in drugačnega pomembno prispevata in olajšujeta vpogled tudi v razumevanje sebe in s tem omogočata vzpostavitev lastnega odnosa do sveta in družbe, v kateri živimo.

POTREBA PO UVAJANJU HETEROLOŠKE MISELNE METODE V SOCIALO

Heterološka miselna metoda in način njene uporabe, prikazan v prejšnjih razdelkih, nakazuje primernost in celo nujnost vpeljave te metode pri delu z ljudmi tudi na področju socialnega dela. Socialno delo namreč »ni nikoli bilo in ne more biti pozitivistično, ›objektivno‹ delo z ljudmi, temveč vedno izhaja iz prepletanja dveh biografij, dveh spolov in dveh izkušenj sveta, tiste ali tistega, ki ponuja svoje znanje, in tiste ali tistega, ki ga potrebuje« (Zaviršek 1994: 25).

Pri študiju seminarskih nalog o dvojni diskriminaciji sem ugotovila, da se diskriminacija dogaja tudi ali zlasti v socialnih službah in pri strokovnih delavcih in delavkah, ki vse prevečkrat spregledajo drugačnost svojih strank. Naše stranke so namreč enkratni, neponovljivi individuumi, ljudje s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo, ki jo je treba tako tudi razumeti in upoštevati, če že ne sprejeti. To pa pomeni v prvi vrsti videti, razumeti in sprejeti njihovo drugačnost in jih kot take z našo »posojeno« močjo podpreti pri preseganju naključnosti njihovega bivanja.

Enako kot uporablja antropologija heterološko znanje o drugačnem za potrebe svoje stroke, bi moralo torej veljati tudi za socialno delo, saj ima prav zavoljo svoje univerzalnosti heterologija tudi na področju socialnega dela gotovo svoje mesto.

Glede na značilnosti socialnega dela je heterološko preučevanje usmerjeno predvsem k preučevanju in razumevanju

drugačnih sodobnih družb oziroma različnih načinov bivanja človeka v sodobnih družbah, ki so nam tuje (druge kulture znotraj okvira lastne družbe – npr. begunci). Tovrstno preučevanje se v veliki meri navezuje na področje socialnega dela, ne le v smislu proučevanja, pač pa se odraža predvsem kot konkretno delovanje na podlagi razumevanja drugačnosti. Drugič, usmerjeno je k proučevanju tistega, kar (je lahko znotraj naše družbe, vendar pa) našemu osebnemu izkustvu ni znano in ni dostopno (spol, starost, smrt, bolezen).

Izmed značilnosti in posebnosti bi rada v kontekstu razmišljanja o uporabi heterološkega znanja na področju socialnega dela še zlasti izpostavila humanistično poslanstvo, ki ga vzpostavlja in omogoča uporaba heterološke miselne metode. To poslanstvo se najjasneje razkriva pri spoštovanju človekovih pravic, kot so pravica do drugačnosti, pravica do izbire in do odgovornosti za lastno življenje. Prav razumevanje, sprejemanje, spoštovanje in nevrednotenje opazovane drugačnosti naj bi končno pripeljala tudi do relativizacije lastnega in s tem do tolerantnosti do drugačnega nasploh. Pri tem pa načrtna uporaba heterološkega znanja odnos do drugačnega spreminja iz dobrih namenov v konkretna dejanja.

Pogoj za uporabo heterološke miselne metode je v socialnem delu, tako kot v antropologiji in nasploh v vsaki znanosti, odvisen od osvojenega znanja in izkušenj.

Pri tem mora tudi socialno delo upoštevati osnovno pravilo uporabe heterološke miselne metode, ki ga v temelju sestavljajo tri ključne točke. Da je posameznik neponovljiv individuum s svojo osebnostjo, zasebnostjo in posebnostjo, kar sem že večkrat omenila. Da je posameznik tudi družbeno bitje z vsemi vplivi socializacije in ne zgolj bitje razuma, temveč tudi bitje čustev. In da je v vseh treh komponentah drugačen od drugih.

Te tri ključne točke sestavljajo pravilo uporabe heterološke miselne metode in bi ga morali imeti socialni delavci pri svojem delu, ki temelji na srečevanju z drugačnostjo, nenehno pred očmi.

Na splošno se tako pomen heterološke miselne metode v socialnem delu izraža zlasti v sprejemanju, nevrednotenju in razumevanju drugačnosti, ki jo omogoča razmišljanje o drugačnosti, neobremenjeno s predsodki ali nujnostjo razvrščanja. To vpeljevanje v drugačno pa se dogaja s pomočjo opazovanja in samopazovanja, pri čemer opazovanje drugačnega pripomore tudi k spoznavanju in s tem k relativizaciji lastnega, torej k razumevanju drugačnega in s tem k razumevanju sebe.

Socialni delavec ali delavka, ki pozna in pri svojem delu uporablja heterološko miselno metodo, tako v srečanjih s strankami, katerih značilnost je prav drugačnost, ne more otežiti njihovega položaja še s svojim (zavestnim ali nezavednim) diskriminirajočim odnosom.

Literatura

S. Južnič (1987), *Antropologija*. Ljubljana: DZS.

– (1983), *Lingvistična antropologija*. Ljubljana: FSPN in Dopisna delavska univerza Univerzum.

– (1993), *Identiteta*. Ljubljana: FDV.

B. Mesec (1994), *Poglavja iz metodologije raziskovanja v SD II*. Ljubljana: VŠSD (Študijsko gradivo za interno uporabo).

E. L. Sponsel, T. Gregor (1994), *The antropology of peace and nonviolence*. London: Lynne Rienner publishers, Inc.

T. Šučur (1994), Kaj je drugačnost? *Socialno delo 32*, 3-4.

D. Zaviršek (1994), *Ženske in duševno zdravje: O novih kulturah skrbi*. VŠSD.

Jocelyn CHAPLIN (1990): *Feminist Counselling in Action.* London: Sage Publications. 131 str.

Feministično svetovanje ima lahko vodilno vlogo pri opogumljanju ljudi in razvijanju enakopravnejših odnosov med ljudmi, kar pelje k pristnejši demokratični družbi.

Veliko ljudi se ob izrazu »feminističen« prestraši, ali pa se posmehne. Zato lahko morda naslov knjige *Feministično svetovanje v praksi* koga odvrne od branja. Vendar je knjiga namenjena vsem – ženskam in moškim –, ki se ukvarjajo s svetovanjem. Model svetovanja, ki ga ponuja, prav tako ni namenjen predvsem ženskim strankam, ampak tudi moškim. Knjiga namreč poudarja enakost.

Avtorica pravi, da se ji je zdela nemogoča naloga, ko so jo prosili, naj piše o feminističnem svetovanju. »Pogosto sem slišala kolege trditi, da feministično svetovanje ali terapija ne obstajata, da obstaja samo ›dobra praksa‹, ki jo na podoben način izvajajo ljudje z različnimi ideologijami« (str. 124). Toda ne gre za kakšne feministične tehnike. Gre za drugačen način razmišljanja in gledanja na svet in na odnose med ljudmi.

Feministično svetovanje postavlja pod vprašaj vse vrste hierarhije – tudi hierarhijo med svetovalcem in uporabnikom. Temelji feminističnega svetovanja so na tako imenovanem »ritmičnem modelu življenja«, ki je nasproten »kontrolnemu modelu«, kakor temu reče avtorica. Kontrolni model je hierarhičen. Lahko si ga predstavljamo v obliki piramide, po kateri človek tekmovalno pleza proti vrhu in dobiva vedno večjo moč. Gre za boj med različnimi elementi, v katerem enega izberemo, ostale pa zavržemo. Vse življenje moramo izbirati, a hitro se zgodi, da postanejo v vsaki situaciji nekateri elementi pomembnejši od drugih. Počasi nastane zelo trdna in rigidna hierarhija. Tako npr. povežemo zahteve po upoštevanju osebnih potreb in ciljev z moškimi in skrb za druge z ženskami, čeprav potrebujemo oboji oboje. Obenem pa so moške potrebe vrednostno postavljene višje na piramidi. Ta model velikokrat pomagajo ohranjati tudi same ženske, ko si skušajo priboriti enakopravnost tako, da si izborijo pravice do elementov, ki veljajo za moški monopol, vendar v vrednostnem sistemu ne izborijo enakopravnega mesta ženskim elementom. S tem se hierarhija potreb še utrdi in uspešne postanejo predvsem tiste ženske, ki so bolj moške od moških.

Ritmični model je spiralen in temelji na ravnotežju, na nekakšni vmesni stopnji med notranjo predstavo in zunanjo realnostjo. Gre za stalno gibanje, za nihanje med eno in drugo stranjo. Ko gibanje doseže ekstrem, zaniha nazaj na drugo stran, ker teži k ravnotežju. Tu je prostor tako za doživljanje veselja in moči kakor za doživljanje bolečine in ranljivosti, za aktivnost in počitek. Gre za prepoznavanje povezave med različnimi, celo nasprotnimi stranmi življenja in nas samih, za cikličen in ritmičen proces in za močan vpliv okolja na našo psiho. Model upošteva ženske elemente kot enakovredne moškim. Za zdravo in uravnovešeno delovanje in ravnanje človeka je potrebno oboje.

Model se nanaša na ekologijo, alternativno celostno medicino in humanistično psihologijo, pa tudi na druga napredna gibanja, ki težijo k večji pravičnosti in enakosti. Gre za spoštovanje razlik med moškimi in ženskami, belci in črnci itn. Feministično svetovanje, ki temelji na ritmičnem modelu, je na eni strani socialno in politično, na drugi strani pa osebno in individualno. Nasprotuje naši notranje začrtani hierarhični lestvici, po kateri se skušamo pomikati v eno smer, proti

enemu samemu cilju v bodočnosti. Ravno narobe, ozavešča naše pomikanje od enega nasprotja k drugemu, saj se nasprotja dopolnjujejo, uči pa nas tudi prepoznavati različne ritme nihanja – od hitrega nihanja, ki se spreminja v enem samem dnevu, do počasnega, ki se spreminja leta. Temelj feminističnega svetovanja je na sprejemanju nasprotij, ne na njihovem premagovanju. Tu je stična točka z vzhodno filozofijo, ki pravi, da lahko presežeš stvar takrat, ko jo popolnoma sprejmeš. Druga stična točka pa je usmerjenost v sedanjost in na bivanje samo, s tem pa se zmanjša storilnostna usmerjenost in želja po posedovanju. Vzhodni filozofi trdijo, da zahodni človek sploh nikoli ne živi, saj ga bremeni preteklost in živi v spominih, ali pa se ukvarja z bodočnostjo, ki ne obstaja, saj bodočnost vedno šele bo. Sedanjosti se zahodnjak sploh ne zaveda, čeprav se življenje dogaja samo v sedanjem trenutku. Ko pa ga v starosti prešine grenko spoznanje, da je preživel že toliko let, ki jih dejansko nikoli ni zares živel, je že prepozno.

Korenine feminističnega svetovanja segajo že v prazgodovinsko mitologijo, ki je dobro poznala ritem in nihanja v naravi. Segajo pa tudi v moderni feminizem, psihoanalizo in humanistično psihologijo.

Knjiga je razdeljena na devet poglavij. V prvem so razloženi osnovni koncepti feminističnega svetovanja, drugo poskuša pojasniti nekatera začetna vprašanja, na primer, kdo prihaja v svetovanje, ali pa, kako svetovalka pride do potencialnih strank, kako naj bi potekalo prvo srečanje in podobno.

Ostala poglavja obravnavajo tipične faze v svetovalnem procesu, se pravi, vzbujanje in graditev zaupanja, prepoznavanje vzorcev v obnašanju in mišljenju stranke in kako in kdaj končati svetovanje.

Knjiga se ukvarja z raziskovanjem življenja stranke, odkrivanjem njenih notranjih hierarhij, spreminjanjem skozi razumevanje teh hierarhij ter učenjem sprejemanja nasprotij, ki so v nas. Opisane so različne strategije spodbujanja stranke, da bi se ta lahko soočila z globokimi čustvi in naučila uravnavati notranja nasprotja. Zelo dobrodošlo je poglavje, ki opisuje asertivni trening, tj., učenje konstruktivnega izražanja čustev, želja in potreb, ter pojasni nekaj asertivnih tehnik.

Za lažje razumevanje teorije in prakse avtorica opiše svetovalni proces treh strank, ki pripadajo različnim družbenim slojem in so dovolj reprezentativne tudi zunaj Velike Britanije. Za naše razmere je problematika še vedno preveč skrčena na vprašanja o družini in vlogi žene. V Sloveniji je večina žensk zaposlenih in zelo prav bi nam prišel tudi kakšen primer svetovalnega procesa pri reševanju konfliktov zaradi želje in potrebe po poklicnem uveljavljanju ženske.

Knjiga ne podaja natančnih navodil za feministično svetovanje, temveč je bolj osredotočena na proces, skozi katerega gre stranka. Svetovanje je predstavljeno kot notranje potovanje skozi tvegana področja, kjer lahko kot kažipote uporabljamo različne simbole. Živimo v družbi simbolov in drug z drugim komuniciramo skozi simbole. Če se zavedamo razlike med njihovimi pomeni in lastnostmi resničnih oseb, jih lahko koristno uporabimo za usmerjanje svoje energije.

Knjiga razpravlja tudi o vlogi svetovalke v vsaki fazi tega procesa. Nenehno preverjanje svetovalkine vloge in njenega odnosa do stranke je bistvena kvaliteta knjige. Po eni strani gre za notranje preverjanje svoje vloge, po drugi strani pa za raziskovanje odnosa med svetovalko in stranko, in to skupaj s stranko. To je pomembno iz več razlogov:

Prvič, avtorica zavrača vlogo svetovalke, ki ima višji položaj od stranke, pozna odgovore na vse strankine probleme in pelje stranko k rešitvam, ki jih sama že pozna. Ko stranka najde pravilno rešitev, jo svetovalka le še potrdi in tako nekako postane razsodnica. Neka socialna delavka je postavila problem, da stranke pričakujejo, da bodo socialne delavke vsemogočne in da bodo lahko rešile njihove probleme. Jocelyn Chaplin že na začetku opozori na to, saj pravi, da se stranke zelo razlikujejo. Nekatere pridejo

v svetovanje vedoč, da morajo delo opraviti same. Svetovalka jih bolj vodi. Druge o tem ne vedo ničesar, zato jim je treba pojasniti proces svetovanja. Mislim, da lahko ta model prenesemo tudi na nekatera druga področja socialnega dela. Pogoj pa je seveda ta, da je socialna delavka tudi sama pri sebi pripravljena stopiti s položaja višjega, kajti, dokler mislimo, da moramo vedno skrivati svojo nemoč, tudi sami spodbujamo strankino mišljenje, da lahko vse naredimo namesto nje. Namesto tega bi morali ugotoviti, kakšno stranko imamo pred sabo, in se potruditi, da ji z informacijami že takoj pomagamo ustvariti realnejšo sliko.

Drugič, avtorica zavrača lažno podobo svetovalke, ki jo v lastnem življenju muči zelo malo problemov, ne prihaja v stiske, ima malo slabih lastnosti in šibkosti in se zato skoraj nikoli ne zmoti, kakor se zmotijo navadni smrtniki. Nasprotno, avtorica zagovarja mnenje, da je spoznanje svetovalkinih slabosti del svetovalnega procesa.

Tretjič, stranka na ta način dobi dovoljenje za vsa svoja čustva (tudi tista, ki jih je sama pri sebi zavračala) in s tem dobi zeleno luč za raziskovanje svoje notranjosti.

Četrtič, tak pristop ponudi stranki priložnost, da morda prvič v življenju praktično preskusi drugačen način komuniciranja, in ji zmanjšuje strah pred posledicami.

In petič, stranka se uči opuščati hierarhični in tekmovalni model mišljenja v širšem socialnem okolju, pa tudi potrebo po kontroli in prevladovanju vsega šibkejšega, in s tem prevzema drugačno vlogo v družbi. Hkrati pa, kot pravi avtorica, gre za delo za prihodnost, za vzgojo ljudi, tako žensk kot moških, za družbo, ki še ne obstaja; za družbo, v kateri bodo tako imenovane »ženske« vrednote in načini mišljenja enako cenjeni kot tako imenovani »moški« načini.

Knjiga je primerno branje za vse, ki jih svetovanje zanima ali pa so že začele s svetovalnim delom. Želela pa bi, da bi bile nekatere teme podrobneje obdelane, zlasti v poglavju, ki se ukvarja s prepoznavanjem notranjih nasprotij. Tistim, ki temo dobro poznajo, poglavje ne prinese ničesar novega, tisti pa, ki šele začenjajo raziskovati te probleme, dobijo dosti premalo informacij.

Na koncu naj za ilustracijo omenim primer iz knjige. Avtorica piše, da je treba stranki že na začetku jasno predstaviti proces svetovanja in ji dati čimveč informacij. Prvi razlog je v tem, da nekatere stranke o svetovanju ne vedo ničesar. Drugi razlog je ta, da dobi stranka priložnosti izbirati med terapijami. Če ima informacije o načinu dela, se lahko odloči, katera terapija ji ustreza. Tretji razlog pa je v tem, da informacija pomaga pri graditvi enakopravnega odnosa med stranko in svetovalko, saj informacija pomeni moč. Dati priložnost, da stranka enakopravno sooblikuje svetovalni proces, pa je velika preskušnja za svetovalko.

Alenka Stante

PRVA DRŽAVNA KONFERENCA O ZAGOVORNIŠTVU IN SAMOPOMOČI LJUDI, KI POTREBUJEJO POMOČ ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE, IN NJIHOVIH DRUŽIN IZLAKE 6. IN 7. APRILA 1995

OSEBNO POROČILO

Prvič v življenju sem se udeležila takega seminarja. Saj sploh nisem vedela, kaj je seminar. Po televiziji sem gledala in drugi so mi pripovedovali o njih, a si nisem nikoli mislila, da je vse res, kar pripovedujejo. Tokrat pa sem imela sama priložnost videti in doživeti tak seminar.

Pogovarjali smo se o različnih stvareh, ki nas zanimajo, in kaj bi lahko naredili za nas vse skupaj, kje bi kdo delal, naše želje, kako je v Angliji.

Pa začnimo. Kaj vse smo počeli?

Prvič smo v skupini določili pravila.

Drugič smo se pogovarjali o tem, kakšna naj bi bila skupina za samostojno življenje. Ugotovili smo, da bi morali imeti več stika z drugimi ljudmi po Sloveniji in drugod.

Tretjič smo se pogovarjali, kako bi pomagali Tatjani, ki živi v Domu starejših občanov, da pride nazaj k nam. Andrew Holman nam je povedal, da take stvari pri njih rešujejo prek časopisov, televizije in radia. Upam, da bomo lahko tudi mi dajali take prošnje in s tem kaj dosegli.

Četrtič smo se pogovarjali o volitvah in o volilni pravici pri nas in v Angliji.

Peto poglavje je bilo o spolnosti. Pri tej temi smo bili sami. Deset si nas je ogledalo tudi video kaseto. Bila je zelo zanimiva za nas, saj smo izvedeli, kako lahko taki ljudje pridejo do spolnosti in da je tako prav. Čeprav nam starši ne priporočajo, smo na videu videli, da se lahko vse uredi brez problema. V glavnem, spoznali smo, da imamo tudi mi pravico do teh stvari.

Za konec smo zbrali naslove tistih, ki bi si radi dopisovali s Tatjano, in napisali še druge naslove, da si bomo dopisovali.

Zdi se mi, da smo s te konference precej odnesli, najbolj zaradi pravic, za katere se prej nismo zavzemali.

Sama sem dala pobudo, da bi tudi mi hodili na izlete, vsaj enkrat na leto, da bi to podprla tudi država in da bi nas vprašali o naših željah, ne pa da odločajo strokovni delavci.

Damjana Marijon

POROČILO Z OBISKA FACHHOCHSCHULE DORTMUND

Od 24. do 28. 4. 1995 smo osem študentov in dva asistenta gostovali pri nemških študentih na Visoki strokovni šoli za socialno delo v Dortmundu. Strokovna ekskurzija je potekala v okviru programa socialno kulturno delo na ljubljanski Visoki šoli za socialno delo. Program je sestavila Christine Spiegel, profesorica in docentka za medijsko pedagogiko na področju socialnega dela na Visoki strokovni šoli za socialno delo. Program tedna je potekal takole:

1. DAN

Sprejel in pozdravil nas je dekan. Izmenjali smo mnenja in prenesli pozdrave iz Ljubljane. Značilnost tamkajšnje fakultete je, da študentje, preden se vpišejo, opravijo obvezno trimesečno prakso na različnih področjih. Na podlagi tega se odločijo, ali bodo študij nadaljevali. Povprečno so starejši od 20 let in zato zrelejši kot na naši fakulteti. V okviru socialnega kulturnega dela lahko študentje opravljajo prakso oz. prostovoljno delo na radiu, televiziji, v gledališču. Po končani fakulteti se lahko na tisti instituciji tudi zaposlijo.

Tam so vse fakultete na enem mestu, zraven pa so še knjižnica, ambulanta, študentski domovi, menza in celo pivnica. Študentje lahko gredo tja ali pa v skupinah, v parih ali posamezno posedajo na travniku pred fakultetami.

Študentom invalidom je omogočen nemoten dostop do šole (tlakovane potke, vrata, ki se avtomatsko odpirajo, dvigala ipd.)

STEFANIE DENGER: končala je študij socialnega dela, vendar se sedaj ukvarja s kulturnim menedžmentom, ki nima zveze s socialnim delom. Predstavila nam je svoj projekt. Da bi popestrila nemško rock sceno, je začela promovirati ženske rockovske skupine. Projekt z imenom ROCKSIE se je tako razširil, da prirejajo že koncerte, festivale, skupine (izdajajo plošče, kasete, CD-je). Iz Dortmunda se je razširil še v druga nemška mesta, Bonn, Hamburg... Zdaj poteka v 14 mestih.

SOCIALNO KULTURNI CENTER BOCHUM LANGENDREER se nahaja v bivši železniški postaji. V stavbi je kino, gledališče, klubski bife – za vzdrževanje dobivajo denar. Ogledali smo si gledališko predstavo Teatra Paquelin iz Argentine. Po predstavi smo se pogovarjali z igralcema. Vsakdo je lahko povedal, kako je razumel pantomimo.

3. DAN

WOLFGANG DAUM (profesor za video delavnice) nam je predstavil svoje delo s študenti. Ogledali smo si tri videofilme, ki so jih posneli sami študentje. Izmislijo si temo, razdelijo se v skupine po osem, nato pa igrajo, snemajo in režirajo. Lepo se je videlo, kako iz filma v film napredujejo tako v tehničnem smislu (delo s kamero) kakor in v predstavitvi teme (igra, režija) in posredovanju sporočila (biti dober, varovati naravo...).

LOKALNA TELEVIZIJA – ODPRTI KANAL DORTMUND (Offener Kanal, Bürgerfemschen): Odprti Kanal je priložnost za vse državljanke in državljane, da sami pripravijo in oddajajo prispevke. Tja lahko pridejo z vsako prošnjo, problemom, idejo. Skoraj vedno je to tudi realizirano. Prihajajo posamezniki, brezposelni, tujci, skupine ljudi, skratka vsi, ki jih določena stvar teži in bi jo radi posredovali širši javnosti, z namenom, da jih vsaj kdo sliši, če že ne pomaga. Ljudje se oglašajo pisno, ustno ali pa pridejo osebno. Na voljo jim je vse od tehnike do osebja.

CHRISTA CLAAZEN, socialna delavka, sprejema ljudi in jim prisluhne. Tudi mi smo dobili svojih 5 minut. Prek TV smo se zahvalili vsem gostiteljem.

4. DAN

FIGURENTHEATER KOLLEG BOCHUM: Pogovarjali smo se z Birgit Hollach, študentko socialnega kulturnega dela. V gledališče je prišla iz šole, kot prostovoljka. Postalo ji je všeč in odločila se je, da se še sama poskusi v igranju.

Šele tukaj smo začutili pravo povezavo med socialnim in kulturnim delom. Ogledali smo si predstavo z izrazito socialno tematiko. Vsak igralec je poskušal s svojo vlogo (priseljenec, glasbenik, čistilka) pritegniti pozornost gledalcev, ki smo se pomikali okoli kocke, ki je bila postavljena na sredi dvorišča. Predstava je namreč potekala na prostem, bila je čista improvizacija.

Figuren Theater Kolleg deluje od 1977 leta.

Področja, ki jih zajemajo in pokrivajo v pedagoške, terapevtske in umetniške namene, so slikarstvo, kiparstvo, ples, gibanje, igranje, pantomima, glasba. Pripravljajo dnevne, tedenske in večtedenske tečaje. Znani so poletni tečaji. Takrat povabijo učitelje iz različnih držav.

Za delo z lutkami (marionetni tečaji) pripravljajo tečaje za socialne pedagoge, učitelje, terapevte, socialne delavce, psihologe, ki ta znanja uporabijo v terapevtske namene. Imajo posebno delavnico, kjer sami izdelujejo marionete, učijo se vodenja lutk. Obstaja tudi dvoletno izobraževanje za pripovedevalce pravljic.

Na tečajih urijo: glas, ples, slikajo, izdelujejo lutke, sproščajo se z jogo, delajo na usklajevanju gibov.

S predstavami se pojavljajo v vrtcih, mestnih prireditva, skratka, skrbijo za popestritev kulturnega življenja v Dortmundu.

*

Dortmund leži v zahodni Nemčiji, od Ljubljane je oddaljen 14 ur vožnje z vlakom. Je eno večjih industrijskih mest, znano po premogovništvu in pivu (prvo mesto v Evropi). Mesto je bilo med drugo svetovno vojno porušeno. Od tujcev je največ Turkov, Poljakov, Jugoslovanov. Je precej internacionalno mesto. Opaziti je tudi veliko narkomanov, klošarjev, prostitutk.

Naši gostitelji (spali smo pri družinah po dva, pri eni pa trije) so nas lepo sprejeli.

Teden je bil naporen, radi smo se zopet vrnili domov. Naša naloga pa je, da informacije, ki smo jih dobili, poskušamo integrirati v svoje okolje. Lepo bi bilo, če bi lahko tudi mi opravljali prostovoljno delo v kulturnih ustanovah, če bi spoznali osnove igranja, npr., kako postaviti kakšno igro.

Marta Vodir

Vprašalnik za nove socialne dejavnosti v Sloveniji

Nadaljujemo predstavitve novejših služb oz. dejavnosti s področja socialnega dela. Vabimo tudi druge izvajalce podobnih dejavnosti (ustanovljenih leta 1990 ali pozneje), da sodelujejo v anketi, če sodijo, da je njihovo delo kakršnakoli novost na področju (psiho)socialnih služb.

Prispevkov v tej rubriki ne lektoriramo. Priloge, ki niso zastavljene kot (zgoščen) odgovor na vprašanje, podvprašanje ali dodatno vprašanje, izpuščamo. Kjer na vprašanje ni odgovora, ga ni v izvirniku.

42

1. Ime in naslov ustanove

OBČINSKA ZVEZA PRIJATELJEV MLADINE VELENJE, Šaleška 19A, Velenje.

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

TIP: telefon - informacije - pomoč /063 - 853 - 369/, Šaleška 19A, Velenje.

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

TIP deluje vsako sredo od 18. do 20. ure.

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

Odprta telefonska zveza je namenjena otrokom in odraslim, ki želijo pridobiti informacije, pomoč, ali pa se samo pogovoriti o težavah, dvomih, stiskah, ki jih doživljamo v vsakdanjem življenju. Strokovnjaki poslušajo, odgovarjajo po telefonu in usmerjajo vse, ki se na njih obračajo, na ustrezne ustanove in strokovne službe, kjer je moč te težave rešiti.

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Vsak klic je resen klic. Anonimnost klicalca je zagotovljena. Gilj dejavnosti je usmerjanje življenske energije mladih in odraslih v zrelejše razreševanje dilem in dvomov.

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb/dejavnosti s tega področja?

Daje možnost posameznikom zaupati problem, ko se nočejo obrniti na institucije. TIP deluje izven institucij - smo pa z institucijami povezani tako, da se na naš klic še posebej angažirajo pri reševanju posameznih primerov.

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

Ustanovitelj ustanove /OZPM Velenje/ so društva prijateljev mladine. Pobuda za ustanovitev TIP je prišla iz OZPM Velenje. Telefon je organiziran v sodelovanju s Centrom za socialno delo Velenje.

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

psihologi, pedagogi, socialne delavke, sociologi.

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

nihče.

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

18.

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

nihče.

9. Uporabniki storitev oz. uslug

9.a. Koliko jih je?

V letu 1593 - 19o klicev.

9.b. Kdo prihaja k vam?

Kličejo otroci in odrasli.

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Klici: stanovanjski problemi, družinski problemi, pxoblemi odraščanja, odnosi med partnerji, odnosi med starši in otroci, težave na delovnem mestu, psihosomatske težave.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

/

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

/

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

frekvenca klicev se mesečno spreminja. Nekateri klicalci kličejo večkrat.

10. Financiranje

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

OZPM Velenje.

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

Finančna sredstva /za obveščanje, izobraževanje, materialne izdatke/ pridobimo od SO Velenje - preko sekretariata za družbene dejavnosti, s kandidiranjem na razpise koncesij, s pridobivanjem sponzorjev,

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

11.a. Formalno

TIP deluje samostojno, a pod okriljem OZPM Velenje. Mesečno se svetovalci sestajajo na intervizijah in po potrebi na supervizijah.

11.b. Neformalno

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

V OZPM Velenje nas predvsem tarejo finančni problemi.

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Naše delovanje je javno in se je vsekakor možno pritožiti se takoj svetovalcu oz. v javnih medijih.

13.a. Kakšen je postopek?

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Uporabljamo svetovalno metodo.

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

TIP je povezan z vzgojnovarstvenima.zavodoma v občini, z vsemi osnovnimi šolami in Centrom srednjih šol, s Centrom za socialno delo, Zdravstvenim zavodom, s Policijo, s podjetji v občino, s sodiščem. Zunanji strokovnjaki: supervizorki - dr. Onja Grad Tekavčič, Anka Zavasnik iz Ljubljane.

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

Beležimo število klicev in glavni problem brez identifikacije.

16.b. Kako jih hranite in obdelujete?

Podatki so zaklenjeni.

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

Samo svetovalcem.

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

TIP želimo vključiti v nacionalno mrežo telefonov /ZPMS/ in raširiti čas delovanja in pridobiti nove sodelavce.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse?

Kontaktna oseba, tel. št.

KRISTINA KOVAČ, sekretarka OZPM Velenje, Šaleška 19A, Velenje p.p. 48. Telefon : 063 - 853 - 369.

43

1. Ime in naslov ustanove

Prostovoljno društvo ZARJA za pomoč zasvojencem in njihovim družinam, Ravne na Koroškem, Gozdarska pot 11, 62390 Ravne na Koroškem.

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

Vsak četrtek od 19.00 do 20.00.

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

V okviru dejavnosti je krizni telefon imenovan TIHI TELEFON, priprava zasvojencev na terapevtsko skupnost Srečanje, organizacija ustvarjalnih taborov, propagandno informativna dejavnost.

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Temeljno načelo je zaupnost, partnerski odnos.

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb/dejavnosti s tega področja?

Posebnost našega dela je prostovoljnost, preventivno delo na področju zlorabe drog, itd.

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

Formalni soustanovitelj našega društva je Izvršni svet občine.

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

Izvajalci so različnih strok: zdravstva, šolstva, pastorale, sociale, uslužbenci, srednješolci.

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

Vseh prostovoljcev je 20 do 30.

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

9. Uporabniki storitev oz. uslug

9.a. Koliko jih je?

Uporabniki storitev so mladostniki, družina ogroženih, zasvojenci

9.b. Kdo prihaja k vam?

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Problem je zasvojenost, nepoučnost, bojazni.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

Pridejo samoiniciativno ali pa so napoteni.

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

10. Financiranje

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

Minimalna sredstva zagotavlja občinski izvršni svet.

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

Del sredstev pridobivamo na prostovoljni bazi.

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

Nadzor nad dejavnostjo izvaja javnost in izvršni svet občine.

11.a. Formalno

11.b. Neformalno

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

Največji problem je mistifikacija problema zlorabe drog, denarna sredstva za potne stroške in izobraževanje, tisk zloženk in obvestil, ipd.

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Vsekakor pri nadzornem organu društva in se še ni pripetilo.

13.a. Kakšen je postopek?

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Izhodiščna teorija je logoterapija, na individualnem, skupinskem nivoju, po principih samopomoči, kratkoročnih ciljev ter po metodi "tukaj in zdaj".

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

Največ sodelujemo z zdravstvom, socialo, šolstvom in pastoralo.

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

Zbirate samo podatke o telefonskih klicih, zasvojencih na zdravljenju in so na razplogamo samo zaupnim osebam.

16.b. Kako jih hranite in obdelujete?

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

Širili bomo dejavnost v meri pomoči starši staršem, mladi mladim tudi na področju drugih stisk ne samo zlorabe drog, pridobivanju sponzorjev ter razvijanju sedanjih aktivnosti in novih programov preventive.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse? Kontaktna oseba, tel. št.

44

1. Ime in naslov ustanove

Ženska svetovalnica, Kersnikova 4, Ljubljana

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

/

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

Čas. ko se lahko obrnete na nas (po telefonu ali osebno) je vsak dan od 14.00 do 16.00 ure, razen v četrtek, od 10.00 do 12.00 ure. Sreda je namenjena predvsem informacijam s pravnega področja. Za kontinuirano svetovanje se z vsako posameznico dogovorimo za ustrezen čas izven gornjih terminov.

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

Naša svetovalnica brezplačno nudi naslednje usluge: pomoč pri organiziranju samopomoči in skupin za samopomoč za ženske; zagovorništvo; informacije, kam se ženska še lahko obrne po pomoč; pravne nasvete ter seveda svetovanje.

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Popolna zaupnost podatkov, anonimnost, prilagajanje našega dela vašim potrebam, nehierarhičnost, vključevanje uporabnic v delo svetovalnice.

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb oz. dejavnosti s tega področja?

Edina ženska svetovalnica v Sloveniji, (v kateri delajo samo ženske za ženske).

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

Skupina žensk.

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

Ustanavljamo se kot društvo.

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

Socialne delavke, sociologinji, pravnica, prostovoljke.

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

0 (nič)

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

od 5 do 8

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

0 (nič)

9. Uporabniki storitev oz. uslug

9.a. Koliko jih je?

V enem dnevu, v enem mesecu, v kakšnem časovnem obdobju?

9.b. Kdo prihaja k vam?

Ženske.

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Razni problemi, povezani s partenskimi odnosi, ločitve, pomoč pri iskanju zaposlitve, ali pomoč pri kakšnih drugih pravnih zadevah, osebni problemi.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

Samoiniciativno. Za nas so izvedela preko kakšnih drugih društev ter preko medijev.

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

Ženske, različnih statusov in različnih starosti.

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

Najmanj en obisk na teden, trije klici na teden (delujemo pa šele 6 mesecev.)

10. Financiranje

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

Sredstva zagotavljamo ustanoviteljice z zbiranjem sredstev preko domačih in tujih sponzorjev.

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

Večinoma dobimo omejeno količino namenskih sredstev za posamezne dele celotnega projekta.

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

11.a. Formalno

Zaenkrat imamo supervizorko projekta, nameravamo ustanoviti strokovni svet, ki bi sodeloval pri evaluaciji dela. V ta svet bodo vključene tudi uporabnice.

11.b. Neformalno

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

Prostori za delo, zagotovljena finančna sredstva za nemoten potek dela.

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Da.

13.a. Kakšen je postopek?

Prva možnost je osebno, pri samem svetovanju ali na sestankih. Druga možnost je pisno, upravnemu organu društva. Sčasoma, ko bodo uporabnice vključene v projekte, bodo imele predstavnico v strokovnem svetu ter v upravnem organu.

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Izhajamo iz osnovnih konceptov feminističnega socialnega dela, vključevanje uporabnic ter zagovorništva.

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

Zaenkrat smo še na začetku ter šele gradimo mrežo. Vendar nameravamo sodelovati z različnimi službami, glede na potrebe posameznih uporabnic.

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

Zbiramo status, starost, število obiskov, trajanje obiskov, vrsta težave, kako je prišla uporabnica do nas,...

16 b. Kako jih hranite in obdelujete?

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

Vsaka svetovalka izpolni anonimni vprašalnik, v katerem odgovori na zgoraj navedena vprašanja. So za javno uporabo ter so predvideni za evaluacijo, ker so popolnoma anonimni. V primeru, da dobimo od uporabnice kakšne osebne podatke, jih ne vključimo v vprašalnike. Osebne podatke hranimo pod šifro v zavarovanem prostoru. Na razpolago niso nikomur.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse? Kontaktna oseba, tel. št.

Mojca Urek, Andreja Čufer, Diana Jerman. Tel.: (061) 13 16 169 (v času navedenem pod vprašanjem št.3)

45

1. Ime in naslov ustanove

ALTRA, Odbor za novosti v duševnem zdravju, Društvena 35, Ljubljana 61110, tel.: 061 453 711

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

Socialna mreža za uporabnike psihiatričnih uslug, Društvena 35, Ljubljana 61110

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

Vsako sredo od 17.00 do 19.00. Individualni termini dejavnosti so dogovorjeni na sestankih.

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

Predvsem psihosocialno pomoč. V našem primeru je to druženje uporabnikov in prostovoljcev študentov,medsebojno pomoč, širjenje kroga znanstev,obiski kulturnih prireditev, izleti v naravo, možnost predstavitve dela uporabnikov v KLUBu društva.

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Temeljimo na principih skupinske dinamike in nimamo posebej izoblikovanega modela. Držimo se principov enakopravnosti, soglasij, skupnega načrtovanja dejavnosti. Delujemo homogeno, z razdelitvijo trenutnih odgovornosti in usklajevanjem zmožnosti posameznika.

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb oz. dejavnosti s tega področja?

O podobnih skupinah, ki bi bile organizirane izven obstoječih služb, nisem informiran. Dejstvo je, da je položaj pravkar odpuščenega psihiatričnega bolnika, ki je grobo potisnjen nazaj v isto okolje, ki je njegov problem izpostavilo, zaradi običajno finančne nezmožnosti in običajno zaradi velikega odmerka psihofarmakov, težak. Prav zaradi tega prihaja do recedive bolezni. Naša skupina poiskuša takim posameznikom in posameznikom, ki so prešli najtežje obdobje prilagajanja, pomagati z dejavnostmi, opisanimi v 4. točki.

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

Formalni ustanovitelj je Društvo ALTRA, pod okriljem katerega delujemo.

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

Pobuda za to dejavnost je prišla iz ust uporabnikov, ki se zavedajo, da je problem stigmatizacije in na drugi strani ponovne socializacije zelo pomemben.

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

V skupini ni redno zaposlenih na tem projektu.

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

Število prostovoljcev se menja in se giblje od 2 do 4.

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

Zunanjih ali pogodbenih sodelavcev še nimamo.

9. Uporabniki storitev oz. uslug

9.a. Koliko jih je?

Število uporabnikov Socialne mreže se giblje med 5 do 12.

9.b. Kdo prihaja k vam?

Predvsem so to uporabnik psihiatričnih služb in so po izobrazbi različnih profilov.

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Uporabniki predvsem sodelujejo z nami, ker so osamljeni, nerazumljeni, iščejo novo družbo ter prijatelje.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

Uporabniki se o dejavnosti obveščajo med seboj. V zadnjem času jih k nam usmerja tudi projekt Zagovorništvo.

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

Ker je projekt še v povojih nismo delali kartoteke ali ljudi spraševali po izobrazbi. Spolna usmeritev je mešana, nekako pol-pol.

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

Sestanki mreže so tedenski in kontinuirani skozi vse leto. Ostale dejavnosti se odvijajo po dogovoru.

10. Financiranje

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

Sredstva za preteklo leto je zagotovil Urad za mladino pri RS.

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

O drugačnih oblikah finaciranja še razmišljamo.

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

11.a. Formalno

Formalno Svet društva.

11.b. Neformalno

Neformalno predsednik društva kot supervizor vodji projekta.

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

Problem, ki je pereč je pomoč v organiziranju dejavnosti, potem fluktuacija uporabnikov, nezanesljivost.

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Pritožb na dejavnost, kolikor sem obveščen, ni bilo. Vsi morebitni prizadeti se lahko obrnejo na svet društva, na vodjo projekta, na predsednika.

13.a. Kakšen je postopek?

Postopka, ki bi bil formalen in izpeljan, še ni bilo.

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

Postopka ali pritožbe še ni bilo.

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Temeljimo na skupinskem delu. Ne zasledujemo in gradimo dela po kakšnem modelu ali teoriji. Ker vodimo skupino uporabniki sami, ki nismo izobraženi v psihosocialnem smislu, vemo pa, kakšne potrebe nas vodijo, zasledujemo razvoj in delo intuitivno in se ravnamo po načrtu, ki smo si ga zastavili.

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

Nekajkrat so našo skupino obiskali nekateri strokovnjaki iz področja psihosocialnih metod dela. Poleg predlogov in mnenj, ki jih upoštevamo,navezujemo stike s tujimi podobnimi mrežami, predvsem zaradi izmenjave izkušenj. Do poskusov navezave stikov z domačimi skupinami na tem področju (društvo ŠENT) niso uspešna. Ne sodelujemo s CSDji ali psihiatričnimi bolnicami.

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

Zbrane imamo le najnujnejše osnovne podatke članov. (telefon, naslov)

16.b. Kako jih hranite in obdelujete?

Za te podatke uporabljamo preproste metode svinčnika in papirja.

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

Osnovni podatki so na razpolago vsem, ki jih to iz določenega razloga zanima.

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

Kontinuirano delo obstoječih dejavnosti, povezovanje s tujino in doma, socialni turizem, izdaja časopisa. Program prilagajamo trenutnim pričakovanjem uporabnikov, a držimo se osnovnih okvirov.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse?

Poleg delovanja ostalih projektov pri društvu, kjer naj omenim Zagovorništvo in obstoječi KLUB z razširjenimi dejavnostmi, kamor spada projekt KUHINJA, sem seznanjen z nekaterimi aktivnostmi društva ŠENT, vendar ne podrobno. Seveda si želimo povezav na lokalni ravni, tako lahko omenim možnost povezave s lokalnim Centrom za interesne dejavnosti mladih.

Kontaktna oseba, tel. št.

Igor Spreizer, Društvena 35, Ljubljana, vsak delavni dan od 12.00 do 14.00 na tel. 061 453 711.

46

1. Ime in naslov ustanove

YOUTH HANDICAPPED DEPRIVELEGED, Neubergerjeva 21, Ljubljana

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

/

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

Ponedeljek - petek: 13 -15; sreda 16 - 20 (na Metelkovi, stavba Lovci)

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

Organiziranje okroglih miz, isposojanje filmov na temo hendikepa, posredovanje različnih informacij. Delovati predvsem na področju kulture in teorije hendikepa.

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Profesionalnosti, odprtosti in sodelovanje z najrazličnejšimi skupinami na podlagi skupnih interesov.

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb oz. dejavnosti s tega področja?

Zavzemamo se za preseganje obstoječih oblik združevanja hendikepiranih, t.j. proti združevanju zgolj po ključu "diagnoze". Posebni poudarek posvečamo teoriji in kulturi hendikepiranih.

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

Formalnega ustanovitelja ni, zaenkrat smo še neformalna skupina; vendar se bomo kmalu formalizirali.

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

Člani skupine

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

Izvajalci smo študentje in doktor znanosti

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

/

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

Pet prostovoljcev

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

/

9. Uporabniki storitev oz. uslug

9.a. Koliko jih je?

Ne zbiramo teh podatkov.

9.b. Kdo prihaja k vam?

Zaradi narave naše dejavnosti, uporabniki niso samo hendikepirani, ampak prav tako starši samih hendikepiranih in vsi, ki se v svojem študiju ali na kakršen koli način srečujejo s tem problemov in nenazadnje tudi tistim, ki ne vejo kaj hendikep je.

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Naša dejavnost ni v pravem pomenu servisna in želimo, da se ne bi uporabniki obračali na nas zgolj s problemi temveč tudi z idejami in predlogi.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

/

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

/

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

/

10. Financiranje

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

Sredstva zagotavljamo sami člani gibanja.

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

S kombinacijo donacij in prispevki samih članov.

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

11.a. Formalno

/

11.b. Neformalno

Neformalni nadzor izvajamo sami člani.

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

/

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Obstaja možnost pritožbe uporabnikov.

13.a. Kakšen je postopek?

Uporabnik se obrne na člane skupine.

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

Ne

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Skozi iskanje svojega položaja v družbi smo ugotovili, da so naši problemi najbolj sorodni problemom številnih skupin ljudi (kot so na primer norci, homoseksualci...), ki so kakor mi, zaradi ureditvi družbe v sedanji situaciji odveč in do katerih se družba obnaša, kakor da ne obstajajo, kakor da jih ni.

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

Sodelujemo z Društvom za razvijanje preventivnega in prostovoljnega dela (imamo skupni projekt) in društvom Mreža za Metelkovo (imamo prostore na Metelkovi).

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

/

16.b. Kako jih hranite in obdelujete?

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

Čimprejšnja usposobitev prostora na Metelkovi, organizacija poletnega tabora, ustanovitev Gibanja za neodvisno življenje hendikepiranih v Sloveniji in izdajanje revija.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse?

Ne

Kontaktna oseba, tel. št.

Emil Bohinc, tel.: 061/301-641

47

1. Ime in naslov ustanove

CENTER ZA POMOČ MLADIM (CPM), Kersnikova 4, Ljubljana.

2. Ime in naslov (če se razlikuje) službe oz. dejavnosti

3. Delovni čas (kdaj je služba na razpolago uporabnikom)

Delovni čas svetovalnice (za uporabnike): ponedeljek od 10. do 13. ure, torek, sreda, četrtek od 14. do 20. ure. Siceršnji delovni čas CPM: od 8.30 do 14. ure vsak delavnik.

4. Kakšne vrste storitev oz. uslug zagotavlja navedena služba?

CPM zagotavlja: svetovanje, informacije, pomoč posameznikom ali skupinam; organiziranje skupin za samopomoč, nudenje pomoči neformalnim skupinam prostovoljcev (prostor, tehnična sredstva in supervizija pri njihovih projektih). Vsak od zaposlenih v CPM vodi tudi lasten projekt.

5. Katerih temeljnih načel se držite pri delu z uporabniki?

Temeljna načela dobre prakse, ki se jih držimo: antiseksizem, antinacionalizem, enake možnosti; v zvezi s svetovalnico pa: zagotavljanje anonimnosti, prostovoljnosti, delamo na problemu, ki ga vedno definira uporabnik, interveniramo samo z njihovo privolitvijo, pluralizem vrednost (izogibamo se moraliziranja).

6. V čem je posebnost te službe/dejavnosti - v čem se po vašem mnenju (najbolj) razlikuje od drugih služb oz. dejavnosti s tega področja?

Delujemo na principu aktivizma (s socialno akcijo), ne pa na način profesionalizma (kjer "ima strokovnjak vedno prav").

7. Kdo je formalni ustanovitelj vaše ustanove?

Formalni ustanovitelj: Center za socialno delo, Ljubljana, Moste - Polje.

7.a. Kdo je dal pobudo za to službo oz. dejavnost?

Vesna Leskošek (CSD Moste-Polje) in predstavniki Aktiva za mladostnike ljubljanskih CSD.

8. Izvajalci storitev oz. uslug, ki jih izvaja služba oz. dejavnost

8.a. Profili

Strokovnjaki(nje): soc. delavec, dve pedagoginji. Prostovoljci/prostovoljke: študentje pedagogike, socialnega dela, psihologije, dijaki(nje).

8.a.1. Redno zaposlenih (število?)

1 + 1/2 + pripravnica.

8.a.2. Prostovoljcev (število?)

povprečno 8 (odvisno od projektov in potreb).

8.a.3. Pogodbenih/zunanjih sodelavcev (število?)

9. Uporabniki storitev oz. uslug

Uporabniki/uporabnice: dijaki(nje), študenti/študentke, starši, drugi posamezniki.

9.a. Koliko jih je?

Vseh v letu 1994 (evidentiranih v svetovalnici): 112.

9.b. Kdo prihaja k vam?

9.c. S kakšnimi razlogi se obračajo na vas; kakšne vrste problemov imajo?

Najpogostejši razlogi, s katerimi se uporabniki (v svetovalnici) obračajo na nas: težave pri odraščanju, osebne krize, problemi odvisnosti, pomanjkanje informacij.

9.d. Način napotitve (pridejo samoinicitivno, so napoteni od drugod)?

informacije o nas dobijo pri drugih strokovnjakih, službah oz. naših uporabnikih, iz naše informativne publikacije, iz obvestil v časopisih. Vsi prihajajo samoiniciativno (nihče ni uradno napoten).

9.e. Socialni status in spol (če imate te podatke zbrane)?

statusa ne ugotavljamo, pri spolu pa je malo več žensk kot moških.

9.f. Število in frekventnost (število obiskov na dan, mesec ali leto; štev. enkratnih in večkratnih obravnav)

10. Financiranje

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve, lokalne oblasti, Urad za mlade, Študentska organizacija Univerze, Open Society Fund, Slovenska fondacija, občasno tudi sponzorji in donatorji.

10.a. Kdo zagotavlja sredstva? (Ustanovitelj, uporabniki, državni, mestni, občinski organ?)

10.b. Kako? (Sponzorji, donacije... Posamezen vir v celoti ali v kombinaciji...?)

Večino sredstev dobimo preko javnih razpisov, ob posameznih projektih ali akcijah pa zaprosimo za sponzoriranje in za donacije.

11. Kdo izvaja nadzor nad službo ali dejavnostjo?

11.a. Formalno

financerji in CSD Moste-Polje.

11.b. Neformalno

12. Kateri so največji problemi, s katerimi se srečujete v svoji ustanovi?

Glavni problemi: ni urejen formalni status in zato smo odvisni predvsem od proste volje naših predpostavljenih, npr.: število zaposlenih v CPM v letu 1994 je bilo 3, v letu 1995 je padlo na 1 +1/2 stalno zaposlenega.

13. Ali se imajo uporabniki pri vas možnost pritožiti zaradi storitev oz. uslug?

Posebnega postopka za pritožbe uporabnikov naših storitev še nismo izdelali (načrtujemo izdelavo zloženke o pravicah uporabnikov), lahko pa se pritožijo na enak način kot to velja na CSD.

13.a. Kakšen je postopek?

13.b. Se vam je to že zgodilo? Opišite na kratko, prosim, za kaj je šlo.

Do sedaj nismo imeli nobene formalne pritožbe, neformalno pa so se ljudje že pritoževali nad našo dosegljivostjo (evidentiran en primer).

14. Kakšne metode, pristope, teorije uporabljate oz. iz kakšnih izhodišč izhajate pri svojem delu?

Izhodišča pri našem delu so odvisna od posameznega izvajalca storitev: realitetna terapija, feministično socialno delo, teorije v zvezi s skupnostnim pristopom, teorije za promocijo zdravja (v nasprotju s teorijami deviantnosti), samopomoč, zagovorništvo.

15. S katerimi ustanovami (ali zunanjimi strokovnjaki) največ sodelujete in v kakšni zvezi?

Največ sodelujemo z različnimi nevladnimi organizacijami (Ženska svetovalnica, Modra, Nočna mora, Retina, Center za razvoj neprofitnega sektorja, Altra, Šent itd.), kot zagovorniki uporabnikov pa tudi z vladnimi.

16. Podatki o uporabnikih

16.a. Katere podatke zbirate?

Naša evidenca ne zajema imena, priimka in naslova! Evidentiramo pa: spol, oceno socialnega statusa, socialno vlogo (mati, oče, sorodnik, svetovalec na šoli ipd.), opis težave, ki jo oni navedejo, dogovor, ki ga sklenemo z njimi.

16.b. Kako jih hranite in obdelujete?

Podatke hranimo v zaklenjeni omari (čeprav ne vsebujejo osebnih podatkov).

16.c. Komu in v kakšni obliki so na razpolago?

Podatki so zainteresiranim dostopni v statistični (neosebni) obliki.

17. Kakšni so načrti za nadaljni razvoj vaše ustanove?

Načrti našega nadaljnega razvoja so usodno odvisni od ureditve formalnega statusa.

18. Poznate v okolici kakšno službo, dejavnost, storitev, ki se vam zdi pomembna ali zanimiva novost na področju psihosocialne prakse?

Nekaj takšnih dejavnosti sem že naštela (pod 15. točko), druge pa so: Krizni center za mlade, Društvo za boj proti spolnim zlorabam, Mreža za delo s spolno zlorabljenimi.

Kontaktna oseba, tel. št.

Vesna Leskošek, tel. 13-14-039 (CPM).

P O V Z E T K I

Neil Thompson

V PODPORO ANTIDISKRIMINACIJSKI AKCIJI

Dr. Neil Thompson je višji predavatelj socialnega dela na North East Wales Institute of Higher Education

Avtor v članku povzame razvoj antidiskriminacijske prakse in raziskuje, zakaj je to tako pomemben vidik dobre prakse. Osvetli nekatere ključne probleme, ki so imeli pomembno vlogo pri razvijanju sedanjih pristopov k razumevanju in nasprotovanju diskriminaciji in zatiranju. Raziskane so temeljne sestavine antidiskriminacijske prakse, identificirane potencialne ovire napredku in orisane možne strategije za nadaljni razvoj.

Darja Zaviršek

LJUDJE, KI POTREBUJEJO POMOČ ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE

Sociologinja dr. Darja Zaviršek je asistentka za antropologijo na Visoki šoli za socialno delo Univerze v Ljubljani.

Esej je nastal ob prvi državni konferenci o zagovorništvu in pomoči za ljudi s posebnimi potrebami, njihove starše, prijatelje in strokovne sodelavce, ki je bila aprila letos. To je prvič, da so v tak edukacijski program vključeni tudi sami prizadeti. Cilj konference je bil povečati moč ljudi, ki so oropani nekaterih človekovih pravic. Pri tem je zlasti pomembno, kako jih poimenujemo. Pred leti smo začeli govoriti o »ljudeh s posebnimi potrebami«, danes pa se zdi ustrezneje govoriti o ljudeh, ki potrebujejo pomoč za samostojno življenje. Avtorica utemeljuje novo poimenovanje in ga primerja s podobnimi poimenovanji na Zahodu. Hkrati pa prikaže součinkovanje primarne in sekundarne prizadetosti in opozarja, da uporabniki pridobijo moč, če delujejo v skupini z drugimi uporabniki in ne s strokovnjaki, ki jim odvzemajo moč ter jim namesto človekovih pravic ponujajo dobrotništvo.

Tanja Lamovec

OB SPREMEMBI ZAKONODAJE O PRIDRŽANJU OSEB V PSIHIATRIČNIH ZDRAVSTVENIH ORGANIZACIJAH

Dr. Tanja Lamovec je redna profesorica na Filozofski fakulteti v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, in vodja Sekcije za zagovorništvo pri Društvu za novosti v duševnem zdravju ALTRA.

Članek opisuje postopek prisilne hospitalizacije, kot ga vidi uporabnica psihiatrije. Nakazane so vrzeli in pomanjkljivosti obstoječega Zakona o pridržanju oseb v psihiatričnih zdravstvenih organizacijah. Podani so nekateri predlogi, ki naj bi bili podlaga za izdelavo nove zakonodaje, in primeri iz tujine, ki kažejo, kako rešujejo to problematiko v razvitih evropskih državah. V prvem delu je poudarek na opisu konkretnih razmer, ki jih pogojuje obstoječa zakonodaja, v drugem pa so prikazana najpomembnejša načelna vprašanja, na katera bo treba odgovoriti, preden lahko sploh začnemo pripravo nove zakonodaje. Kot zagotovilo, da se bodo določila nove zakonodaje v praksi dejansko izvajala, je nujno potrebna uzakonitev neodvisnega zagovorništva, ki ga je treba vpeljati povsod, kjer so uporabniki pridržani proti svoji volji.

Violeta Irgl

DISKRIMINACIJA STARIH LJUDI

Violeta Irgl je absolventka Visoke šole za socialno delo

Avtorica v članku razkriva, kako se razvija diskriminacija, samodiskriminacija in ponovna diskriminacija starih ljudi. Začaran krog dvojne in večkratne diskriminacije starih ljudi se začenja

z izstopom iz njihovega poklicno aktivnega življenjskega obdobja, katerega meje so družbeno določene. V družbi, ki ceni zlasti popolno produkcijsko sposobnost svojih članov, se starim z dejansko omejenimi sposobnostmi za delo prične stereotipno pripisovati tudi navidezna odvisnost, družbena nekoristnost in nemoč. Od tod tudi stari ljudje sami sprejmejo družbeno stereotipno vlogo in se slednjič prično obnašati v skladu s stereotipi o starosti.

Suzana Kristanc

LJUDJE S POSEBNIMI POTREBAMI IN DVOJNA DISKRIMINACIJA

Suzana Kristanc je absolventka Visoke šole za socialno delo

Avtorica osvetli težave ljudi s posebnimi potrebami. Ti so pogosto zaradi svoje drugačnosti, otroci pa zlasti zaradi tega, ker obiskujejo Osnovno šolo s prilagojenim programom, in zaradi dodatnih težav v okolju, kjer živijo, dvakratno diskriminirani. Vključena so doživljanja in misli otrok, ki obiskujejo to šolo, in drugih ljudi s posebnimi potrebami. Avtorica poudarja, da je treba tem ljudem zvečati možnost izbire in jim zagotoviti usluge in pravice, ki jim pripadajo.

Sonja Puhar

DISKRIMINACIJA ŽENSK V KAZENSKEM POSTOPKU IN PRI IZVRŠEVANJU ZAPORNE KAZNI

Sonja Puhar je socialna delavka v Zavodu za prestajanje kazni zapora v Kopru

Raziskava prestajanja zaporne kazni za ženske temelji na analizi predpisov s področja izvrševanja kazenskih sankcij, zbranih podatkih v kazenskih institucijah in neposrednih pripovedih ter izjavah vzorčno izbranih obsojenk v Zavodu za prestajanje kazni zapora Ig. Večji del članka sestavljajo dobljeni rezultati o statusu zapornic med prestajanjem zaporne kazni oziroma pripora in o njihovem počutju in doživljanju kazenskih ustanov. Posebej je obdelana specifična ženska problematika, ki se pojavlja v zvezi z izvrševanjem prostostnih kazni. Še zlasti pa je v članku poudarjena diskriminacije zaprtih žensk v primerjavi z moškimi na številnih pravnih, statusnih in drugih področjih pri izvrševanju kazenskih sankcij.

Urša Ogrin

ŽENSKE IN ALKOHOLIZEM

Urša Ogrin je absolventka Visoke šole za socialno delo

Članek govori o dvojni diskriminaciji, ki jo doživljajo ženske, ki pijejo alkohol. Ženska odvisnost postane namreč ne le vprašanje legalnosti in medicinske sprejemljivosti, ampak moralno vprašanje, ki pelje v dvojno diskriminacijo. Na začetku je opisan pomen kulture, ki določa obnašanje in vpliva na to, kako ljudje vrednotijo drug drugega ter katero obnašanje je v določeni kulturi sprejemljivo in katero ne. Temu sledi zgodovinski pregled alkoholizma pri ženskah s posameznimi primeri iz evropskih in neevropskih držav. Osrednji del pa opisuje značilnosti alkoholizma pri ženskah in družbeno gledanje nanj. Predstavljeni so tudi konkretni primeri iz intervjujev, ki smo jih opravili študentke in študentje VŠSD v letu 1994.

Violeta Irgl

HETEROLOŠKA MISELNA METODA V SOCIALNEM DELU

Violeta Irgl je absolventka Visoke šole za socialno delo

Avtorica v članku predstavi heterološko miselno metodo, eno temeljnih znanstvenih metod, ki pa je na področju socialnega dela še vse premalo znana in rabljena. Iz antropologije jo prenese v socialno delo in pokaže na nujnost njene uporabe tudi na tem področju. Heterološka miselna metoda namreč razbija predsodke do drugačnosti in pomembno prispeva k razumevanju, sprejemanju, spoštovanju in nevrednotenju drugačnega, s tem da prav nenavadnost tega drugačnega prevaja v nam lastno navadnost. S tem pa v stroko socialnega dela stroko vnaša novo kvaliteto odnosov z ljudmi.

Editor´s notes

The first in the present issue is Neil Thompson's contribution, written for the international edition of this journal, about anti-discriminatory action in social work. It continues our series on social work as a »political profession« and also introduces the other texts in this issue which deal with discrimination, in particular double discrimination.

Darja Zaviršek in her essay on labels such as »handicapped people« proposes to replace it with a somewhat longer name »people who need help for independent living«. Whether a long expression will help the people not to be taken short remains to be seen, but the author presents strong arguments in favour of it.

The aim of the Tanja Lamovec' discussion on mental health legislation is to influence the Slovenian law in the making to consider the needs and also the demands of the people who, for the time being, are rather its object – the psychiatric patients. It seems self-evident, but at least in this country obviously not yet a matter of general consent, that in every circumstances, therefore in case of mental distress as well, people do have their rights and freedoms, even when they need to be detained.

The following contributions are rather special. Following the initiative by Darja Zaviršek and with her editorial help, they were written by students of School of Social Work. They are interesting for two reasons: first, because they present the ideas of the future professionals in social work, and second, because they deal with topics that are not very frequent in our literature, although in practice, one meets them all the time.

Let us briefly survey their subjects. Violeta Irgl, in her first contribution, writes about double discrimination of the aged, and in her other contribution, she applies the »heterological method« from anthropology to social work. Suzana Kristanc writes about double discrimination of children and youngsters. Sonja Puhar's contribution on the discrimination of women in custody or prison is particularly noteworthy. Women alcoholics, too, undergo a biased treatment, in comparison with men; an article about it was written by Urša Ogrin.

A B S T R A C T S

Neil Thompson

PROMOTING ANTI-DISCRIMINATORY PRACTICE

Dr. Neil Thompson is a senior lecturer of social work at North East Wales Institute of Higher Education.

This paper reviews the development of anti-discriminatory practice and explores why this is such an important aspect of good practice. It highlights a number of key issues which have played a major part in developing current approaches to understanding and challenging discrimination and oppression. The basic components of anti-discriminatory practice are explored, potential barriers to progress identified and possible strategies for promoting further development are outlined.

Darja Zaviršek

PEOPLE WHO NEED HELP FOR INDEPENDENT LIVING

Dr. Darja Zaviršek is an assistant lecturer of anthropology at University of Ljubljana School of Social Work.

The essay was written after the first national conference on advocacy and help for the people with special needs, their parents, friends and professionals, which took place this April. It was the first time that the concerned people were included into such educational programme. The aim of the conference was to empower the people who are bereaved of some human rights. Of particular importance here is how they are called. Some years ago the term »people with special needs« was introduced, but today, people who need help for independent living seems more appropriate. The author argues for the new term and compares it with related terms used in the West. She also presents the mutual influencing of primary and secondary handicap and points out that users gain power, if they operate in groups with other users and not with professionals who take it away and offer charity instead of human rights.

Tanja Lamovec

REFLECTIONS ON THE CHANGING OF THE LAW OF COMPULSORY DETENTION IN MENTAL HEALTH ORGANISATIONS

Dr. Tanja Lamovec is a professor at University of Ljubljana Philosophical Faculty, Department of Psychology, and chairs the Advocacy section of ALTRA - Association for innovations in mental health.

The procedure of compulsory detention is described as experienced by a user. The flaws and the gaps of the existing legislation are outlined. Specific proposals for change are made. Examples of how some more developed European countries have been trying to resolve these issues are presented. The first part of the article includes descriptions of the current practice regarding different sequences of detention. The commonest violations of the existing Law are pointed out, as well as the reasons for their being so widespread that indeed, they have become the rule. The second part deals with the more general issues which must be clarified before any new Law can be conceptualised. As a warranting measure that the new legislation will in fact be carried out in practice, independent advocacy should be made obligatory for all institutions where users are held against their will.

Violeta Irgl

DISCRIMINATION OF THE AGED

Violeta Irgl is a graduate student of School of Social Work.

The author presents the development of discrimination, self-discrimination and re-discrimina-

tion of the aged. The vicious circle of double and multiple discrimination of the aged begins with their exit from professional activities the borders of which are socially determined. In the society that particularly values productive capacities of its members, the aged whose working abilities are actually diminished are also stereotypically ascribed dependence, uselessness and disabilities. Hence the aged themselves accept their stereotype social role and finally begin to act according to the stereotypes of old age.

Suzana Kristanc

PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS AND DOUBLE DISCRIMINATION

Suzana Kristanc is a graduate student of School of Social Work.

The author highlights the problems of the people with special needs. On account of their being different – and the children on account of their attending a school with adjusted programme – and because of additional problems in their living circumstances, they are doubly discriminated. Included, there are the experiences and considerations of the children and others themselves. The author stresses that their choices need to be increased, and the services and rights should be ensured for them.

Sonja Puhar

DISCRIMINATION OF WOMEN IN THE PENAL PROCEDURE AND IN THE EXECUTION OF A PRISON SENTENCE

Sonja Puhar is a social worker at the prison in Koper.

The research on how women endure their prison sentences is based on the analysis of regulations in the field of execution of penal sanctions, the data collected in penal institutions, and the direct communications and statements of a sample of women prisoners in the prison in Ig. The greater part of the article consists of the results of the research on the status of women enduring prison sentences and in custody, and on their feelings and experiencing penal institutions. Specific women's issues related to the execution of a prison sentence is also reviewed. The author particularly emphasises the discrimination of imprisoned women, in comparison with men, in many legal, status-related and other fields.

Urša Ogrin

WOMEN AND ALCOHOLISM

Urša Ogrin is a graduate student of School of Social Work.

The article deals with double discrimination experienced by drinking women. The woman's addiction, namely, becomes not only a legal or medical issue but also a moral one, leading to double discrimination. Initially, the significance of culture is noted, determining behaviour and influencing mutual evaluation and the notions of acceptable and unacceptable behaviour. This is followed by an historic review of women's alcoholism with examples from European and non-European countries. Central, however, is the description of the characteristics of women's alcoholism and the social view of it. Examples from the interviews conducted by social work students in 1994 are presented.

Violeta Irgl

HETEROLOGICAL THINKING METHOD IN SOCIAL WORK

Violeta Irgl is a graduate student of School of Social Work.

The author presents heterological thinking method, one of the fundamental scientific methods that is far too little known and used in social work. She brings it from anthropology into social work and demonstrates the imminence of its application there. Heterological thinking method dissolves prejudices against the different and contributes considerably to understanding, accepting, respecting and non-evaluating the different by translating it into our ordinary experience. Thereby, it introduces a new quality of human relationships into social work.

ŽENSKA SVETOVALNICA

Kersnikova 4, Ljubljana
5. nadstropje

Telefon: (061) 13 16 169

Komu je namenjena?

— Ženskam, ki se v nekem obdobju svojega življenja znajdemo v stiski in potrebujemo podporo pri svojih odločitvah.

— Ženskam, ki se sprašujemo, kako naprej, in se pri tem opiramo zlasti na svoje notranje sile in moči.

— Ženskam, ki potrebujemo pozornost in koga, ki bi nas zares poslušal.

Kdaj se lahko obrnete na nas?

VSAK DAN od 14.00 do 16.00
razen v **ČETRTEK**, ko delamo od 10.00 do 12.00

Vse usluge so brezplačne.

IZDAJE VŠSD

NOV PRAKTIČNI PRIROČNIK ZA DELO Z LJUDMI S POSEBNIMI POTREBAMI

David & Althea Brandon

Jin in jang načrtovanja psihosocialne skrbi

(SKORAJ) VSE, KAR MORATE VEDETI O SOCIALNI SITUACIJI V SLOVENIJI

SOCIALNA SLOVENIJA

Darja Zaviršek

Ženske in duševno zdravje

O NOVIH KULTURAH SKRBI

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo

• Besedilo je treba oddati hkrati na disketi in v izpisu. Izpis naj ima dvojne razmake (30 vrstic na stran), 65 znakov na vrstico (velikost znakov: 10 pik).

• Besedilo na disketi naj bo zapisano v enem od naslednjih programov: WordStar, WordPerfect, Word for DOS ali Write for Windows, lahko pa tudi v formatu ASCII ali .txt, vendar brez preloma vrstic.

• Besedilo na disketi naj bo neformatirano, brez pomikov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številjenja odstavkov. Vse posebnosti, ki jih želite v tisku, naj bodo zaznamovane na izpisu. Za citate, opombe naslove ipd. bomo uporabili naš standarden tisk.

• Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte zgolj za poudarjeno besedilo, v referencah kakor na zgledih spodaj in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove, razločevanje citatov ipd.

• Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Če bi zaradi kakšnega posebnega učinka želeli, da so deli besedila v samih velikih črkah, zaznamujte to na izpisu.

• Vse opombe naj bodo v formatu opomb (*footnotes* ali *endnotes*) ali pa pomaknjene na konec besedila.

• Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A4 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane (na disketi), se posvetujte z uredništvom.

• Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni naveden), urejena pa naj bo tako:

***Antropološki zvezki 1* (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.**

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields. Women, men and ethnography.* London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press.

J. Chaseguet-Smirgel (1984), *The Ego Ideal: A Psychoanalytic Essay on the Malady of the Ideal*. New York: Norton.

— (1991), Sadomasochism in the perversions: some thoughts on the destruction of reality. *J. Amer. Psychoanal. Assn.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo 32*, 1-2: 54-60.

Didier-Weil *et al.* (1988), *El objeto del arte*. Buenos Aires: Nueva Visión.

A. Miller (1992), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

D. W. Winnicot (1949), Mind and its relation to the psyche-soma. V: — (1975), *Through Pediatrics to Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

Številka letnika revije ali volumna dela je del naslova. S črto na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru; s črto kakor v zadnjem zgledu zaznamujemo, da gre za istega avtorja (zbornika) kakor pri navedenem viru. Avtorjevo ime (v zgledih zgoraj inicialke) lahko tudi izpišete.

• Reference v besedilu naj bodo urejene tako: (avtor$_1$, koavtor$_1$ leto$_1$: stran$_1$; avtor$_2$, koavtor$_2$ leto$_2$: stran$_2$; itn.); enako, če gre za urednika. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati. Npr.: **(Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Didier-Weil *et al.* 1988; Winnicott 1949: 145; Chaseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87)**. Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. ...**po Millerjevi (1992: 121) je**... ali ...**po Millerjevi (*ibid.*) je**... Kadar je referenca izključna ali bistvena vsebina opombe pod črto, oklepaja ne pišite.

• Vse tuje besede (razen imen) in latinska bibliografska napotila (*ibid.*, *op. cit.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite med poševni črti, npr.: ... **igra /*play*/** ...; s takima črtama zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: ..."**/družina/ ima funkcijo...**"; ...**po Millerjevi je "funkcija družine /je/...**".

• Posebna datoteka naj vsebuje povzetek v ne manj od 10 in ne več od 15 vrsticah. Omembe avtorja naj bodo v tretji osebi.

• Posebna datoteka, katere ime je priimek avtorja besedila, naj vsebuje kratko informacijo o avtorju (v tretji osebi). V datoteki Y bo torej pisalo:

Sociologinja dr. X Y je asistentka na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pomočnica koordinatorja Evropskega programa za begunce.

• Če želite, da bi bili v prevodu povzetka ali informacije o avtorju v angleščino rabljeni kakšni posebni strokovni izrazi, jih pripišite v oklepaju.

SOCIAL WORK
Vol. 34, Ljubljana 1995, No. 5
Published by University of Ljubljana, School of Social Work
All rights reserved

Editor-in-Chief
Bogdan Lešnik

Editors
Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editor
Topniška 33, 61000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 61) 13-77-615
e-mail socialno.delo@uni-lj.si

Nevenka Avsenik
Vika Blaže
Ada Hočevar
Velko Kia
Ivan Mesec (Chairman)
Ajda Rapoša Tajnšek
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Lidija Bizjak
Franc Arnuš
Jožef Ivanušič Kogovšek
Robert Jakšnik
Andrejka Kanjuo Mrčelov
Tonja Kovač
Zdenka Kovačič
Janez Mrevlje
Tanja Rener
Bernard Tomšič

selected contents

Neil Thompson
PROMOTING ANTI-DISCRIMINATORY PRACTICE 273

Darja Zaviršek
PEOPLE WHO NEED HELP FOR INDEPENDENT LIVING 281

Tanja Lamovec
REFLECTIONS ON THE CHANGING OF THE LAW OF COMPULSORY DETENTION IN MENTAL HEALTH ORGANISATIONS 287

Violeta Irgl
DISCRIMINATION OF THE AGED 297

Suzana Kristanc
PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS AND DOUBLE DISCRIMINATION 303

Sonja Puhar
DISCRIMINATION OF WOMEN IN THE PENAL PROCEDURE AND IN THE EXECUTION OF A PRISON SENTENCE 309

Urša Ogrin
WOMEN AND ALCOHOLISM 321

Violeta Irgl
HETEROLOGICAL THINKING METHOD IN SOCIAL WORK 329

EDITOR'S NOTES and ENGLISH ABSTRACTS 355

Published in six issues per year

Kako naj bo urejeno besedilo za objavo v časopisu Socialno delo

- Besedilo je treba oddati tiskati na disketi in v tipkanem izpisu. Izpis naj ima dvojne razmake (30 vrstic na stran), 65 znakov na vrstico (velikost znakov: 10 pik).
- Besedilo na disketi naj bo zapisano v enem od naslednjih programov: WordStar, WordPerfect, Word for DOS ali Write for Windows, lahko pa tudi v formatu ASCII ali .txt, vendar brez preloma vrstic.
- Besedilo na disketi naj bo neformatirano, brez poudarkov v desno, na sredino, različnih velikosti črk ipd. Ne uporabljajte avtomatičnega številčenja odstavkov. Vse posebnosti, ki jih želite v tisku, naj bodo zaznamovane na izpisu. Za citate, opombe naslove ipd. bomo uporabili naš standardni tisk.
- Kurzivo ali podčrtavo (kar je ekvivalentno) uporabljajte zgolj za poudarjeno besedilo, v referencah kakor na zgledih spodaj in za tuje besede v besedilu, ne pa za naslove, razločevanje citatov ipd.
- Ves tekst, vključno z naslovi, podnaslovi, referencami itn., naj bo pisan z malimi črkami, seveda pa upoštevajte pravila, ki veljajo za veliko začetnico. Če bi zaradi kakšnega posebnega učinka želeli, da so deli besedila v samih velikih črkah, zaznamujte to na izpisu.
- Vse opombe naj bodo v formatu opomb (*footnotes* ali *endnotes*) ali pa postavljene na konec besedila.
- Grafični materiali naj bodo izrisani v formatu A5 in primerni za preslikavo. Upoštevajte, da je tisk črno-bel. Če so grafike računalniško obdelane (na disketi), se posvetujte z uredniškom.
- Literatura naj bo razvrščena po abecednem redu priimkov avtorjev oz. urednikov (oz. naslovov publikacij, kjer avtor ali urednik ni navedeni), urejena pa naj bo tako:

***Antropološki zvezki 1* (1990). Ljubljana: Sekcija za socialno antropologijo pri Slovenskem sociološkem društvu.**

D. Bell, P. Caplan, W. J. Karim (ur.) (1993), *Gendered Fields. Women, men and ethnography*. London: Routledge.

J. D. Benjamin (1962), The innate and the experiential. V: H. W. Brosin (ur.), *Lectures in Experimental Psychiatry*. Pittsburg: Univ. Pittsburg Press.

J. Chasseguet-Smirgel (1984), *The Ego Ideal: A Psychoanalytic Essay on the Malady of the Ideal*. New York: Norton.

— (1991), Sadomasochism in the perversions: some thoughts on the destruction of reality. *J. Amer. Psychoanal. Asse.*, 39: 399-415.

G. Čačinovič Vogrinčič (1993), Družina: pravica do lastne stvarnosti. *Socialno delo 32*, 1-2: 54-60.

Didier-Weil *et al.* (1988), *El objeto del arte*. Buenos Aires: Nueva Visión.

A. Miller (1997), *Drama je biti otrok*. Ljubljana: Tangram.

D. W. Winnicot (1949), Mind and its relation to the psyche-soma. V: — (1975), *Through Pediatrics to Psychoanalysis*. New York: Basic Books.

Številka letnika revije ali volumna dela je del naslova. S črto na začetku vrstice zaznamujemo, da gre za istega avtorja kakor pri prej navedenem viru; s črto kakor v zadnjem zgledu zaznamujemo, da gre za istega avtorja (avtorska) kakor pri navedenem viru. Avtorjevo ime (v zgledih zgoraj iniciralke) lahko tudi izpišete.

- Reference v besedilu naj bodo urejene tako: (avtor$_1$, kozvtor$_2$ leto$_1$: stran$_1$; avtor$_2$, kozvtor$_2$ leto$_2$: stran$_2$, itn.); enako, če gre za urednika. Imena istega avtorja ali urednika v zaporednih referencah ni treba ponavljati. Npr.: **(Bell, Caplan, Karim 1986; prim. tudi Didier-Weil *et al.* 1988; Winnicott 1949: 145; Chasseguet-Smirgel 1984: 111; 1991: 87).** Če navedba vira neposredno sledi omembi avtorja oz. urednika v besedilu, se njegovo ime v oklepaju izpusti, npr. **...po Millerjevi (1992: 121) je... ali ...po Millerjevi (*ibid.*) je...** Kadar je referenca izključna ali bistvena vsebina opombe pod črto, oklepaja ne pišite.
- Vse tuje besede (razen imen) in latinska bibliografska napotila (*ibid.*, *op. cit.* ipd.) pišite ležeče ali podčrtano. Kjer z izvirnim izrazom pojasnjujete svoj prevod, ga postavite med poševni črti, npr.: ... igra /*play*/ ...; s takšnim črtama zaznamujte tudi neizrečen ali izpuščen del citata, npr.: ...**"/družina/ ima funkcijo..."; ...po Millerjevi je "funkcija družine /je/ ...".**
- Posebna datoteka naj vsebuje povzetek v ne manj od 10 in ne več od 15 vrsticah. Omembe avtorja naj bodo v tretji osebi.
- Posebna datoteka, katere ime je priimek avtorja besedila, naj vsebuje kratko informacijo o avtorju (v tretji osebi). V datoteki Y bo torej pisalo:

Sociologinja dr. X Y je asistentka na Visoki šoli za socialno delo v Ljubljani, podpredsednica Društva socialnih delavcev Slovenije in pooblaščenka koordinatorja Evropskega programa za begunce.

- Če želite, da bi bili v prevodu povzetka ali informacije o avtorju v angleščino rabljeni kakšni posebni strokovni izrazi, jih pripišite v oklepaju.

social work
Vol. 34, October 1995, Part 5
Published by University of Ljubljana School of Social Work
All rights reserved

Editorial Board
Vika Bevc
Vito Flaker
Anica Kos
Blaž Mesec (Chairman)
Pavla Rapoša Tajnšek
Marta Vodeb Bonač
Marjan Vončina

Editor-in-Chief
Bogdan Lešnik

Editors
Darja Zaviršek (book reviews)
Srečo Dragoš (research)
Jo Campling (international editor)

Address of the Editor
Topniška 33, 61000 Ljubljana, Slovenia
phone (+386 61) 13-77-615
e-mail socialno.delo@uni-lj.si

Advisory Board
Franc Brinc
Gabi Čačinovič Vogrinčič
Bojan Dekleva
Andreja Kavar Vidmar
Zinka Kolarič
Mara Ovsenik
Jože Ramovš
Tanja Rener
Bernard Stritih

selected contents

Neil Thompson
PROMOTING ANTI-DISCRIMINATORY PRACTICE 273

Darja Zaviršek
PEOPLE WHO NEED HELP FOR INDEPENDENT LIVING 281

Tanja Lamovec
REFLECTIONS ON THE CHANGING OF THE LAW OF COMPULSORY DETENTION IN MENTAL HEALTH ORGANISATIONS 287

Violeta Irgl
DISCRIMINATION OF THE AGED 297

Suzana Kristanc
PEOPLE WITH SPECIAL NEEDS AND DOUBLE DISCRIMINATION 303

Sonja Puhar
DISCRIMINATION OF WOMEN IN THE PENAL PROCEDURE AND IN THE EXECUTION OF A PRISON SENTENCE 309

Urša Ogrin
WOMEN AND ALCOHOLISM 321

Violeta Irgl
HETEROLOGICAL THINKING METHOD IN SOCIAL WORK 329

EDITOR'S NOTES and ENGLISH ABSTRACTS 355

Published in six issues per year

socialno delo 34 (1995), 5

članek

Neil Thompson
V PODPORO ANTIDISKRIMINACIJSKI AKCIJI 273

esej

Darja Zaviršek
LJUDJE, KI POTREBUJEJO POMOČ ZA SAMOSTOJNO ŽIVLJENJE 281

dikusija

Tanja Lamovec
OB SPREMEMBI ZAKONODAJE O PRIDRŽANJU OSEB
V PSIHIATRIČNIH ZDRAVSTVENIH ORGANIZACIJAH 287

študentski prispevki

Violeta Irgl
DISKRIMINACIJA STARIH LJUDI 297

Suzana Kristanc
LJUDJE S POSEBNIMI POTREBAMI IN DVOJNA DISKRIMINACIJA 303

Sonja Puhar
DISKRIMINACIJA ŽENSK V KAZENSKEM POSTOPKU
IN PRI IZVRŠEVANJU ZAPORNE KAZNI 309

Urša Ogrin
ŽENSKE IN ALKOHOLIZEM 321

Violeta Irgl
HETEROLOŠKA MISELNA METODA V SOCIALNEM DELU 329

recenzija

J. Chaplin (1990): *Feminist Counselling in Action* • Alenka Stante 335

poročili

PRVA DRŽAVNA KONFERENCA O ZAGOVORNIŠTVU IN SAMOPOMOČ
• Damjana Marion 339
POROČILO Z OBISKA FACHHOCHSCHULE DORTMUND • Marta Vodir 341

dokumenti

VPRAŠALNIK ZA PSIHOSOCIALNE SLUŽBE (IX) 343

povzetki

SLOVENSKI 353
ANGLEŠKI 355

ISSN 0352–7956 UDK 304+36